

Van meerdere markten thuis?

Van meerdere markten thuis?

Overlap in markten van zware en georganiseerde misdaad en
de consequenties voor de opsporing

T. Spapens
m.m.v. M. Bruinsma

Tilburg University

In opdracht van:
Programma Politie & Wetenschap

Foto omslag:
Hollandse Hoogte / Piet den Blanken

Ontwerp:
Mediaeval Tekst en Vorm & Martien Frijns

ISBN: 9789463500432
NUR: 600, 820

Realisatie:
Sdu, Den Haag

© 2017 Politie & Wetenschap, Apeldoorn; Tilburg University, Tilburg

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photo print or other means without written permission from the authors.

Voorwoord

Zware en georganiseerde misdaad omvat een breed scala van strafbare feiten, zoals de productie van en handel in verdovende middelen, mensenhandel en mensensmokkel, wapenhandel, grootschalige fraude, diefstallen en afpersing, enzovoort. Zowel in wetenschappelijke publicaties als in beleidsstudies en dreigingsanalyses, worden deze fenomenen afzonderlijk bestudeerd, gewogen en vertaald in het criminaliteitsbeleid. Tegelijkertijd kan bij professionals uit de opsporingswereld juist worden beluisterd dat criminele samenwerkingsverbanden zich doorgaans niet beperken tot slechts één type zware misdaad. Die tegenstelling vormde de aanleiding voor het onderhavige onderzoek. Zijn groepen die zich bezighouden met georganiseerde misdaad doorgaans van vele markten thuis, of gemiddeld genomen juist gespecialiseerd? En of nu het een of het ander het geval is, welke consequenties moeten we daar dan aan verbinden?

Het uitgevoerde onderzoek was een verkenning die grotendeels is gebaseerd op een secundaire analyse van bestaande bronnen of van in een eerder stadium verzamelde gegevens, aangevuld met enkele interviews met praktijkdeskundigen. Het zoeken naar een antwoord op de ogenschijnlijk eenvoudige onderzoeksvragen, was echter absoluut geen sinecure. Ik spreek dan ook graag mijn dank uit aan de projectbegeleiders van het programma Politie en Wetenschap, Annemieke Venderbosch en Cees Loef, voor hun bijdragen aan het noodzakelijke denkproces. Daarnaast ben ik de geïnterviewde rechercheurs en analisten van de Nationale Politie erkentelijk voor hun bereidheid om hun inzichten omtrent het onderwerp naar voren te brengen. Tot slot bedank ik Monique Bruinsma voor haar hulp bij het uitvoeren van het empirische deel van dit project.

Toine Spapens

Tilburg, april 2017

Inhoud

	Voorwoord	5
1	Inleiding	9
1.1	Achtergrondschets	9
1.2	Doelstelling en onderzoeksvragen	10
1.3	Informatiebronnen	10
1.4	Leeswijzer	14
2	Afbakening en theoretisch kader	15
2.1	Inleiding	15
2.2	Afbakening van het onderzoek	15
2.3	Criminologische perspectieven op diversificatie	19
2.3.1	Economische benadering	20
2.3.2	Sociale-netwerkbepandering	22
2.4	Diversificatie in de managementliteratuur	24
2.5	Naar een analysekader	25
2.6	Besluit	27
3	Een beeld van overlappende markten	29
3.1	Inleiding	29
3.2	Criminele organisaties	29
3.3	Smokkel en productie van verdovende middelen	32
3.3.1	Smokkel van verdovende middelen en sigaretten	32
3.3.2	Productie van verdovende middelen	36
3.4	Mensenhandel en mensensmokkel	38
3.4.1	Mensenhandel	38

3.4.2	Mensensmokkel	41
3.5	Vermogenscriminaliteit	41
3.5.1	Diefstal en overvallen	41
3.5.2	Fraude	43
3.6	Milieucriminaliteit	44
3.7	Illegale vuurwapens	45
3.8	Besluit	45
4	Generalisten en specialisten nader beschouwd	47
4.1	Inleiding	47
4.2	Generalisten	47
4.3	Specialisten	53
4.4	Besluit	57
5	Analyse van de bevindingen	59
5.1	Inleiding	59
5.2	Bedrijfsprocesgerelateerde factoren	59
5.3	Marktgerelateerde factoren	63
5.4	Persoonsgerelateerde factoren	66
5.5	Besluit	70
6	Discussie en mogelijke consequenties voor de opsporing	73
6.1	Inleiding	73
6.2	Discussie	73
6.3	Mogelijke consequenties voor het opsporingsbeleid	77
6.4	Mogelijke consequenties voor de rechetactiek	81
6.5	Besluit	82
7	Beantwoording van de onderzoeksvragen	85
	Literatuur	89

Inleiding

1.1 Achtergrondschemata

‘Zware criminelen doen alles waarmee ze geld kunnen verdienen, de soort criminaliteit maakt ze niet uit.’ Deze uitspraak kon ik een aantal jaren geleden optekenen uit de mond van een rechercheur. Naar de vraag of die observatie klopt, is echter niet of nauwelijks systematisch onderzoek gedaan. In Nederland behandelen zowel wetenschappelijke studies als beleidsonderzoeken, criminaliteitsbeeldanalyses en dreigingsanalyses afzonderlijke ‘misdademarkten’, zoals de handel in verschillende soorten verdovende middelen, de productie van synthetische drugs, wietteelt, mensenhandel, milieucriminaliteit, enzovoort, maar niet de overlap tussen deze verschillende activiteiten. Ook de internationale handboeken zijn in de regel keurig geordend naar verschillende illegale activiteiten (Paoli, 2014a; Reichel & Albanese, 2013). Slechts wanneer het perspectief wordt verschoven naar specifieke criminele organisaties, zoals de Italiaanse, Russische of Mexicaanse maffia’s, komt aan de orde dat zij zich op verschillende vormen van misdaad richten. Hierbij kan echter weer de vraag worden gesteld of daarbij wel sprake is van één centraal gestuurde ‘organisatie’. Tot slot blijkt ook wel uit biografieën van sommige misdadkopstukken dat zij zich niet tot één criminele markt beperkten.¹

Meer inzicht in de mate waarin activiteiten op het terrein van zware en georganiseerde misdaad elkaar overlappen, is om meerdere redenen van belang. In de eerste plaats omdat dit kan verklaren hoe die overlap dan functioneert. In de tweede plaats heeft dat mogelijk beleidsmatige consequenties. Opsporingsprioriteiten worden in Nederland tot op heden vooral sectoraal bepaald: we kiezen in principe eens in de vier jaar welke vormen van georganiseerde misdaad prioriteit krijgen, hoewel tussentijdse verschuivingen mogelijk zijn als gebeurtenissen daarom vragen. Maar wat als dezelfde criminelen veelal met allerlei dingen tegelijk bezig zijn? Kunnen we ons dan de inspanning om activiteiten wel of niet te prioriteren niet beter besparen? En wat als blijkt dat criminele

1 Denk bij dat laatste bijvoorbeeld aan de biografie van Mink K. door Marjan Husken (2007).

samenwerkingsverbanden juist betrekkelijk specialistisch zijn: lopen we dan niet het risico dat een deel daarvan jarenlang ongestoord zijn gang kan gaan omdat hun activiteiten ‘geen prioriteit’ hebben, want dat betekent in de praktijk immers ook dat er geen capaciteit aan wordt besteed?

Dit rapport vormt de weerslag van een inventariserende studie naar de vraag of in Nederland actieve criminele samenwerkingsverbanden al dan niet ‘van meerdere markten thuis’ zijn, wat daarvoor mogelijke verklaringen zijn en welke consequenties de bevindingen hebben voor de bestrijding van dergelijke groepen.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

De doelstelling van het onderzoek kan op basis van het voorgaande als volgt worden geformuleerd: *in kaart brengen van de overlap tussen markten van zware en georganiseerde criminaliteit; zoeken naar verklaringen voor deze overlap; en nagaan welke mogelijke consequenties de bevindingen hebben voor het opsporingsbeleid.*

Aan deze doelstelling kunnen drie hoofdvragen worden gekoppeld:

- 1 Zijn criminele samenwerkingsverbanden die tegelijkertijd opereren op meerdere misdaadmarkten uitzonderlijk of juist de norm, en zijn er vormen van zware of georganiseerde misdaad die zich gemakkelijker laten combineren dan andere en zo ja, waarom?
- 2 Hoe slagen criminele samenwerkingsverbanden die van meerdere markten thuis zijn erin om succesvol toegang te krijgen tot die diverse markten?
- 3 Welke beleidsmatige en recherchetactische consequenties voor het opsporingsbeleid vloeien voort uit de antwoorden op de vragen 1 en 2?

1.3 Informatiebronnen

Deze studie is in de eerste plaats een verkenning, waarbij voornamelijk gebruik is gemaakt van secundaire bronnen. Daarnaast is een beperkt aantal interviews afgenomen. De bronnen worden hieronder besproken, in volgorde van het ‘soortelijk gewicht’ dat ze voor het beantwoorden van de hier voorliggende onderzoeksvragen hadden.

In de eerste plaats is een inventarisatie gemaakt van rechterlijke uitspraken die zijn opgenomen in de database van www.rechtspraak.nl. Daarbij is gezocht aan de hand van het steekwoord ‘criminele organisatie’, aangezien dat de groot-

ste garantie gaf dat inderdaad sprake was van georganiseerde misdaad. Vervolgens is nagegaan of de zaken al dan niet betrekking hadden op combinaties van strafbare feiten. Er is een periode van tien jaar in kaart gebracht (2006-2015). Om dubbeltelling te voorkomen zijn alleen zaken in eerste aanleg geselecteerd en is aan de hand van de datum, de behandelende rechtbank en de inhoud van het arrest, nagegaan of sprake was van afzonderlijke leden van hetzelfde criminele samenwerkingsverband. Indien arresten betrekking hadden op hetzelfde opsporingsonderzoek, is waar mogelijk de leidinggevende van de criminele organisatie geselecteerd.

De arresten hebben enkele belangrijke pluspunten: het gaat om een substantieel aantal van 333 zaken, die een lange tijdsperiode bestrijken en die over het algemeen een redelijke mate van detail bieden. Bovendien worden alle zaken waarin meer dan vier jaar gevangenisstraf werd opgelegd in de database opgenomen en mogen we aannemen dat dit (meestal) geldt voor de kopstukken van groeperingen die werden aangeduid als een criminele organisatie. We moeten desondanks echter wel rekening houden met de mogelijkheid van selectiviteit. Mogelijk zijn er toch relevante zaken die niet in het jurisprudentiebestand voorkomen en uiteraard kiezen de politie en het Openbaar Ministerie de te onderzoeken criminele samenwerkingsverbanden niet op basis van representativiteit, maar op grond van andere selectiecriteria, zoals de impact van hun activiteiten.

In de tweede plaats is een heranalyse uitgevoerd op acht zaaksbeschrijvingen van opsporingsonderzoeken die werden gemaakt ten behoeve van eerdere studies waarbij de auteur betrokken was. Deze hadden (als hoofdfeit) betrekking op synthetische drugs, wietteelt, ladingdiefstal, illegaal gokken en milieu-criminaliteit.² Er werden vier zaken geselecteerd waarbij sprake was van criminele samenwerkingsverbanden die op meerdere markten actief waren en vier zaken die betrekking hadden op specialisten. In de zaaksbeschrijvingen is met name gezocht naar verklaringen waarom groepen polycriminele activiteiten ontwikkelden, of juist niet. De analyse is gebaseerd op de geanonimiseerde samenvattingen die destijds zijn gemaakt van de opsporingsdossiers. De beschikbare beschrijvingen boden vanzelfsprekend minder detail dan de zaaks-

2 Daarbij ging het om drie zaken die werden bestudeerd in het kader van Spapens (2006); twee zaken in het kader van Spapens en collega's (2007); één zaak in het kader van Van Daele en collega's (2008); en één zaak in het kader van Spapens (2012a). De laatste casus werd bestudeerd in het kader van een nog te verschijnen studie naar handel in beschermde uitheemse flora en fauna, reden waarom de casusbeschrijving hier is beperkt tot wat over deze zaak openbaar is gemaakt in de media en rechterlijke uitspraken.

dossiers, maar waren toch voldoende rijk om op hoofdlijnen vergelijkingen te kunnen maken tussen specialisten en generalisten. Wel gaat het noodgedwongen om een tamelijk beperkt aantal zaken.³ Gezien het verkennende karakter van de onderhavige studie is er niet voor gekozen om nieuwe opsporingsdossiers te verzamelen en te bestuderen. Het was evenmin doenbaar om de oude dossiers nogmaals op te vragen en opnieuw in te zien.⁴

Ten derde zijn vijf individuele gesprekken gevoerd met rechercheurs die zich bezighouden met onderzoek naar zware en georganiseerde misdaad. Deze gesprekken dienden ten eerste om de bevindingen uit de secundaire analyse te verifiëren (is het beeld van de praktijkmensen hetzelfde?) en om mogelijke verklaringen voor de gevonden uitkomsten te bespreken. Deze gesprekken waren waardevol omdat ze de bevindingen plaatsten in het licht van de keuzes in de opsporingspraktijk. Uiteraard waren ze wel algemeen van karakter. Aangezien de bevindingen uit de interviews grosso modo overeenkwamen, is het aantal beperkt tot vijf.

Ten vierde is gezocht naar publicaties waarin casuïstiek is beschreven in de vorm van korte samenvattingen van opsporingsonderzoeken. In Nederland wordt voor onderzoek naar georganiseerde criminaliteit vaak gebruikgemaakt van rechtbankdossiers. Relevante publicaties waren in dit geval proefschriften, in opdracht van de overheid uitgevoerd beleidsonderzoek, alsmede (voor zover openbaar gemaakt) dreigingsanalyses en fenomeenonderzoeken die door de politie zelf zijn vervaardigd. Indien een geanonimiseerde korte inhoud van de geraadpleegde dossiers was opgenomen, kon daaruit worden afgeleid of binnen het criminele samenwerkingsverband sprake was van combinaties van criminele activiteiten.

Tot slot zijn mediaberichten verzameld, maar slechts spaarzaam gebruikt. De auteur houdt sinds 2001 een archief bij van mediaberichten die betrekking hebben op zware en georganiseerde misdaad, waarin inmiddels meer dan

3 De auteur bestudeerde in de afgelopen jaren een groot aantal dossiers op de thema's wapenhandel, synthetische drugs, wiet-teelt, illegaal gokken en milieucriminaliteit. Het uitbreiden van het aantal bestudeerde zaken zou dus tot 'meer van hetzelfde' hebben geleid. Oorspronkelijk was het dan ook de bedoeling om de heranalyse uit te voeren op een selectie van zaken uit de Monitor Georganiseerde Criminaliteit, opdat ook casussen met andere thematiek meegenomen hadden kunnen worden. Het WODC weigerde helaas om de (geanonimiseerde) relevante onderdelen van de bij hen voorhanden zijnde zaaksbeschrijvingen ter beschikking te stellen, met als argument dat het niet gaat om een afgesloten database die (zoals te doen gebruikelijk) beschikbaar is voor secundaire analyse door externe onderzoekers.

4 Vanwege de eisen van de Wet politiegegevens zijn dossiers van afgesloten opsporingsonderzoeken nog slechts vijf jaar beschikbaar voor inzage. Alle gebruikte zaken op één na, vallen inmiddels buiten dat tijdvak.

11.000 relevante artikelen uit de schriftelijke media zijn opgenomen. Voor een meer kwantitatief beeld is daarnaast over een periode van 12 maanden een inventarisatie gemaakt van de mediaberichten die het Openbaar Ministerie publiceert op zijn website. In algemene zin bleek dit een goed overzicht te bieden van de zwaardere zaken, en ook relatief compleet, aangezien de persberichten niet altijd door de overige media worden overgenomen, of slechts in verkorte versie. De inhoudelijke meerwaarde van het analyseren van mediaberichten bleek echter, ten opzichte van de hiervoor genoemde bronnen, om de volgende redenen toch zeer beperkt. De relevante berichtgeving kan ruwweg in drie categorieën worden verdeeld: meldingen van het aantreffen van illegale goederen (meestal cocaïne), berichten over lopende onderzoeken (aanhoudingen, uitleveringen, enzovoort) en beschrijvingen van rechtszaken.

Bij de eerstgenoemde categorie zijn vanzelfsprekend nog geen verdachten bekend en is dus ook niet duidelijk of zij mogelijk op meerdere markten actief zijn. De tweede categorie bevat vaak onvoldoende details, omdat nog niet duidelijk is of er sprake is van een criminele organisatie en de rol daarin van de aangehouden personen. Bij ongeplande aanhoudingen betreft het bovendien in belangrijke mate ‘uitvoerders’ of ‘stelers’. Ook de mediaberichten over de rechtszaken bieden niet de mate van detail die wel op www.rechtspraak.nl te vinden valt. Soms wordt in de media, bijvoorbeeld ook op zogenoemde ‘crimesites’ en in tijdschriften als *Koud bloed*, wel bericht over saillante casuïstiek. Deze berichtgeving bleek echter ten opzichte van de zaaksbeschrijvingen die opnieuw werden geanalyseerd (zie hiervoor) weinig toe te voegen.

Bij deze verschillende bronnen is het belangrijk om te beseffen dat ze – uitzonderingen daargelaten waarin onderzoeksjournalisten zelf actief op zoek zijn gegaan naar informatie – allemaal dezelfde ‘grondstof’ gebruiken, namelijk gegevens uit strafrechtelijke onderzoeken. De media schrijven voornamelijk over zaken die bij de rechtbank behandeld worden en waarvan de uitspraken nadien vaak in de database van www.rechtspraak.nl worden opgenomen. Dossiers van strafzaken die tenminste in eerste aanleg behandeld zijn door de rechter, kunnen vervolgens worden ingezien ten behoeve van dreigings- en criminaliteitsbeeldanalyses, alsmede voor ander (wetenschappelijk) onderzoek. In interviews refereren respondenten vanzelfsprekend meestal ook weer aan opsporingsonderzoeken waarbij zij zelf betrokken zijn geweest. Aangezien in publicaties de identificerende informatie zoals de zaaknamen (veelal) wordt geanonimiseerd, kon helaas meestal niet worden vastgesteld of het om dezelfde casussen ging.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bakent allereerst de reikwijdte van het onderzoek nader af. Vervolgens ontwikkelen we een analysekader aan de hand van twee criminologische benaderingen van georganiseerde criminaliteit (het enterprisemodel en de sociale-netwerkbenedering), alsmede met behulp van inzichten uit de management- en organisatiewetenschap, waar al vele jaren een verwoed debat wordt gevoerd over de vraag wat beter is: diversificatie of specialisatie. Vervolgens schetst hoofdstuk 3 een algemeen beeld van de mate waarin criminele samenwerkingsverbanden in Nederland op meerdere criminele markten tegelijk actief zijn, aan de hand van literatuur en rechterlijke uitspraken. In hoofdstuk 4 worden vier polycriminele en vier specialistische criminele samenwerkingsverbanden nader beschouwd, op grond van een heranalyse van samenvattingen van de rechtbankdossiers. In hoofdstuk 5 worden de bevindingen uit de hoofdstukken 3 en 4 geanalyseerd aan de hand van het voornoemde analysekader. Hoofdstuk 6 biedt om te beginnen een kritische reflectie op de verzamelde informatie en de conclusies die eraan kunnen worden verbonden en gaat daarna in op de potentiële beleidsmatige consequenties. Tot slot worden in hoofdstuk 7 de onderzoeksvragen beantwoord.

Het rapport bevat geen afzonderlijke samenvatting. De haastige lezer verwijzen we naar hoofdstuk 7, alsmede naar de besluiten bij de overige hoofdstukken.

Afbakening en theoretisch kader

2.1 Inleiding

Hoewel het op het eerste gezicht eenvoudig lijkt om te bepalen of een crimineel samenwerkingsverband al dan niet van meerdere markten thuis is, is dat in de praktijk verre van simpel. Om die reden is het dan ook allereerst noodzakelijk om exact af te bakenen wat wordt verstaan onder een criminele markt, en welke markten in het kader van dit onderzoek worden meegenomen, alsmede wanneer we spreken van polycriminaliteit en hoe we in dit kader kijken naar een crimineel samenwerkingsverband. Deze aspecten komen aan bod in paragraaf 2.2. In het vervolg van dit hoofdstuk wordt een analysekader geformuleerd, aan de hand van criminologische inzichten (§2.3) en bevindingen uit de management- en organisatieliteratuur (§2.4). In paragraaf 2.5 wordt dit analysekader geschetst. Paragraaf 2.6 besluit dit hoofdstuk.

2.2 Afbakening van het onderzoek

Criminele markt

Zoals we hiervoor al opmerkten, wordt in de criminologische literatuur ten aanzien van georganiseerde misdaad doorgaans dezelfde soort afbakening toegepast als het gaat om markten. Het *Oxford Handbook of Organized Crime* bevat bijvoorbeeld hoofdstukken over afpersing en protectie, georganiseerde fraude, verdovende middelen, mensensmokkel en mensenhandel, illegaal gokken, wapenhandel, een vorm van milieucriminaliteit, cybercrime en witwassen (Paoli, 2014a). Een eenduidig onderscheidend criterium voor deze keuze ontbreekt evenwel. Tot op zekere hoogte is wel sprake van feiten die in het Wetboek van Strafrecht onder verschillende artikelen vallen. Ten aanzien van witwassen kan echter weer worden gesteld dat het weliswaar een afzonderlijk strafbaar feit is, maar geen criminele markt, omdat dit bij elke zwaardere vorm van misdaad een rol speelt.

Wanneer we kijken naar het meest recente Nationaal dreigingsbeeld georganiseerde criminaliteit (NDB), uit 2012, blijkt dat alleen wordt gesproken van ‘markten’ wanneer er sprake is van illegale goederen of diensten (Boerman e.a., 2012). Bij drugscriminaliteit maakt het NDB nader onderscheid tussen de smokkel van en handel in heroïne, cocaïne, synthetische drugs en cannabis, en bij de laatste twee wordt ook de productie meegenomen. Mensenhandel wordt opgedeeld in mensenhandel in het licht van seksuele uitbuiting en andere vormen. De overige markten die worden beschreven zijn mensensmokkel, illegale wapenhandel en -smokkel, kinderpornografie, de productie en verspreiding van vals geld, en de productie van en handel in vervalste medicijnen. Vormen van georganiseerde misdaad die geen betrekking hebben op markten en die in het NDB aan de orde komen, zijn fraude en witwassen, georganiseerde vermogenscriminaliteit (inbraak, diefstallen, overvallen, skimming, enzovoort) en milieucriminaliteit.

De twee voorbeelden maken duidelijk dat er allerlei verschillende indelingen mogelijk zijn. Aangezien we dit onderzoek uitvoeren in de context van Nederland en omdat het NDB een belangrijke leidraad is voor het stellen van opsporingsprioriteiten, volgen we hier op hoofdlijnen de indeling van het NDB 2012.⁵ Daarbij definiëren we het begrip ‘markten’ ten eerste echter breder dan louter vormen van criminaliteit waarbij het gaat om het leveren van illegale goederen en diensten. Zo beschouwen we ook de andere in het NDB genoemde vormen van criminaliteit als ‘markten’. Ten tweede nemen we sommige activiteiten die in het NDB apart worden beschreven, hier samen. Daarbij gaat het om de uiteenlopende vormen van georganiseerde vermogenscriminaliteit enerzijds en fraude anderzijds, waartoe we ook het handelen in vals geld rekenen. Ten derde blijven enkele vormen van misdaad (kinderpornografie, de handel in vervalste medicijnen en *high tech crime*) hier buiten beschouwing, met als reden dat ze als casuïstiek zeer weinig in het bestudeerde bronnenmateriaal voorkomen. Verder nemen we de binnenlandse handel in verdovende middelen niet mee, omdat het daarbij zelden om georganiseerde misdaad gaat. Toegevoegd wordt sigarettensmokkel, aangezien deze vorm van criminaliteit in de jurisprudentie wel met enige regelmaat opduikt.

5 Een nieuw Nationaal dreigingsbeeld georganiseerde criminaliteit is in juni 2017 verschenen, maar de uitkomsten daarvan konden we voor dit onderzoek niet meer gebruiken.

Afzonderlijke activiteiten

Bij het maken van een onderscheid tussen verschillende criminele markten, geldt hier als criterium dat de betrokken wetsovertreders er afzonderlijke activiteiten op moeten ontplooien. Wanneer er strafrechtelijk gezien verschillende feiten worden gepleegd, maar die worden uitgevoerd in functie van hetzelfde ‘criminele bedrijfsproces’, wordt dit niet beschouwd als actief zijn op meerdere markten tegelijk. Wanneer bijvoorbeeld een crimineel samenwerkingsverband van wietelers voor het knippen van de planten een groep Oekraïners inhuurt, hen onder erbarmelijke omstandigheden laat werken tegen een schamel loon en hen bij klachten ook nog gaat bedreigen, terwijl ze deze mensen voorts illegaal naar Nederland hebben gehaald, zou strafrechtelijk gezien sprake kunnen zijn van drugsproductie, mensenhandel en mensensmokkel. De beide laatstgenoemde feiten staan hier echter in functie van het hoofdfeit, namelijk wietteelt. Om die reden spreken we in dit geval niet van activiteiten op meerdere misdaadmarkten. Dat zou echter anders worden wanneer de criminele groep dezelfde knippers ook uitbuit in de prostitutie en ze actief smokkelt naar verdere bestemmingslanden.

Een ander voorbeeld is het rippen van een partij cocaïne en deze vervolgens verkopen. Dat wordt hier geschaard onder vermogenscriminaliteit en niet tevens gezien als handel in verdovende middelen. Ook beschouwen we witwassen niet als een aparte criminele markt, omdat deze activiteit niet kan bestaan zonder dat er een gronddelict (op een andere misdaadmarkt) aan vooraf is gegaan. Voorts benadrukken we dat het in deze studie alleen gaat om criminele activiteiten die tegelijkertijd plaatsvinden. Een crimineel die zijn carrière start met het plegen van inbraken en later overstapt op het smokkelen van verdovende middelen, valt dus buiten de hier gehanteerde afbakening.

Crimineel samenwerkingsverband

In dit onderzoek gaat het om de hiervoor genoemde vormen van criminaliteit, die worden gepleegd door een crimineel samenwerkingsverband. Daarmee is niet gezegd dat ‘eenlingen’ niet van meerdere markten thuis kunnen zijn. Een loverboy die zijn ‘vriendin’ in de prostitutie dwingt, kan daarnaast ook nog heel goed actief zijn met het plegen van diefstallen of met kleinschalige drugshandel.

In het kader van deze studie is van groot belang hoe ruim het begrip ‘crimineel samenwerkingsverband’ moet worden genomen. Criminele groepen heb-

ben, zoals bekend, geen lijsten van ‘personeelsleden’ en daarom is wie er wel en niet tot een groep wordt gerekend in belangrijke mate een arbitraire keuze. Het is evident dat hoe groter we het aantal personen nemen dat we als ‘lid’ van een en hetzelfde criminele samenwerkingsverband beschouwen, hoe groter ook de kans wordt dat de uitkomst is dat zij zich op meerdere misdaadmarkten tegelijk bewegen. Zo telt de Italiaanse maffiagroep ‘ndrangheta naar schatting 10.000 leden, die verdeeld zijn over 150 families en houdt ze zich bezig met een breed scala aan misdadige activiteiten (Commissione Antimafia XVI, 2010: 5; Paoli, 2014b). De vraag is echter of we hier te maken hebben met één centraal gestuurde organisatie, of met een conglomeraat van clans die zelfstandig te werk gaan, terwijl ze door hun vergelijkbare structuur en werkwijze wel gemakkelijk samenwerking kunnen zoeken. Onder criminologen die onderzoek deden naar de Italiaanse maffia is de consensus dat van centrale sturing geen sprake is (Paoli, 2016). In Nederland speelt een vergelijkbare discussie rondom *outlaw motorcycle gangs*. De leden daarvan blijken op verschillende criminele markten doende, maar de vraag is ook hier of we te maken hebben met individuen die zelfstandig strafbare feiten plegen, of met een ‘club’ die feitelijk een criminele organisatie is en waarbij de leiders de leden direct aansturen. Tot op heden hebben de rechters het laatste nog niet bewezen geacht.

Voor dit onderzoek is niet zozeer de grootte van het criminele samenwerkingsverband cruciaal, maar de vraag of de activiteiten door een of enkele spilfiguren worden geregisseerd. Alleen als dat laatste het geval is, spreken we hier van een polycrimineel samenwerkingsverband. De leidende misdaadondernemer hoeft daarbij vanzelfsprekend niet zelf het uitvoerende handwerk te doen. Wanneer een uitvoerend personeelslid er echter ook nog een andere zelfstandige criminele activiteit op na houdt, definiëren we dat hier op het niveau van de groep niet als bezig zijn op meerdere misdaadmarkten. Denk bijvoorbeeld aan een lid van een georganiseerde groep autodieven dat thuis ook nog een wietkwekerij heeft.

Deze zeer scherpe afbakening is noodzakelijk om niet te eindigen in spraakverwarring, maar tegelijkertijd is duidelijk dat het daardoor lastig is om exact te bepalen of een criminele groepering al dan niet aan de gestelde criteria voor polycriminaliteit voldoet. Zo wordt soms wel vermoed dat op de achtergrond een en dezelfde persoon aan de touwtjes trekt, maar worden afzonderlijke kleinere ‘schilonderzoeken’ gedaan, waardoor dit uit de opsporingsdossiers en strafzaken niet blijkt. Bovendien is een eventuele sturende rol ‘op afstand’ zeer lastig te bewijzen. Zo duiken de namen van bepaalde illustere figuren, zoals Greg R. of Peter van D., op in allerlei dossiers als contacten van de hoofdverdachten, maar

valt moeilijk te duiden of en, zo ja, wat zij bijdroegen aan de criminele activiteiten, of daar een leidende rol op de achtergrond in hadden. Een ander voorbeeld is de leider van een in Nederland actief Chinees crimineel samenwerkingsverband, die begin jaren negentig naar ons land was geëmigreerd. Hij reisde regelmatig op en neer naar Hongkong, waarbij politiemensen vermoedden dat het doel daarvan was om overleg te plegen met zijn ‘bazen’. Of dat inderdaad zo was, viel echter met geen mogelijkheid vast te stellen.

Er is in het onderhavige project dan ook gekozen voor een compromis. Enerzijds is het onvermijdelijk dat ook kleinere zaken moeten worden meegenomen, maar anderzijds kiezen we ervoor om het onderzoek te concentreren op casussen waarover voldoende detailinformatie beschikbaar is.

2.3 Criminologische perspectieven op diversificatie

Wanneer we spreken over georganiseerde misdaad wordt in algemene zin onderscheid gemaakt tussen *disorganized crime* en ‘*maffia-type*’-georganiseerde criminaliteit (Paoli, 2016). De eerstgenoemde vorm manifesteert zich vooral in landen met een goed functionerend openbaar bestuur en rechtssysteem. Criminele groeperingen zijn daar gewoonlijk klein, genoodzaakt zich goed af te schermen en gericht op het leveren van illegale goederen en diensten, of op het plegen van vermogenscriminaliteit. Criminaliteit van het maffia-type doet zich juist voor in landen of regio’s waar het openbaar bestuur zwak en corrupt is en de politie en vooral justitie, gebrekkig functioneren. Hier vervullen criminele groeperingen als het ware de rol van een alternatieve overheid, kunnen ze vrijwel ongestraft geweld toepassen en zijn ook afpersing en misbruik maken van publieke middelen, belangrijke inkomstenbronnen.

Het onderscheid is vanzelfsprekend niet helemaal scherp. Op Nederland is het *disorganized crime*-model van toepassing, maar dat neemt niet weg dat de overheid zich soms zwak opstelt – denk aan de belastingafspraken met ‘lastige’ woonwagengebouwen. Er zijn voorts groepen, zoals outlaw motorcycle gangs, die zich soms als ‘beschermers van burgers’ opstellen. Tot slot is onder criminele onderling sprake van moord en doodslag, waarvoor meestal geen dader of opdrachtgever gepakt kan worden en soms ook van geweld tegen de overheid, zoals de beruchte aanslag op het gemeentehuis van Waalre laat zien.

‘Gedesorganiseerde georganiseerde misdaad’ wordt criminologisch enerzijds verklaard vanuit een economisch perspectief en anderzijds vanuit een sociaal-netwerkperspectief. Criminelen zijn actief op markten van vraag en aan-

bod, en hun bezigheden kunnen worden vergeleken met normale zakelijke activiteiten en bedrijfsprocessen, met het verschil dat ze wettelijk niet zijn toegestaan. Van meer recente datum is de sociale-netwerkbenadering. Hierin is het vertrekpunt dat criminele relaties van doorslaggevend belang zijn voor het tot stand kunnen brengen van complexe criminele bedrijfsprocessen. De hoofdvraag is dus hoe zulke relaties ontstaan, onder welke omstandigheden en met welke beperkingen. Hieronder gaan we op deze beide benaderingen nader in.

2.3.1 Economische benadering

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw is het gangbaar om over georganiseerde misdaad te denken in economische termen (Reuter, 1983; Abadinsky, 1994; Williams & Godson, 2002). In dat kader wordt gesproken over markten, bedrijfsprocessen, misdaadondernemers en criminaliteit als ‘werk’.

Het gaat in deze visie primair om het aanbieden van goederen of diensten die verboden zijn, of waarbij het evenwicht tussen vraag en aanbod om andere redenen verstoord is. Bij het eerste betreft het vooral de productie van en handel in verdovende middelen, maar bijvoorbeeld ook hulp bij illegale immigratie (mensensmokkel). Bij het tweede valt te denken aan goederen of diensten die vanwege fiscale keuzes duurder uitpakken dan de marktprijs, zoals sigaretten, of die door regulering niet gemakkelijk verkrijgbaar zijn, zoals vuurwapens. Voorts kan gebrek aan aanbod meespelen: zo zijn er maar weinig vrouwen die staan te trappelen om uit vrije wil in de prostitutie te gaan werken, waardoor er een ‘markt’ ontstaat voor mensenhandelaren die vrouwen daartoe dwingen, of met andere methoden verleiden, ook al is prostitutie op zichzelf legaal. Het economisch perspectief schrijft voor dat misdaadondernemers rationeel te werk gaan en die markten kiezen waar ze met de minste inspanning en het minste risico het meeste geld kunnen verdienen. Of in een breder perspectief: waar de opbrengsten het hoogst zijn en de kosten het laagst.

Wanneer zo wordt geredeneerd, zou het echter niet direct voor de hand liggen om op meerdere markten tegelijkertijd activiteiten te ontplooien, tenzij die qua kosten en baten vergelijkbaar zijn. We moeten dus ook naar andere factoren kijken. Een eerste daarvan is risicospreiding: een crimineel samenwerkingsverband dat op meerdere markten actief is, wordt minder gevoelig voor tegenwind op een van die markten. Daar staat wel weer tegenover dat de groep mogelijk eerder in het vizier komt van de opsporingsinstanties wanneer die bepaalde criminele activiteiten wel prioriteren en andere niet. Dit bleek bij-

voorbeeld een jaar of vijftien geleden toen de overheid de productie van synthetische drugs de allerhoogste prioriteit gaf, maar de grootschalige wietteelt en -export vrijwel geen aandacht kreeg. Criminele groepen die zowel in de wiet als in de pillen zaten, kregen dus alsnog prioriteit, terwijl degenen die zich concentreerden op wiet, nagenoeg ongestoord schatrijk konden worden.

Een tweede mogelijke reden om te kiezen voor meerdere markten is een negatieve, namelijk wanneer een afzonderlijke criminele activiteit naar de mening van de betrokkenen te weinig opbrengt, en ze ook niet in staat zijn om die in omvang uit te breiden. Het is dan een optie om meer criminele inkomsten te genereren door ook andere typen strafbare feiten te gaan plegen. Net zoals bij andere maatschappelijke bezigheden, zijn sociale vaardigheden tot op zekere hoogte van belang. In de onderwereld bestaan immers geen contracten, dus bestendige zakenrelaties moeten worden gebaseerd op vertrouwen (of op gecontroleerde intimidatie). Iemand die zulke relaties, bijvoorbeeld door onbeheerste gewelddadigheid of andere karakterologische defecten, niet weet op te bouwen of te onderhouden, is daarom vaak ook niet in staat om door te groeien. Het functioneel kunnen toepassen van geweld is in het criminele milieu echter juist weer een belangrijke eigenschap, om bijvoorbeeld oplichting of rippen te voorkomen.

Vervolgens kunnen de vereiste kennis en vaardigheden de mogelijkheden om activiteiten op meerdere markten te ontplooien zowel bevorderen als beperken. Handels- of smokkelkennis komen bij meerdere vormen van misdaad van pas. Een crimineel samenwerkingsverband dat de kennis en mogelijkheden heeft om op een effectieve manier cocaïne vanuit Zuid-Amerika in Nederland te importeren, kan langs diezelfde weg, al dan niet in omgekeerde richting, wellicht ook andere illegale goederen smokkelen. Een misdaadondernemer die vooral goed is in het fabriceren van xtc-pillen, kan daarentegen niet zo snel tevens in (bijvoorbeeld) de mensenhandel stappen, omdat zoiets andere vaardigheden vereist. Criminele bedrijfsprocessen stellen vanuit logistiek oogpunt dus specifieke eisen.⁶ Daarbij moeten we tevens kijken naar 'metavaardigheden', zoals organisatorisch talent. Een misdaadondernemer met dergelijke vaardigheden en een bepaalde reputatie, kan eenvoudiger anderen voor zich laten werken, zonder dat hij of zij zelf diepgaande kennis van specifieke illegale activiteiten hoeft te hebben.

6 In Europa waren Ulrich Sieber en Renate Bögel de eersten die vanuit een logistiek perspectief naar een aantal vormen van georganiseerde misdaad keken (Sieber & Bögel, 1993). In Nederland wordt deze benadering veelvuldig toegepast, onder andere bij het opstellen van zogenoemde barrièremodellen.

Financiële spankracht is een volgende factor die de toegang tot specifieke misdaadmarkten kan bevorderen. Zo wordt verondersteld dat Brabantse woonwagengebwoners in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw in de drugs-import terecht kwamen, omdat ze met het grootschalig plegen van vermogensdelicten het geld hadden verdiend om te kunnen investeren in grote partijen (Fijnaut, 1996). Daar staat tegenover dat sommige vormen van georganiseerde misdaad, zoals mensenhandel, betrekkelijk weinig startkapitaal vergen. Ook kan men vanuit kleinschalige activiteiten doorgroeien door de winst verstandig te investeren.

Tot slot dienen enkele woorden te worden gewijd aan fraude en milieucriminaliteit omdat we het daarbij meestal niet hebben over georganiseerde misdaad maar over witteboorden- dan wel organisatiecriminaliteit. Ook hier wordt verondersteld dat de criminelen rationeel te werk gaan. Voorts werken zij vanuit bedrijven in een bepaalde sector, waar ze vaak jarenlange expertise hebben. In hoeverre die gemakkelijk te combineren valt met kennis en vaardigheden die in de traditionele onderwereld vereist zijn, is dus de vraag. De veronderstelling ligt dan ook voor de hand dat zij zich eerder tot hun eigen 'markt' zullen beperken.

2.3.2 Sociale-netwerkbenadering

De sociale-netwerkbenadering is een tweede invalshoek om naar georganiseerde misdaad te kijken. Hiermee doelen we niet op de toepassing van de sociale-netwerkanalyse om criminele samenwerkingsverbanden in kaart te brengen, maar op de daaronder liggende inzichten die, in deze context, met name ontleend zijn aan de economische sociologie. Het kernpunt daarvan is dat markten geen abstractie zijn – zoals ze in de klassieke economie worden benaderd –, maar zijn opgebouwd uit mensen van vlees en bloed, tussen wie zakelijke (en dus ook sociale) relaties bestaan.

Vertaald naar misdaadmarkten, houdt dit in dat om succesvol illegale activiteiten te kunnen ontplooiën, relaties nodig zijn tussen personen die in staat en bereid zijn tot het plegen van specifieke strafbare feiten. Complexe vormen van misdaad vereisen criminele relaties tussen personen met de kwaliteiten die relevant zijn voor de uitvoering van het criminele bedrijfsproces in kwestie. Om gelijktijdig op meerdere misdaadmarkten actief te kunnen zijn, moet men dus over criminele relaties beschikken met personen die toegang hebben, of kunnen verschaffen, tot deze verschillende markten (Spapens, 2012b).

Vanuit deze invalshoek ligt de verklaring voor het kunnen opereren op

meerdere misdaadmarkten dus niet zozeer bij 'kunnen' in de zin van kennis en vaardigheden, maar bij 'kennen'. Naarmate iemand over meer criminele relaties beschikt, zowel in kwantiteit als in diversiteit, zijn diens mogelijkheden om op meerdere criminele markten actief te zijn, groter.

De noodzaak van aanwezigheid van criminele relaties verschilt met de aard van het criminele bedrijfsproces. Iemand die een straatroof pleegt met behulp van een keukenmes en louter uit is op contant geld dat hij direct kan besteden, heeft geen enkel crimineel contact nodig. Dat geldt ook voor een eenzame fraudeur die in staat is binnen een bedrijf ongemerkt geld naar zijn of haar eigen rekening over te boeken. Iemand zonder specifieke deskundigheid die van plan is om een miljoen xtc-pillen te gaan produceren en verkopen, kan echter weinig beginnen zonder contacten met leveranciers van illegale grondstoffen en productiemiddelen, een laborant met kennis van zaken, afnemers in binnen- en buitenland, enzovoort.

Het centraal stellen van mensen als actoren, wil ook zeggen dat zij niet per se rationele keuzes hoeven te maken. Naast kunnen en kennen is ook 'willen' van belang. Persoonlijke of culturele factoren spelen daarbij een rol. Een crimineel die er geen bezwaar in ziet om te frauderen met de kwaliteit van voedsel en het risico voor lief neemt dat mensen ziek worden of zelfs overlijden, zal misschien nooit bereid zijn om op grote schaal kinderporno te vervaardigen en te verspreiden. Behoren tot een subcultuur waar specifieke opvattingen gelden over wat wel en niet als succesvol moet worden beschouwd, kan dat keuzeproces ook beïnvloeden. Zo beschrijft Klerks (2000) een crimineel samenwerkingsverband dat afkomstig is uit een subcultuur waar het maken van snelle winst zonder daar ogenschijnlijk veel inspanning voor te hoeven doen, sterk bijdraagt aan het genoten aanzien. Dergelijke opvattingen sluiten aan bij de drugshandel of vermogenscriminaliteit, maar minder bij het opzetten en bijhouden van wietkwekerijen. Dan duurt het immers langer voordat de beloning wordt geïncasseerd, terwijl het proces al gauw 'te veel op werken lijkt'.

Een factor die eveneens in ogenschouw moet worden genomen – en die in de sociale-netwerkanalyse vaak wordt onderschat – is dat louter de aanwezigheid van een criminele relatie nog niet zo heel veel hoeft te betekenen wanneer de betrokkenen het sociale, culturele en niet te vergeten financiële kapitaal missen om er profijt van te trekken. Ook hier spelen vaardigheden dus wel degelijk een rol.

2.4 Diversificatie in de managementliteratuur

Hiervoor is uiteengezet dat bij het verklaren van georganiseerde misdaad de criminele samenwerkingsverbanden vaak worden beschouwd als ‘ondernemingen’ die, zeker als ze betrekking hebben op illegale goederen en diensten, niet sterk afwijken van ‘gewone’ bedrijven. Nu valt daarop wel wat af te dingen. Zo zijn de misdaadmarkten weinig transparant, waardoor ‘klanten’ vaak niet kunnen kiezen uit een scala van concurrerend aanbod en is *efficiency* voor misdaad-ondernemers, vanwege de vaak grote winsten, van ondergeschikt belang. Dat laatste is dan ook niet hun sterkste punt. Dit wordt geïllustreerd door het feit dat weinigen in de praktijk in staat zijn om de overstap te maken naar vormen van bedrijvigheid in de ‘bovenwereld’, waar zo efficiënt mogelijk werken wel voortdurend cruciaal is. Desondanks is het interessant om, noodzakelijkerwijs beknopt, in te gaan op het debat over diversificatie van bedrijfsactiviteiten binnen de organisatie- en managementwetenschappen. Het onderwerp is daar al decennialang een *hot topic* en het debat concentreert zich vooral op de vraag welke keuze tot betere bedrijfsprestaties leidt (zie Ramanujam & Varadarajan, 1989; Datta e.a., 1991; Pils, 2009; Picone & Dagnino, 2016; Mackey e.a., 2017).

Bedrijven diversifiëren om een viertal hoofdredenen. De eerste is om te kunnen groeien, wanneer de markt waarop ze al actief zijn daar niet direct de mogelijkheid toe biedt. Een tweede reden is het beter kunnen benutten van kennis, kunde en hulpbronnen, wanneer die ook geschikt zijn voor nieuwe markten. Een derde reden is het verlaten van een vijandige of onaantrekkelijke omgeving, dus met het oogmerk om de oorspronkelijke bedrijfsactiviteit op termijn in te ruilen voor iets anders. Tot slot kan investeren in een nieuwe markt voortvloeiën uit het productief willen maken van ‘slapende’ financiële middelen. De motieven achter de keuzeprocessen zijn daarmee dus goeddeels dezelfde als die die in paragraaf 2.3 vanuit crimineel perspectief werden beschreven.

Wat gemiddeld genomen de betere keuze is, diversificatie of specialisatie, is in de loop der tijd in de literatuur verschillend beoordeeld. Het debat heeft volgens sommigen dan ook sterk ideologische trekken. In de jaren veertig van de vorige eeuw was specialisatie de mode, in de jaren zeventig diversificatie, en in de jaren tachtig en negentig keerde men weer terug naar een voorkeur voor specialisatie. Het vele onderzoek dat naar het onderwerp werd gedaan, levert echter geen duidelijke conclusie op omtrent wat beter is voor de bedrijfsresultaten en in welke omstandigheden de keuze voor het een of het ander, goed of minder goed uitpakt (Martínez-Campillo & Fernández-Gago, 2011).

Het is wel evident dat diversificatie niet eenvoudig is. Zo is het ingewikkeld

om andere bedrijven over te nemen, of om zelf vergelijkbare producten, of liever nog nieuwe, te ontwikkelen op een andere markt dan waarop men al actief is. Het probleem is dat de firma daar doorgaans niet de benodigde kennis voor in huis heeft en de ervaring op het nieuwe terrein mist. Het overnemen van veelbelovende startende bedrijven die een nieuw product of een nieuwe dienst hebben ontwikkeld, kan een zinvolle strategie zijn, maar biedt evenmin garantie op succes. Ook speelt de aan- of afwezigheid van concurrenten op die nieuwe markten een rol: hoe groter en sterker de concurrentie en hoe lager de winstmarges, hoe moeilijker een nieuwkomer het heeft. Ook is diversificatie inderdaad regelmatig een negatieve keuze: zo lang de zaken crescendo gaan, is er minder aanleiding om ervoor te kiezen. Dat kan er vanzelfsprekend ook toe leiden dat het misgaat. Opmerkelijk is dat weloverwogen opgestelde bedrijfsstrategieën er weinig toe lijken te doen. Ondernemen blijft tot op zekere hoogte ‘gokken’ en de werkelijkheid laat zich al met al moeilijk in een keurslijf dwingen.

De enige factor die daadwerkelijk van invloed lijkt te zijn op het succes van de gemaakte keuzes, is de kwaliteit en stijl van het management (Martínez-Campillo & Fernández-Gago, 2011). Hoe diverser de bedrijfsactiviteiten, hoe minder eenvoudig ze voor een centrale directie vallen te managen. Daarin succesvol kunnen zijn, vraagt dus om specifieke competenties. Dergelijke managers moeten om te beginnen de diverse bedrijfsactiviteiten begrijpen en beseffen wat die aan vereisten met zich meebrengen, met andere woorden: de uiteenlopende bedrijfsprocessen in de vingers hebben. Tegelijkertijd moeten ze een open en flexibele houding hebben, dat wil zeggen: een bereidheid om met ‘vallen en opstaan’ te leren, ook van de strategische keuzes die ze zelf hebben gemaakt. Ten derde moeten ze in staat zijn om de consequenties die daaruit voortvloeien ook bij de medewerkers te laten landen. Het is helder dat er dus nogal wat van het management wordt gevraagd en het is maar de vraag of misdaadondernemers gemiddeld genomen binnen dat profiel vallen.

2.5 Naar een analysekader

In deze paragraaf worden de factoren die uit de twee benaderingen van georganiseerde misdaad – een economische en een sociale-netwerkbepijndering – en op grond van inzichten uit de managementliteratuur omtrent de uitwerking van diversificatie op bedrijfsresultaten naar voren zijn gekomen, samengevat in een analysekader. Er kunnen factoren worden onderscheiden die diversificatie bevorderen, en die juist beperken. Ze kunnen worden opgevat als elkaars spie-

gelbeeld. In hoofdlijnen zijn er drie typen factoren: bedrijfsprocesgerelateerde, marktgerelateerde en persoonsgerelateerde factoren. In het volgende schema zijn deze samengevat.

Tabel 2.1: Diversificatie: bevorderende en beperkende factoren

Context	Bevorderende factoren	Beperkende factoren
Bedrijfsprocesgerelateerd	Overlappende kenmerken Kennis van het criminele bedrijfsproces Lage instapdrempel illegale activiteit (investeringskapitaal, middelen, expertise)	Hoge mate van uniciteit Gebrek aan vereiste kennis en vaardigheden Hoge instapdrempel illegale activiteit
Marktgerelateerd	Winstmogelijkheden op andere markten Beperkte doorgroeimogelijkheden op bestaande markt Risicospreiding	Kracht van de concurrentie Winstmogelijkheden en mogelijkheid tot verdieping op bestaande markt Opsporingsprioriteiten
Persoonsgerelateerd	Sociale-netwerkcontacten Motivatie Managementkwaliteiten	Gebrek aan sociale vaardigheden Gebrek aan motivatie Gebrek aan managementkwaliteiten

Een eerste bevorderende factor als het gaat om bedrijfsprocesgerelateerde kenmerken die kan worden onderscheiden, is een overlap van kenmerken van verschillende criminele bedrijfsprocessen. Hoe sterker de onderdelen daarvan op elkaar lijken, hoe gemakkelijker het is om ze te combineren. Daaraan kan een lage instapdrempel worden gekoppeld: het is eenvoudiger om te diversifiëren naar activiteiten waarvoor weinig startkapitaal nodig is en de benodigde hulpmiddelen of kennis eenvoudig verkrijgbaar zijn. Hoe specifiek de benodigde hulpmiddelen zijn, of de benodigde kennis en expertise, hoe ingewikkelder het is om vanuit het niets een dergelijk bedrijfsproces te kunnen starten.

De tweede set factoren zijn de marktgerelateerde. Hier zijn om te beginnen winstmogelijkheden op andere markten een potentieel bevorderende factor, waar dan tegenover staat dat een krachtige concurrentie op die markten de toegang en opbrengsten kan verkleinen. Ten tweede kunnen beperkte doorgroeimogelijkheden of gebrek aan winst op één terrein, de keuze bevorderen om de focus te verleggen naar een ander terrein. Een factor die deze keuze beperkt, zal derhalve zijn dat de bestaande activiteiten nog voldoende opbrengen of kunnen worden verdiept. Ten derde kan worden gediversifieerd met het oogmerk van risicospreiding. Specifiek voor criminele samenwerkingsverbanden brengt dit echter een groter risico met zich mee dat ze door die verbreding juist binnen de opsporingsprioriteiten komen te vallen.

Tot slot kunnen persoonsgerelateerde factoren worden onderscheiden, en

dan met name gerelateerd aan de persoon van de misdaadondernemer. Vanuit een sociaal-netwerkperspectief kan worden beredeneerd dat een groter arsenaal aan contacten in de onderwereld, de mogelijkheden vergroot om op meerdere markten actief te zijn. Gebrek aan sociale vaardigheden, met name het ongecontroleerd gebruiken van geweld tegen zakenpartners of uitvoerend personeel, kan het succesvol benutten van dat netwerk beperken, of de bestendigheid ervan ondergraven. Ten tweede dient sprake te zijn van motivatie om daadwerkelijk in die nieuwe markt te stappen. Voorts moet de misdaadondernemer over managementkwaliteiten beschikken om de activiteiten op verschillende markten, die hun eigen eisen met zich meebrengen, te kunnen sturen, liefst op afstand. Wanneer het aan motivatie of competenties ontbreekt, perkt dat wederom de mogelijkheden in om succesvol te diversifiëren.

2.6 Besluit

Dit hoofdstuk maakt duidelijk dat om het verschijnsel van georganiseerde criminaliteit op meerdere markten te kunnen analyseren, zorgvuldige afbakening noodzakelijk is. Hier is besloten om de indeling in thema's van het NDB als leidend te hanteren, met uitzondering van enkele markten waar weinig casuïstiek over kon worden gevonden. Ten tweede is gedefinieerd dat die activiteiten op meerdere markten gelijktijdig moeten plaatsvinden en dat ze niet in functie van hetzelfde criminele bedrijfsproces moeten worden uitgevoerd. Tot slot is vastgesteld dat alleen van polycriminele samenwerkingsverbanden kan worden gesproken als de activiteiten van 'bovenaf' worden aangestuurd. Deze afbakening is noodzakelijk, maar bemoeilijkt tegelijkertijd wel het onderzoek. Om vast te stellen of sprake is van polycriminaliteit, is daardoor tamelijk gedetailleerde informatie nodig en die is lang niet altijd voorhanden.

In dit hoofdstuk is, ten tweede, een analysekader geschetst. Dit op basis van twee benaderingen van georganiseerde misdaad – een economische en een sociale-netwerkbenadering – en op grond van inzichten uit de managementliteratuur omtrent de uitwerking van diversificatie op bedrijfsresultaten. Daaruit vloeien bedrijfsprocesgerelateerde, marktgerelateerde en persoonsgerelateerde factoren voort, die de keuze voor diversificatie dan wel specialisatie beïnvloeden. Dit analysekader zal in hoofdstuk 5 worden gehanteerd om de bevindingen uit de hoofdstukken 3 en 4 systematisch te beschrijven.

Een beeld van overlappende markten

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten geschetst van een eerste verkenning van de mate waarin criminele samenwerkingsverbanden actief zijn met illegale activiteiten op verschillende misdaadmarkten, in het tijdsbestek waarin zij onderwerp zijn geweest van opsporingsonderzoek. Daarbij dient het, zoals in de inleiding uiteen werd gezet, te gaan om activiteiten die niet behoren tot hetzelfde criminele bedrijfsproces. In dit hoofdstuk wordt allereerst gekeken naar ‘criminele organisaties’ in algemene zin (§3.2). Vervolgens komen vijf hoofdvormen van georganiseerde misdaad aan de orde die in het NDB centraal staan (§3.3 tot en met §3.7). Paragraaf 3.8 besluit dit hoofdstuk.

In dit hoofdstuk wordt steeds vanuit een hoofdfeit gekeken of er overlap was met andere criminele markten. Daarbij moet echter wel worden aangetekend dat zich niet altijd eenduidig laat vaststellen wat de belangrijkste markt was. Om te beginnen is uitgegaan van de ‘grootste hoeveelheid’ in termen van goederen, maar bijvoorbeeld ook van geld. Bij een crimineel samenwerkingsverband van smokkelaars waarbij 1000 kilo hasj en 50 kilo cocaïne werd aangetroffen, is hasjsmokkel als hoofdfeit genomen. In zaken waarbij niet duidelijk was om welke hoeveelheden het ging, is het zwaarst strafbare feit als hoofdfeit beschouwd. Harddrugs gaan in dat geval boven softdrugs. De indeling blijft echter tot op zekere hoogte arbitrair en is tevens een momentopname.

3.2 Criminele organisaties

Georganiseerde misdaad kwam in Nederland in de tweede helft van de jaren tachtig van de vorige eeuw op de beleidsmatige en academische agenda. De resultaten van een eerste empirisch onderzoek naar georganiseerde misdaad *Dutch style*, zagen in 1990 het licht onder de titel *Misdaadondernemingen. Ondernemende misdadigers in Nederland* (Van Duyne e.a., 1990). Zoals die titel al laat zien, beschouwden de onderzoekers criminele organisaties als een variant op ‘gewone’ onder-

nemingen en de leiders als misdaadondernemers. Het meest omvattende onderzoek naar georganiseerde misdaad in Nederland in alle mogelijke varianten, werd uitgevoerd in het kader van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden en gepubliceerd in 1996 (Fijnaut e.a., 1996). Om ontwikkelingen te blijven volgen, wordt sindsdien periodiek de Monitor Georganiseerde Criminaliteit uitgevoerd, onder auspiciën van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Veiligheid en Justitie, waarvan de eerste rapportage in 1998 verscheen (Kleemans e.a., 1998). Intussen zijn de resultaten van vier ronden gepubliceerd (Kleemans e.a., 2002; Van de Bunt & Kleemans, 2007; Kruisbergen e.a., 2012). De laatste editie biedt korte beschrijvingen van 150 opsporingsonderzoeken. Daaruit blijkt dat bij 36 zaken (24 procent) sprake was van activiteiten op meerdere markten. Bij 32 daarvan ging het om een combinatie van drugshandel met andere vormen van criminaliteit.⁷

In 2003 liet de toenmalige politieregio Amsterdam-Amstelland een algemeen onderzoek doen, dat werd gerapporteerd als ‘Marktplaats Amsterdam’, waarbij 29 grootschalige opsporingsonderzoeken kort werden beschreven (Huisman e.a., 2003). Daarin was bij elf onderzoeken (37 procent) sprake van een combinatie van strafbare feiten. In alle gevallen was drugshandel er een van.⁸

Zoals aangegeven in hoofdstuk 1, is ten behoeve van onze eigen studie voor het schetsen van een meer algemeen beeld primair een beroep gedaan op de database van www.rechtspraak.nl. Over een periode van tien jaar zijn de relevante zaken bijeengebracht waarin het trefwoord ‘criminele organisatie’ voorkomt.⁹ Dit leverde 333 treffers op in het tijdsbestek van januari 2006 tot en met december 2015. In de volgende tabel worden de resultaten weergegeven.

De tabel laat zien dat gemiddeld genomen in 20 procent van de uitspraken activiteiten op meerdere criminele markten tegelijkertijd ten laste zijn gelegd.

-
- 7 Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat de monitor niet is gebaseerd op een aselechte steekproef uit het zaaksaanbod. De meeste opsporingsonderzoeken in Nederland hebben betrekking op verdovende middelen. De onderzoekers kiezen er daarom voor om per editie een relatieve oververtegenwoordiging van andere vormen van georganiseerde misdaad mee te nemen, zoals mensenhandel, wapenhandel en milieucriminaliteit. Uitgaande van de bevinding dat bij drugshandel vaker sprake is van een combinatie van activiteiten, zou het genoemde overlappende percentage bij een evenredige selectie van zaken hoger liggen.
- 8 Hierin zijn, zo valt af te leiden uit de beschrijvingen, deels dezelfde zaken onderzocht als in de Monitor Georganiseerde Criminaliteit.
- 9 Dit wil niet zeggen dat in deze gevallen ook altijd art. 140 Sr. (deelname aan een criminele organisatie) ten laste is gelegd of bewezen werd verklaard.

Tabel 3.1: Overlap in rechterlijke uitspraken criminele organisatie (2006-2015)

Hoofdfact	Zaken	Overlap	Percentage overlap
Smokkel cocaïne	31	8	26
Smokkel heroïne	3	1	33
Smokkel cannabis/hasj	28	11	39
Smokkel synthetische drugs	10	5	50
Sigarettensmokkel	7	3	43
Wietteelt	46	7	15
Productie synthetische drugs	18	7	39
Mensenhandel	20	5	25
Mensensmokkel	12	5	42
Vermogensdelicten	62	6	10
Fraude	83	5	6
Milieucriminaliteit	11	2	18
Vuurwapensmokkel/handel	3	2	67
Totaal	333	67	20

Het merendeel van de strafzaken heeft dus betrekking op criminele groeperingen die specialistisch te werk gaan. Dat beeld wordt echter sterk bepaald door vermogensdelicten en fraude, en in mindere mate wietteelt. Dit soort feiten komt niet alleen betrekkelijk vaak voor – opgeteld betreft het 57 procent van het totale aantal in de database van www.rechtspraak.nl opgenomen zaken waarin sprake was van een criminele organisatie –, maar juist hier is sprake van weinig overlap met andere feiten. Wanneer we kijken naar uiteenlopende vormen van smokkel, maar bijvoorbeeld ook naar de productie van synthetische drugs, is het percentage criminele groeperingen dat zich ook met andere vormen van misdaad bezighoudt, aanzienlijk groter. Cocaïne lijkt daarop een uitzondering, maar dit wordt – zoals we hieronder zullen zien – vooral veroorzaakt doordat veel strafzaken betrekking hadden op criminele samenwerkingsverbanden die werkten met zogenoemde ‘bolletjesslikkers’. In de navolgende paragrafen worden de gekozen misdaadmarkten nader beschouwd. Daarbij wordt eerst gekeken naar literatuur waarin casuïstiek is opgenomen en vervolgens naar de op www.rechtspraak.nl gepubliceerde jurisprudentie.

3.3 Smokkel en productie van verdovende middelen

3.3.1 Smokkel van verdovende middelen en sigaretten

Cocaïnesmokkel

Van der Laan (2012) onderzocht ten behoeve van het dreigingsbeeld georganiseerde misdaad van 2012 de handel in cocaïne. Van de tien zaken die zij beschrijft, was in slechts één geval sprake van een combinatie met de smokkel van hasj en heroïne.

In de jurisprudentie is het percentage zaken waarin sprake was van een combinatie van de import en/of export van cocaïne met andere strafbare feiten, met 26 procent aanzienlijk hoger. Daarbij moet worden aangetekend dat een groot deel van de ‘gespecialiseerde’ criminele groeperingen, zoals al aangegeven, zich toelegde op het smokkelen met behulp van bolletjesslikkers. Het opsporingsonderzoek kwam in die gevallen veelal op gang nadat een koerier op Schiphol was onderschept.

In de gevallen waarin sprake was van overlap, combineerden de criminele groeperingen de smokkel van verschillende soorten verdovende middelen. Combinaties van cocaïne met heroïne, synthetische drugs of hasj kunnen worden aangetroffen. Daarnaast is sprake van enkele gevallen van ‘kilohandel’ naar Duitsland en ‘cocktailzendingen’ naar het Verenigd Koninkrijk, waarbij doorgaans uiteenlopende soorten drugs tegelijkertijd worden gesmokkeld.¹⁰

Heroïnesmokkel

Eveneens voor het Nationaal dreigingsbeeld van 2012 keken onderzoekers van het KLPD naar heroïne (KLPD, 2012a). In totaal onderzochten zij negen zaken en vonden in twee gevallen overlap met handel in cocaïne, terwijl in een van die casussen ook illegale wapenhandel werd vastgesteld.

In de database van rechterlijke uitspraken is het aantal zaken dat betrekking heeft op heroïnesmokkel zeer klein. In slechts drie gevallen werd lidmaatschap van een criminele organisatie ten laste gelegd. In een daarvan was

10 In de volgende cocaïne-zaken was sprake van overlap: ECLI:NL:RBMAA:2009:BK7905; ECLI:NL:RBHAA:2009:BK8043; ECLI:NL:RBHAA:2009:BI2396; ECLI:NL:RBROE:2010:BN1030; ECLI:NL:RBROT:2012:BX5435; ECLI:NL:RBHAA:2012:BX4143; ECLI:NL:RBROT:2013:9493; ECLI:NL:RBOVE: 2014:957.

sprake van overlap. Het ging om een persoon die, in een drugspand in Maastricht, uiteenlopende soorten verdovende middelen had gekocht en daarmee op weg was naar het buitenland.¹¹ In nog een andere zaak concentreerde de leidinggevende van de criminele groep zich louter op heroïne, maar werd bij een ondergeschikte ook nog een wietkwekerij aangetroffen. Zoals hiervoor uiteengezet, beschouwen we dat hier echter niet als activiteiten op meerdere markten.

Smokkel van synthetische drugs

Bij de smokkel van synthetische drugs blijkt regelmatig sprake van overlap met de import en/of export van andere soorten verdovende middelen.

Huisman (2005) beschrijft in de *Criminaliteitsbeeldanalyse synthetische drugs 2002-2004* in totaal twintig gevallen van smokkel van synthetische drugs, voor het merendeel xtc.¹² In negen van deze casussen werden ook andere verdovende middelen gesmokkeld. In drie gevallen ging het om transporten van combinaties van verdovende middelen naar het Verenigd Koninkrijk. In eveneens drie gevallen werd xtc geëxporteerd en cocaïne geïmporteerd door dezelfde groep. In één geval kwam heroïne naar Nederland vanuit China en ging xtc de andere kant op.

Spapens (2006) beschrijft zeven (delen van) criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighielden met de smokkel van synthetische drugs. Vijf van deze groepen waren ook actief met cocaïne, waarvan in één geval de xtc-pillen als betaling in natura bedoeld waren. In twee gevallen werd de ‘smokkellijn’ gebruikt om cocaïne, respectievelijk illegale vuurwapens, naar Nederland te transporteren, terwijl (onder meer) xtc werd geëxporteerd. Twee groepen combineerden de smokkel van synthetische drugs met die van softdrugs.¹³

Ten behoeve van het Nationaal dreigingsbeeld 2012 werden 21 zaken bestudeerd (KLPD, 2012b). Helaas vat dit rapport de casussen slechts in enkele steekwoorden samen. In tien van de beschreven zaken was sprake van export. In de helft daarvan werd deze gecombineerd met productie. In het rapport wordt gesteld dat criminele samenwerkingsverbanden op dat moment in toenemende mate zowel met synthetische drugs als met cocaïne bezig waren. Er werden vier

11 Dit betreft: ECLI:NL:RBMAA:2010:BO7576.

12 Dit zijn deels dezelfde casussen als in Spapens (2006).

13 De smokkel van chemicaliën beschouwen we hier als onderdeel van het productieproces van synthetische drugs.

voorbeelden genoemd van groepen die actief waren met de productie en export van synthetische drugs, alsmede met cocaïnesmokkel (KLPD, 2012b: 95). Ook werd verwevenheid met wietteelt en -handel (alsmede hasjhandel) geconstateerd, maar het is niet duidelijk of het daarbij om de smokkelaars of de producenten ging. Bovendien constateerde het rapport dat het veelal het uitvoerend personeel was dat in de wietteelt zat en dat de leidinggevende misdaadondernemers daar zelf niet bij betrokken waren (KLPD, 2012b).

Dit beeld van overlap bij de smokkel komt ook terug in de jurisprudentie. Van de tien zaken waarin de smokkel van synthetische drugs de hoofdactiviteit van het criminele samenwerkingsverband vormde, combineerden vijf groepen dit met de smokkel van andere verdovende middelen.¹⁴ In twee gevallen waren synthetische drugs duidelijk de hoofdmoot, met 40 kilogram amfetamine in relatie tot minder dan één kilo cannabis en 500.000 xtc-pillen ten opzichte van 100 gram cocaïne. In één geval ging het om kleinhandel van allerlei soorten middelen. Enkele arresten waren dusdanig vaag geformuleerd dat niet duidelijk werd wat de precieze feiten waren.¹⁵

Smokkel van cannabis/hasj

De smokkel van cannabis en hasj wordt in de jurisprudentie betrekkelijk vaak gekoppeld aan andere criminele activiteiten. In 39 procent van de zaken waarin sprake was van een criminele organisatie, was dat het geval.¹⁶ In de regel ging het om het smokkelen van verschillende soorten drugs, waarbij het steeds een combinatie met amfetamine, respectievelijk cocaïne, betrof. In een drietal gevallen ging het om export in de vorm van 'kilohandel', waarbij, zoals vermeld, doorgaans verschillende soorten verdovende middelen tegelijkertijd worden gesmokkeld (Spapens, 2008). Hoewel men, gezien de omvang van de wietteelt in Nederland, wellicht zou verwachten dat smokkel vaak wordt gecombineerd met productie, wordt daarvan slechts in een drietal casussen

14 Het ging om: ECLI:NL:RBZUT:2006:AY7063; ECLI:NL:RBOVE:2014:779; ECLI:NL:RBOBR:2015:6485; ECLI:NL:RBUTR:2008:BC8607; ECLI:NL:RBAMS:2015:1052.

15 In één geval wordt wel productie genoemd in de samenvatting, maar komt dit in het arrest verder niet aan de orde. In een tweede uitspraak wordt niet duidelijk of de groep cocaïne of amfetamine smokkelde, of allebei.

16 Het ging om de volgende zaken: ECLI:NL:RBBRE:2009:BK5301; ECLI:NL:RBLIM:2014:3211; ECLI:NL:RBOVE:2014:4049; ECLI:NL:RBOBR:2015:6874; ECLI:NL:RBARN:2010:BM4036; ECLI:NL:RBALM:2008:BC9899; ECLI:NL:RBARN:2007:BA2360; ECLI:NL:RBHAA:2010:BL7585; ECLI:NL:RBBRE:2010:BN2132; ECLI:NL:RBUTR:2011:BQ8079; ECLI:NL:RBMD:2011:BR4149.

melding gemaakt.¹⁷ In nog twee zaken werden synthetische drugs, dan wel grondstoffen voor de productie daarvan, gevonden bij de verdachte. Het wordt uit het arrest echter niet duidelijk of de verdachte op dat moment ook betrokken was bij de productie en/of smokkel daarvan.

Sigarettenmokkel

Naar sigarettensmokkel is een beperkt aantal studies uitgevoerd. In 2003 constateerde Van Duyne dat er nauwelijks overlap was tussen deze vorm van criminaliteit en andere misdaadmarkten (Van Duyne, 2003). Van Dijck (2007) ging bij 45 casussen na of sprake was van combinaties met andere misdaadmarkten. In 41 daarvan bleek sigarettensmokkel het primaire feit. Secundair werden weliswaar allerlei aanklachten vermeld, maar die hadden vrijwel nooit betrekking op andere criminele markten. Het ging bijvoorbeeld om inbreuk maken op auteursrechten, wat een logisch gevolg is van het feit dat de sigaretten vervalst waren. In één zaak was ook sprake van drugshandel, in een tweede van het smokkelen van illegaal vuurwerk en in een derde van muziekpiraterij. In de vier zaken waarin sigarettensmokkel juist het secundaire feit was, bleek in twee gevallen primair heling ten laste te zijn gelegd, vermoedelijk omdat het ging om gestolen sigaretten. Daarnaast was in één zaak valsheid in geschrifte het hoofdfeit en in een andere drugssmokkel. Bij drie van deze zaken blijft derhalve eveneens in het midden of de feiten samenhangen met de sigarettensmokkel of dat ze afzonderlijk werden gepleegd.

In een onderzoek uit 2008 wordt vermeld dat Nederland vooral een doorvoerland is en dat de belangrijkste bestemming van de via ons land gesmokkelde sigaretten het Verenigd Koninkrijk is (VNK, 2008). Dit zou dus kunnen betekenen dat met de sigaretten ook andere (illegale) goederen worden gesmokkeld. Het voornoemde rapport geeft ook een voorbeeld uit de media over doorzoeken in het kader van een opsporingsonderzoek naar een criminele groep die niet alleen tientallen miljoenen sigaretten naar Nederland smokkelde, die waren voorzien van vervalste merknamen en van valse Nederlandse accijnszegels, maar die zich ook zou bezighouden met grootschalige productie van xtc-pillen en de import van marihuana.

17 In een daarvan is sprake van smokkel en productie van hasj. Dat laatste is opmerkelijk, aangezien in Nederland zelden of nooit hasj wordt geproduceerd.

Een beschouwing van de jurisprudentie levert een zevental zaken op waarin sprake was van een criminele organisatie die zich bezighield met sigaretten-smokkel. Hier is verhoudingsgewijs vaak sprake van overlap: in drie zaken werd ook een andere illegale activiteit vastgesteld.¹⁸ In één zaak smokkelde een koerier, naast de sigaretten, ook nog twee antitankwapens. In de tweede zaak voerde de verdachte – die werd aangemerkt als deelnemer aan twee verschillende criminele organisaties – ook 600 kilo hennep in en werden voorts chemicaliën voor de productie van synthetische drugs gevonden.¹⁹ In een laatste zaak werd tevens vervalste merkkleding aangetroffen. Overigens waren in dit geval ook de sigaretten vervalsingen.²⁰ Het afwijkende beeld ten opzichte van het onderzoek door Van Dijk (2007), wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het feit dat het bij de onderzochte jurisprudentie allemaal om criminele organisaties ging, terwijl dat slechts voor acht van de door Van Dijk geanalyseerde casussen gold.

3.3.2 Productie van verdovende middelen

Productie van synthetische drugs

In het al eerder aangehaalde *Criminaliteitsbeeld synthetische drugs 2002-2004*, worden twaalf zaken samengevat die betrekking hebben op de productie van synthetische drugs (Huisman, 2005). In geen enkele daarvan was sprake van overlap met andere misdaadmarkten, hoewel een van de criminele samenwerkingsverbanden de geproduceerde drugs ook zelf uitvoerde.

Spapens (2006) beschrijft twintig criminele samenwerkingsverbanden die de productie van synthetische drugs als hoofdactiviteit hebben. In vijf zaken was sprake van groeperingen die productie en export combineerden. In nog drie andere gevallen waren ze tevens bezig met de import van cocaïne, respectievelijk de export van drugs die ze niet zelf hadden vervaardigd. Vijf zaken hadden betrekking op de import van precursoren of de toelevering van laboratoriumapparatuur. Hier gold in één geval overlap: de smokkelaars van chemicaliën waren relatief kleine criminelen die daarnaast bezig waren met de kilohandel in en export van verschillende soorten drugs. Tot slot waren er twee gevallen

18 ECLI:NL:RBBRE:2009:BH2386; ECLI:NL:RBLEE:2011:BU5629; ECLI:NL:RBGEL:2015:3994.

19 ECLI:NL:RBBRE:2009:BH2386.

20 ECLI:NL:RBGEL:2015:3994.

waarin het criminele samenwerkingsverband ook vermogensdelicten pleegde. In de resterende vijf casussen was alleen sprake van een laboratorium.

De hiervoor eveneens al aangehaalde analyse ten behoeve van het Nationaal dreigingsbeeld georganiseerde criminaliteit in 2012, vermeldt veertien zaken waarin sprake is van de productie van synthetische drugs en twee casussen waarin louter grondstoffen worden genoemd (KLPD, 2012b). Zeven criminele samenwerkingsverbanden combineerden de productie met export. Nog vier groepen hielden zich zowel met grondstoffen als met productie bezig. Zoals hiervoor al werd vermeld, constateerde het toenmalige KLPD dat groepen die met productie en export van synthetische drugs bezig waren, zich in toenemende mate ook richtten op cocaïne.

De jurisprudentie laat zien dat de fabricage van synthetische drugs in zeven van de achttien gevonden casussen wordt gecombineerd met een ander strafbaar feit.²¹ In drie gevallen ging het om cocaïnesmokkel en in twee om wietteelt of -handel. Betrokkenheid bij zowel de productie als de export van synthetische drugs, deed zich in twee gevallen voor.

Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat acht zaken die in de jurisprudentie werden aangetroffen, louter betrekking hadden op de import van chemicaliën ten behoeve van het productieproces. In geen enkele daarvan was sprake van overlap met het plegen van andere strafbare feiten.

Wietteelt

Spapens en collega's (2007) onderzochten vijftien zaken waarin wietteelt centraal stond, waarbij in twee gevallen een combinatie met fabricage van synthetische drugs werd vastgesteld, terwijl in een van die zaken ook handel in gestolen voertuigen en het uitgeven van vals geld aan de orde was.

In 2010 deed het toenmalige KLPD eveneens een studie naar georganiseerde hennepsteelt (KLPD, 2010). Hierin wordt geen casuïstiek afzonderlijk beschreven. Wel wordt geconstateerd dat in twee derde van de onderzochte gevallen alleen sprake was van wietteelt. In vier zaken werd naast hennep ook hasj verhandeld en in twee daarvan ook harddrugs. In verschillende andere zaken waren wel vermoedens van combinaties met harddrugshandel, maar konden die tijdens het opsporingsonderzoek niet worden gestaafd. In 'sommige'

21 ECLI:NL:RBAMS:2014:6849; ECLI:NL:RBROE:2008:BD2296; ECLI:NL:RBMAA:2008:BD6611; ECLI:NL:RBBRE:2009:BH7182; ECLI:NL:RBMAA:2010:BM8942; ECLI:NL:RBOBR:2014:278; ECLI:NL:RBLIM:2013:12372.

onderzoeken was sprake van een combinatie met ladingdiefstal en heling, alsmede met afpersing en andere geweldsdelicten (KLPD, 2010: 100-101).

In 2012 presenteerde Jansen een vervolgstudie waarin ze zestien zaken met (gefingerde) namen noemt (Jansen, 2012). In twee daarvan werd bij het naar het buitenland smokkelen van de hennep ook hasj getransporteerd en in nog eens twee gevallen was ook sprake van harddrugs. In een vijfde zaak werd tijdens een doorzoeking ook hasj, cocaïne en methamfetamine gevonden, zodat mag worden aangenomen dat het criminele samenwerkingsverband ook met de handel daarin actief was.

De jurisprudentie laat zien dat criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met wietteelt, betrekkelijk specialistisch zijn. Slechts bij 15 procent was sprake van activiteiten op andere criminele markten.²² Drie groepen exporteerden ook zelf de gekweekte wiet. In twee gevallen was sprake van activiteiten op het terrein van synthetische drugs. Bij een daarvan was een bedrijf betrokken dat zich ook schuldig maakte aan milieudelicten. In drie zaken was sprake van mensenhandel, waarvan het in twee ging om uitbuiting van knippers. In een andere zaak had een lid van het criminele samenwerkingsverband dat wietkwekerijen exploiteerde, zijn eigen vriendin in de prostitutie gedwongen. Tot slot was in één zaak sprake van heling van gestolen goederen, maar werd niet duidelijk of die gebruikt werden voor de teelt of dat het om een afzonderlijke activiteit ging. In betrekkelijk veel zaken waren de andere strafbare feiten (min of meer) functioneel voor het 'bedrijfsproces' van de wietteelt.

3.4 Mensenhandel en mensensmokkel

3.4.1 Mensenhandel

Mensenhandel is een verhoudingsgewijs breed begrip. De bekendste vorm is uitbuiting van vrouwen in de prostitutie, maar de laatste jaren krijgt ook arbeidsuitbuiting steeds meer aandacht. Maar ook het gedwongen deelnemen aan het plegen van strafbare feiten, zoals het onderhouden van een wietkwekerij of het plegen van inbraken of overvallen om financiële schulden te vereffenen, valt onder mensenhandel. Hetzelfde geldt voor gedwongen bedelen en orgaanhandel. De voor het onderhavige onderzoek relevante literatuur concentreert zich op uit-

22 ECLI:NL:RBSGR:2006:AZ2707; ECLI:NL:RBUTR:2006:AZ3651; ECLI:NL:RBBRE:2007:BB5936; ECLI:NL:RBARN:2007:BB8524; ECLI:NL:RBDHA:2013:16185; ECLI:NL:RBROT:2008:BG1989; ECLI:NL:RBDOR:2009:BJ2099.

buiting voor seksuele doeleinden. Verhoeven en collega's (2011) analyseerden tien opsporingsonderzoeken die betrekking hadden op het Amsterdamse Wallengebied. In geen daarvan was sprake van overlap met andere criminele markten. Bottenberg en collega's (2012) beschouwden 37 opsporingsonderzoeken ten behoeve van een criminaliteitsbeeldanalyse. Zij maken geen melding van overlap, maar constateren wel dat in negen van deze zaken de slachtoffers minderjarig waren en/of gesmokkeld en/of slachtoffer waren van overige uitbuiting (Bottenberg e.a., 2012: 269).

Spapens en collega's (2014) deden specifiek onderzoek naar overlap tussen mensenhandel en andere criminele markten in Nederland, op grond van gepubliceerde rechterlijke uitspraken. Zij analyseerden 254 uitspraken en constateerden dat in 232 daarvan sprake was van mensenhandel in de context van seksuele uitbuiting. Slechts in twaalf van die zaken bleken de daders actief op meerdere markten. In de meeste gevallen hielden ze zich ook bezig met verdovende middelen of met vermogensdelicten. Bij mensenhandel in de context van arbeidsuitbuiting (zestien uitspraken), deed de combinatie met mensensmokkel zich het meest voor. Ook hier was bij tien van de zestien gevallen echter geen sprake van overlap. Combinaties van criminaliteit waren, niet verbazingwekkend, het meest aan de orde in situaties waarin slachtoffers werden gedwongen tot het plegen van strafbare feiten. Van de zes gevallen waarin dat speelde, was in vijf zaken sprake van criminelen die zich in de context van wietteelt, fraude en vermogensdelicten, ook schuldig maakten aan mensenhandel.

Spapens en collega's (2014) constateerden dat in veel van de zaken waarin zich overlap voordeed, de hoofdverdachten zogenoemde loverboys waren, die zich al met allerlei kleine criminaliteit (vermogensdelicten, drugshandel) bezighielden. Als ze de kans kregen, lieten ze ook vrouwen – niet in de laatste plaats hun eigen 'vriendinnen' – in de prostitutie werken, waarbij ze zich het verdiende geld geheel of grotendeels toe-eigenden. In veel mindere mate was sprake van criminele samenwerkingsverbanden die zich op meerdere misdaadterreinen tegelijk manifesteerden. Als dat gebeurde, was het vaak een gevolg van toeval, zoals een zaak waarin een spilfiguur in een drugsbende een vriendin had die een bordeel exploiteerde. In veel zaken waren de verdachten (vermoedelijk) afkomstig uit het buitenland en hielden zij zich in Nederland niet bezig met het plegen van andere strafbare feiten. Tot slot werd vastgesteld dat arbeidsuitbuiting vaak een vorm van organisatiecriminaliteit was, in de vorm van eigenaren van bedrijven, zoals boerderijen, restaurants en hotels, die personeel onder erbarmelijke arbeidsomstandigheden lieten werken, maar zich niet schuldig maakten aan andere vormen van misdaad.

Een rapport van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel, waarin 77 opsporingsonderzoeken werden beschouwd, komt echter tot een andere conclusie. Hier wordt vastgesteld dat er in 44 procent van deze zaken aanwijzingen waren dat mensenhandel niet de enige criminele activiteit van de verdachten was (NRM, 2014: 175). Er waren andere feiten naast mensenhandel, of uitbuiting was juist de nevenactiviteit. Het rapport noemt drugshandel, diefstal, wapenbezit, oplichting en fraude als voorbeelden van andere criminele activiteiten. Nu zou een verschil in definitie het hogere percentage deels kunnen verklaren. Wapenbezit wordt in de context van deze studie bijvoorbeeld niet opgevat als een activiteit op een andere misdaadmarkt. Een andere mogelijkheid is dat in de zaken van de Nationaal Rapporteur bijvoorbeeld loverboys sterker vertegenwoordigd zijn dan in de andere rapporten. Het valt echter ook niet uit te sluiten dat het Openbaar Ministerie de andere delicten niet ten laste legt omdat mensenhandel als verreweg het zwaarste feit geldt.

In de op www.rechtspraak.nl gepubliceerde jurisprudentie is ten behoeve van het onderhavige onderzoek louter gekeken naar gevallen waarin sprake was van een criminele organisatie. Dat betrof slechts twintig zaken, waarvan er bij vijf sprake was van overlap.²³ De meest voorkomende combinatie was die van mensenhandel en vermogensdelicten (drie zaken). In twee daarvan werd mensenhandel overigens niet bewezen geacht en wordt er in de uitspraak ook niet in detail aan gerefereerd. In de derde zaak ging het om chantage en afpersing van klanten door minderjarige prostituees. In twee andere gevallen kon mensenhandel uiteindelijk niet bewezen worden, maar de subsidiaire tenlastelegging van mensensmokkel wel. In vier van de twintig zaken was het hoofdfeit arbeidsuitbuiting, waarbij in geen enkel geval ook andere strafbare feiten ten laste werden gelegd.

Volgens een van de geïnterviewde onderzoekers is zichtbaar dat verschillende vormen van uitbuiting van vrouwen soms bij elkaar komen: de vrouwen worden door de criminele groepering ingezet in de prostitutie, maar bijvoorbeeld ook bij werkzaamheden in de schoonmaakbranche, als drugskoeriers of voor het plegen van diefstallen. Een criminele groepering die vrouwen uit Oost-Europa 'regelde' voor seksclubs in Nederland, hield zich daarnaast ook bezig met de verkoop van verdovende middelen, omdat bij de klanten van de prostituees ook vraag was naar drugs.

23 ECLI:NL:RBUTR:2007:BD9001; ECLI:NL:RBSGR:2009:BJ1281; ECLI:NL:RBZLY:2011:BR5051; ECLI:NL:RBROT:2012:BX0121; ECLI:NL:RBNHO:2013:12803.

3.4.2 Mensensmokkel

Naar mensensmokkel is meer recent geen (beleids)onderzoek verricht waarin op casusniveau wordt gerapporteerd over eventuele overlap. Staring en collega's (2004) analyseerden elf dossiers van opsporingsonderzoeken naar mensensmokkel in de toenmalige politieregio Rotterdam-Rijnmond. Zij constateerden overlap bij vijf zaken. In twee gevallen ging het om samenhang met handel in verdovende middelen. Bij twee andere zaken was er overlap met mensenhandel omdat de gesmokkelde personen slachtoffer werden van seksuele uitbuiting. In één zaak was ook sprake van afpersing.

In de jurisprudentie vinden we twaalf zaken waarin mensensmokkel centraal staat, waarvan er vijf zijn met overlappende criminele markten.²⁴ In vier zaken werden de gesmokkelde personen te werk gesteld bij (al dan niet) criminele activiteiten, maar was er kennelijk onvoldoende aanleiding om te kunnen spreken van uitbuiting. De laatste zaak betrof een crimineel samenwerkingsverband van Chinezen, dat zich zowel bezighield met het smokkelen van landslieden naar vooral het Verenigd Koninkrijk, als met de fabricage van synthetische drugs en het afpersen van Chinese ondernemers en bezoekers van speelhallen in Nederland zelf.

3.5 Vermogenscriminaliteit

Het tweede hoofdonderwerp in het NDB is vermogenscriminaliteit. Hier maken we nader onderscheid tussen diefstallen (al dan niet met braak) en overvallen enerzijds en fraude anderzijds.

3.5.1 Diefstal en overvallen

Van der Laan en Weenink (2005) onderzochten 38 gevallen van mobiel banditisme door Polen en Litouwers. Hier bleek in drie zaken sprake van overlap. In één geval ging het om een combinatie van auto-inbraken en winkeldiefstal, in een tweede zaak om auto-inbraken en bedrijfsinbraken, en tot slot om winkeldiefstal en het uitgeven van vals geld.

24 ECLI:NL:RBSGR:2012:BW9210; ECLI:NL:RBOBR:2013:6489; ECLI:NL:RBROT:2014:6944; ECLI:NL:RBDHA:2014:12882; ECLI:NL:RBAMS:2015:7498.

Ferwerda en collega's (2005), geven samenvattingen van 23 opsporingsonderzoeken naar autodiefstal. In vier gevallen was sprake van overlap met andere vormen van criminaliteit. Het ging om één zaak met een combinatie met woninginbraak, één zaak met auto-inbraken, één zaak met overvallen en één zaak met overige diefstallen en fraude. Alle gevallen van overlap hadden dus betrekking op andere vormen van vermogenscriminaliteit.

Kuppens en collega's (2006) beschrijven twaalf opsporingsonderzoeken naar ladingdiefstal. Slechts in één geval bleek sprake van een activiteit die werd gecombineerd met diefstal van andere objecten, in dat geval boten. Dat beeld van specialisme is echter niet de conclusie van Grapendaal en collega's (2008). Zij gaven in een analyse ten behoeve van het Nationaal dreigingsbeeld geen cijfers, maar constateerden op basis van informatie uit de CSV-manager dat groepen die zich met ladingdiefstal bezighielden, ook betrokken waren bij grootscheepse drugshandel, hennepeteelt, autodiefstal, heling, bedrijfsinbraken en overvallen. 'Dergelijke activiteiten worden niet altijd in dezelfde samenstellingen gepleegd en soms hebben groepsleden "bijbanen". Ze plegen dan wel eens andere misdrijven met personen buiten de groep. Er zijn een paar groepen bij die slechts incidenteel ladingdiefstal plegen, maar er zijn er ook bij waarvoor ladingdiefstal de hoofdactiviteit is', aldus het rapport. In 2012 kwamen Grapendaal en collega's tot dezelfde bevinding in hun onderzoek ten behoeve van het nieuwe dreigingsbeeld (Grapendaal e.a., 2012).

Meer recent deden Van Gestel en Kouwenberg (2016) onderzoek naar mobiel banditisme door criminele groeperingen die afkomstig waren uit Oost- en Zuidoost-Europa. Zij beschouwden vijftien opsporingsonderzoeken, waarin autodiefstal (1), winkeldiefstal (5), straatroof en overvallen (4), en inbraken (5) aan de orde waren. In één geval pleegde de groepering niet alleen straatroven van gouden kettingen, door middel van het zogenoemde 'kettingtrekken', maar waren ze ook bezig met oplichting door nepgouden sieraden als echt te verkopen. In twee zaken was ook sprake van prostitutie door de vriendinnen van de bendeleden, respectievelijk bemiddeling ten behoeve van Zuidoost-Europese prostituees, maar wordt geen melding gemaakt van uitbuiting.

De jurisprudentie waarin sprake is van criminele organisaties, laat zien dat veel groepen zich niet concentreren op slechts één vorm van vermogenscriminaliteit, maar dat het opereren op daadwerkelijk andere criminele markten betrekkelijk zeldzaam is. Slechts in 12 procent van de casussen is sprake van dergelijke overlap.²⁵ In twee gevallen werd het plegen van plofkraken gecombineerd met drugshandel. In twee andere gevallen ging het om het plegen van

overvallen, respectievelijk autodiefstallen, met daarnaast betrokkenheid bij wietteelt. Een laatste casus betrof diefstal van mobiele telefoons in combinatie met oplichting met toegangskaarten voor concerten.

Een vorm van vermogenscriminaliteit die relatief vaak voorkomt in de jurisprudentie, is skimming (dertien gevallen). In geen van deze gevallen was sprake van activiteiten op meer dan één criminele markt. Bij skimming lijkt het vooral te gaan om groepen die afkomstig zijn uit Zuidoost-Europa, die zich in Nederland concentreren op het plegen van dit specifieke strafbare feit.

Tot slot hebben vier zaken betrekking op het bestellen van drugshandelaars of -producenten (rippen). Hier zijn dergelijke casussen niet beschouwd als gevallen waarin sprake is van overlappende markten, aangezien in de regel eerder sprake is van heling van gestolen goed, dan van separate activiteiten op de drugsmarkt.

3.5.2 Fraude

Naar zware vormen van fraude is in Nederland maar weinig onderzoek gedaan. Kabki (2014) onderzocht 41 gevallen van drie typen fraude (beleggingsfraude, faillissementsfraude en bankfraude). In geen van deze casussen vermeldt hij overlap met andere vormen van criminaliteit.

In de jurisprudentie is de aard van de fraudes veelsoortiger. Het gaat bijvoorbeeld ook om oplichting, flessentrekkerij, belastingfraude, subsidiefraude, verduistering en het uitgeven van vals geld. Ook phishing (vijf gevallen) hebben we hier opgevat als een vorm van fraude. De uitkomst is ook dan dat van activiteiten op meerdere criminele markten maar weinig sprake is: in slechts vijf van de 83 gevallen.²⁶ Drie daarvan hadden bovendien betrekking op het frauderen met hypotheekakten ten behoeve van de aankoop van panden waar wietkwekerijen werden geïnstalleerd en in die zaken kan dus zeer waarschijnlijk worden gesproken van fraude als een faciliterende illegale activiteit. In een vierde zaak maakte de verdachte zich ook schuldig aan gewelddadige vermogenscriminaliteit. In het laatste geval werd bij een lid van het criminele samenwerkingsverband (maar niet de leidinggevende) een wietkwekerij gevonden.

25 ECLI:NL:RBSGR:2007:AZ8162; ECLI:NL:RBASS:2008:BG8563; ECLI:NL:RBHAA:2012:BX4334; ECLI:NL:RBMNE:2014:5269; ECLI:NL:RBAMS:2015:1420; ECLI:NL:RBDHA:2015:13789.

26 ECLI:NL:RBUTR:2010:BN2504; ECLI:NL:RBGRO:2011:BQ2834; ECLI:NL:RBSHE:2012:BY5617; ECLI:NL:RBNNE:2013:BZ2459; ECLI:NL:RBMNE:2013:7528.

3.6 Milieucriminaliteit

Milieucriminaliteit kent eveneens een breed scala aan strafbare feiten, die worden gepleegd door dadertypen die uiteenlopen van ‘gewone burgers’ tot criminele organisaties. De meest grootschalige milieucriminaliteit wordt over het algemeen gepleegd door reguliere bedrijven en kan daarom worden beschouwd als organisatiecriminaliteit. Milieumisdrijven die in Nederland gerelateerd worden aan georganiseerde misdaad zijn de handel in illegaal vuurwerk, stroperij en het dumpen van afval uit laboratoria waar synthetische drugs worden vervaardigd, en in mindere mate het dumpen van afval uit wietkwekerijen (Spapens, 2016). Deze laatste vormen zijn in dit onderzoek niet als zelfstandige milieudelicten aangemerkt, maar als onderdeel opgevat van het bedrijfsproces van drugsproductie.

In de literatuur is op het vlak van milieucriminaliteit maar in beperkte mate sprake van overlap. In relatie tot illegale wapenhandel noemen Boerman en Bruinsma (2012) twee casussen. In een daarvan ging het om woonwagengebouwen die zich met uiteenlopende vormen van criminaliteit bezighielden, zoals wietteelt en niet nader omschreven milieudelicten. In een andere casus was sprake van wapenhandel naast de handel in illegaal vuurwerk.

In de jurisprudentie gaat het bij de twaalf gevallen van milieucriminaliteit waarin ook het lidmaatschap van een criminele organisatie ten laste werd gelegd, grotendeels om de handel in illegaal vuurwerk (zeven zaken). De overige zaken betroffen fraude met voedsel, stroperij, afvalverwerking en illegale handel in beschermde dieren. Slechts in twee zaken werden polycriminele activiteiten vastgesteld. In één daarvan was de verdachte niet alleen bezig met vuurwerk, maar ook actief in de wietteelt en met de handel in merkvervalsingen.²⁷ In de andere zaak pleegde een afvalverwerker niet alleen milieudelicten, maar faciliteerde hij ook wietkwekers door hennepafval te verwerken en met een van hen een fictief dienstverband aan te gaan ten behoeve van witwassen.²⁸

27 ECLI:NL:RBNNE:2015:4949.

28 ECLI:NL:RBARN:2008:BD4207.

3.7 Illegale vuurwapens

Ten behoeve van het Nationaal dreigingsbeeld van 2012 deden Boerman en Bruinsma (2012) onderzoek naar de handel in illegale vuurwapens. Zij gebruikten als casuïstiek geen dossiers van afgesloten opsporingsonderzoeken, maar signalen van wapenhandel uit verschillende bronnen. In totaal ging het om 101 signalen. Opmerkelijk is dat in al (!) deze gevallen bij de politie informatie voorhanden was dat de groepen er nog andere criminele activiteiten op na hielden. Het beeld lijkt hier dus zeer sterk te verschillen van dat van de hiervoor beschreven vormen van misdaad. Boerman en Bruinsma nuanceren deze bevinding overigens wel door te stellen dat het gaat om grote netwerken en dat de informatie veelal onbevestigd is.

In de jurisprudentie speelt illegale wapenhandel door criminele organisaties een zeer bescheiden rol. In tien jaar tijd werd slechts viermaal ook lidmaatschap van een criminele organisatie ten laste gelegd, hetgeen de kleinschaligheid van import en handel illustreert. In één zaak was sprake van overlap omdat de verdachte ook een wietkwekerij had, handelde in hennepstekken en vermoedelijk ook nog in andere soorten verdovende middelen.²⁹ In een andere zaak maakte de verdachte deel uit van een groep wiettelers, terwijl hij tegelijkertijd ook over een grote hoeveelheid vuurwapens en explosieven beschikte. Of hij daarin ook daadwerkelijk handelde vermeldt het arrest helaas niet.³⁰

3.8 Besluit

Op grond van de hier bestudeerde literatuur waarin casuïstiek wordt beschreven en de openbaar gemaakte jurisprudentie, kan worden geconstateerd dat gespecialiseerde criminele groepen vooral kunnen worden aangetroffen op de 'markten' van vermogenscriminaliteit en fraude, maar ook op die van mensenhandel, milieucriminaliteit en wietteelt. Vormen van misdaad waarbij relatief vaak sprake is van polycriminele samenwerkingsverbanden zijn de smokkel van uiteenlopende soorten verdovende middelen, mensen, illegale vuurwapens, sigaretten en synthetische drugs (de laatste inclusief productie).

De overlap op de 'smokkelmarkten' lijkt vooral te maken te hebben met het feit dat de logistieke processen tot op zekere hoogte sterk op elkaar lijken. Ook

²⁹ ECLI:NL:RBMNE:2013:BZ2062.

³⁰ ECLI:NL:RBSGR:2009:BI3594.

qua aard van het product lijken cocaïne, heroïne en synthetische drugs (met name xtc) op elkaar, in die zin dat ze enerzijds in grotere hoeveelheden kunnen worden gesmokkeld, per voertuig of schip, maar dat dit anderzijds ook nog lucratief is op kleinere schaal, wanneer de zendingen worden verzonden met koeriers die per vliegtuig reizen. De vraag kan dan ook worden opgeworpen of we hier de facto nog wel met verschillende markten te maken hebben, althans voor wat betreft het deelproces van smokkel.

Generalisten en specialisten nader beschouwd

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de vraagstelling en worden acht criminele samenwerkingsverbanden nader beschouwd. Daarvan kunnen er vier als poly-crimineel worden beschouwd en vier als gespecialiseerd in één type misdaad. De casuïstiek dateert uit de periode 1996-2016. Sommige hoofdverdachten in een aantal oudere zaken zijn inmiddels overigens opnieuw aangehouden, voor vergelijkbare feiten. Navolgend wordt achtereenvolgens ingegaan op de ‘generalisten’ (§4.2) en ‘specialisten’ (§4.3). Paragraaf 4.4 besluit dit hoofdstuk met een korte nabeschuiving.

4.2 Generalisten

In deze paragraaf beschrijven we om te beginnen vier casussen die betrekking hebben op criminele groeperingen die van meerdere markten thuis waren.

Casus 1: lokale generalisten

De eerste zaak speelde zich af in de jaren negentig in een stad in het oosten van het land.³¹ De criminele activiteiten van deze groep beperkten zich voornamelijk tot de stad zelf en bestreken een groot deel van het palet dat gewoonlijk wordt aangetroffen in ‘stedelijke onderwerelden’ (Verhage & Spapens, 2016). De hoofdverdachte had in de jaren tachtig een coffeeshop en een handel in vervalste merkkleding. Na het uitzitten van een gevangenisstraf vanwege een levensdelict, raakte hij midden jaren negentig betrokken bij een illegale lotto en was hij voorts, samen met twee medeverdachten, (op de achtergrond) eigenaar van een seksclub, waren ze actief met een bedrijf in arbeidsbemiddeling (feite-

31 Deze zaak kwam eerder aan de orde in Spapens (2012a).

lijk als koppelbaas) en handelden ze in hasj. Voorts maakten ze zich schuldig aan grootschalige flessentrekkerij. Ze lieten verbouwingen uitvoeren en bestelden allerlei dure artikelen, waar vervolgens niet of maar gedeeltelijk voor werd betaald, omdat er zogenaamd altijd wat aan mankeerde. Erg zachtzinnig ging het criminele samenwerkingsverband niet te werk: het hield zich ook bezig met afpersing van criminele zakenpartners en met het rippen van partijen softdrugs van bijvoorbeeld coffeeshops. Diverse conflicten met collega-criminelen werden met geweld of intimidatie beslecht. Een poging tot moord die voortvloeide uit zo'n dispuut, vormde ook de directe aanleiding voor de start van het opsporingsonderzoek.

In deze zaak lijkt vooral het 'ondernemen' en gebruikmaken van hun gewelddadige reputatie de belangrijkste kwaliteit van de spilfiguren binnen het criminele samenwerkingsverband te zijn geweest. Dat kreeg bij het 'arbeidsbemiddelingsbureau', bijvoorbeeld de vorm van het zich inkopen en vervolgens delen in de winst. Ook van anderen werden 'percentages' geïncasseerd, bijvoorbeeld op grond van (vermeende) afspraken uit het verleden. Over veel specifieke kennis omtrent het runnen van de seksclub, de koppelbazerij en de illegale lotto beschikten de hoofdverdachten niet. Ze waren daarvoor afhankelijk van het inhuren van lokale deskundigheid. Die 'bedrijfsleiders' werden (soms overigens terecht) hogelijk gewantrouwd, wat ook weer leidde tot bedreigingen als de zaken niet liepen zoals verwacht. Een van de medeverdachten die zich vooral bezighield met de hasjhandel, stelde dat de misdadondernemer en zijn twee trawanten op te veel paarden tegelijk wedden, terwijl het volgens hem slimmer was geweest om zich te beperken tot één gebied, omdat de pakkans dan in zijn ogen kleiner was. Hij zag ook de risico's van het voortdurende (dreigen met) geweld.

De netwerkcontacten van de leider van het criminele samenwerkingsverband lagen met name op het lokale vlak. Zo deed bijvoorbeeld de 'eigenaar' van de zwarte lotto uit eigen beweging het aanbod om deze over te laten nemen en daarvoor werd een bedrag afgesproken (dat overigens niet volledig werd betaald), ook voor het overdragen van de benodigde kennis. De contacten met hasjleveranciers stamden vermoedelijk uit de tijd dat de hoofdverdachte en een van zijn medeverdachten samen een coffeeshop hadden, terwijl partijen deels ook werden gestolen van anderen. Verder legde de hoofdverdachte, toen hij gedetineerd was, contacten met afnemers van hasj die in dezelfde gevangenis zaten. Op bestendigheid waren deze criminele relaties overigens niet gericht: bij vrijwel alle deals die in het dossier te vinden zijn, werden de zakenpartners belazerd. De afnemer werd bijvoorbeeld bestolen, of de kwaliteit van de drugs was ver beneden de maat.

De reden waarom dit criminele samenwerkingsverband op meerdere markten actief was, laat zich aanzien als noodgedwongen. De afzonderlijke criminele activiteiten brachten te weinig op en door hun contraproductieve gedrag of gebrek aan capaciteiten waren de kopstukken niet in staat om in een ervan daadwerkelijk door te groeien. Of zij daar ook niet op uit waren valt niet met zekerheid te zeggen.

Casus 2: een criminele netwerker

Een tweede voorbeeld van een zaak waarin sprake was van een reeks van verschillende vormen van criminaliteit, speelde zich af in 2000.³² Het criminele samenwerkingsverband hield zich bezig met de fabricage en uitvoer van xtc, handel in cocaïne en softdrugs, wietteelt en vermogenscriminaliteit (heling van vrachtwagenladingen whisky, koffie en viagra, en ook werd er een gestolen boot aangetroffen). De misdaadondernemer was voorts bezig Poolse vrouwen te ‘regelen’ in verband met de voorgenomen aankoop van een bordeel. De onderhandelingen daarover liepen nog toen het criminele samenwerkingsverband werd opgerold. De vrouwen van de hoofdverdachte en diens naaste medewerker waren overigens ook zelfstandig crimineel actief, met het vervaardigen van en handelen in vervalste merkkleding.

In 2009 berichtten de media over een hernieuwde aanhouding van de hoofdverdachte, ditmaal in België. Hij was toen bezig met het runnen van amfetaminelaboratoria in het grensgebied, maar werd er ook van verdacht betrokken te zijn bij de smokkel van softdrugs en sigaretten. Voorts werden bij doorzoeken twaalf kilo cocaïne en opnieuw een gestolen boot aangetroffen. Hij was dus bijzonder consistent in zijn gedrag.

De misdaadondernemer stuurde de meeste criminele activiteiten aan, maar hij was er niet direct als uitvoerder bij betrokken. De uitzondering was het tabletteren van xtc-pillen: in 2000 werd hij letterlijk ‘met de handen in het poeder’ te pakken genomen. Bij de andere illegale activiteiten had hij echter meer de rol van ‘regelaar’ en handelaar. De gestolen spullen kreeg hij bijvoorbeeld aangeboden omdat degenen die bij de diefstallen betrokken waren (overigens terecht) dachten dat hij er wel weg mee zou weten.

Zijn activiteiten op meerdere markten berustten derhalve primair op zijn netwerkcontacten en interesse om allerlei gelegenheden te benutten die al dan

32 Deze zaak werd eerder gedetailleerd beschreven in Spapens (2002).

niet bij toeval op zijn pad kwamen. Zijn contacten lagen ten eerste binnen zijn *extended family*, waarin meerdere leden crimineel actief waren en die was gelieerd aan andere criminele families uit (of met een verleden in) de woonwagenwereld. Zijn broer was bijvoorbeeld ook een bekende in het milieu van de synthetische drugs en ladingdiefstallen. Op lokaal niveau beschikte de misdaadondernemer eveneens over de nodige contacten. Het bordeel stond al een tijdje te koop en werd interessant toen een bekende hem liet weten dat hij iemand wist die in Polen prostituees kon werven.

Ten tweede wist deze misdaadondernemer zelf ook uitstekend nieuwe criminele relaties tot ontwikkeling te brengen, maar erg bestendig waren die zakelijk gezien vaak niet. Hij was al jong actief met drugshandel naar Duitsland en zat daarvoor in dat land medio jaren negentig ook een gevangenisstraf uit. Een celmaat met wie hij bevriend was geraakt, legde na zijn vrijlating contact met een Duitse jetset drugsdealer die in Zuid-Amerika was opgegroeid. Beiden zochten de hoofdverdachte in Nederland op in de veronderstelling dat hij wel verdovende middelen kon leveren (dat klopte). Vervolgens regelde de dealer contacten met afnemers van xtc in Oost-Europa, die hij weer kende uit het nachtleven in zijn thuisstad. Mede op verzoek van de Nederlandse misdaadondernemer ging de Duitse dealer (met de voormalige celmaat als hulpje) in Spanje proberen om zakenrelaties aan te knopen met Zuid-Amerikaanse cocaïneleveranciers, en met succes. De eerste kilo's cocaïne zouden betaald worden met de opbrengst van enkele tienduizenden door de hoofdverdachte geleverde xtc-pillen, die echter zo slecht van kwaliteit waren dat ze zelfs in Spanje vrijwel onverkoopbaar bleken. De Duitser ging daarop voor de xtc in zee met een andere notoire drugsleverancier uit het Limburgse. De cocaïnelijn begon al snel op volle toeren te draaien, zo bleek enkele jaren later toen de Duitse dealer tot twaalf jaar cel werd veroordeeld voor de import van opgeteld tweeënhalve ton cocaïne. Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat de Nederlandse hoofdverdachte zijn Duitse zakenpartner bewust ondermaatse xtc had geleverd, beroofde dat hem van flink wat potentiële inkomsten. Aangenomen tenminste dat de laatstgenoemde hem nog verder bij zijn handel had willen betrekken.

Casus 3: contacten via wapens

De derde zaak waarin sprake was van polycriminaliteit speelde zich af in 2003.³³ Deze zaak is interessant omdat de aanleiding de handel in illegale vuurwapens was, een vorm van misdaad die bij uitstek gecombineerd lijkt te worden met andere vormen van misdaad. Dat was ook hier het geval. Het criminele samenwerkingsverband in kwestie importeerde vuurwapens vanuit Kroatië en stuurde verdovende middelen (xtc, amfetamine, cocaïne, heroïne) retour. De drugs werden voor een deel gebruikt als betaalmiddel voor de vuurwapens. De ‘importeur’ was afkomstig uit het voormalige Joegoslavië en had in Nederland contact met spilfiguren van uiteenlopende criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighielden met drugshandel. Zij namen de wapens af en verkochten ze zelf ook weer door binnen hun eigen netwerk. Het vervoer van de vuurwapens en de verdovende middelen vond plaats over de weg, in voertuigen waarin kleine verborgen ruimtes waren aangebracht, bijvoorbeeld in een lpg-tank die ook nog gewoon functioneerde. Er konden zo’n vijf à tien wapens per zending worden vervoerd.

In deze zaak is het helder dat de smokkelmethode zich voor meerdere soorten goederen leende. Bovendien was de ruilhandel aantrekkelijk: een illegaal vuurwapen is in Nederland aanzienlijk meer waard dan in Kroatië, terwijl voor verdovende middelen het omgekeerde geldt. Toch waren ook hier netwerkcontacten van groot belang. Criminele samenwerkingsverbanden hebben doorgaans geen behoefte aan een enorm arsenaal aan vuurwapens, ofschoon sommigen het overschot wel weer verhandelen. Een op enige schaal werkende ‘importeur’ zal dus een diversiteit aan afnemers moeten hebben, wil hij een behoorlijk inkomen genereren. De hoofdverdachte had zo’n uitgebreid netwerk, maar hoe hij dit had ontwikkeld is tijdens het opsporingsonderzoek maar beperkt duidelijk geworden. Wel bleek dat veel afnemers een stacaravan hadden op een beruchte camping en elkaar daarvan kenden.

Casus 4: familieconnecties

De vierde casus speelde zich af aan het begin van de jaren 2000 in een stad in het zuiden van het land.³⁴ Deze criminele groepering hield zich bezig met de inrichting en exploitatie van hennepkwekerijen, met de vervaardiging van synthetische

33 Deze zaak werd bestudeerd in het kader van Spapens (2006).

34 Deze zaak werd bestudeerd in het kader van Spapens en collega's. (2007).

drugs en met de export van zowel soft- als harddrugs. Het ging om een familieverband waarin de vader al sinds het midden van de jaren negentig betrokken was bij de fabricage van synthetische drugs en nauwe contacten onderhield met belangrijke spelers in deze wereld. Enkele andere familieleden waren eveneens bekend als spilfiguren in het Zuid-Nederlandse criminele milieu. Vader en zoon werkten samen en de laatste had zelfs min of meer de dagelijkse leiding over de criminele activiteiten. Ook de moeder verleende overigens allerlei hand- en spandiensten, zoals betalingen aan ‘uitvoerend personeel’ en het met behulp van een scanner volgen van de activiteiten van de politie. Er was sprake van een zekere functiescheiding tussen de ‘divisie’ synthetische drugs en de ‘divisie’ cannabis, waar verschillende groepen uitvoerders bij betrokken waren. De beide hoofdverdachten werden in eerste aanleg veroordeeld tot acht jaar celstraf, terwijl de moeder vierenhalf jaar kreeg.

De zoon trad enkele jaren geleden toe tot een outlaw motorcycle gang. In juni 2016 hield de politie hem opnieuw aan op verdenking van betrokkenheid bij grootschalige drugshandel. Hij kwam in beeld tijdens het opsporingsonderzoek Trefpunt, waarin het bedrijf Party King in Best centraal stond als een ontmoetingsplek waar volgens de politie tientallen personen uit het misdaadmilieu in- en uitliepen om afspraken te maken over de handel in en productie van synthetische drugs.

In de ‘oude’ casus hielden de hoofdverdachten zich primair bezig met het verkopen van de geproduceerde verdovende middelen en met het op afstand aansturen van het productieproces. Voor de uiteenlopende onderdelen daarvan hadden zij medewerkers met kennis van zaken, zoals voor het produceren van synthetische drugs, het inkopen van chemicaliën voor de vervaardiging van synthetische drugs en het bouwen en onderhouden van de wietkwekerijen. Bij het aansturen van het samenwerkingsverband en het organiseren van de afscherming van de activiteiten maakten zij wel nadrukkelijk gebruik van hun gewelddadige reputatie. Binnen deze groep waren netwerkcontacten wederom doorslaggevend. Die hadden ze in de eerste plaats in de achterstandsbuurt in de stad waar ze woonden, waarbij de criminele relaties soms al vele jaren oud waren. Ze onderhielden ook contacten met buitenlandse afnemers, onder andere met enkele Canadezen en met een mysterieuze Nigeriaan. De laatstgenoemde werd gesignaleerd in landen in Zuid-Amerika, Azië, Afrika en Europa en was kennelijk een belangrijke criminele relatie van de hoofdverdachte voor de export naar het buitenland. Ten tijde van de afsluiting van het opsporingsonderzoek werd hij aangehouden en veroordeeld in Brazilië, vanwege deviezensmokkel. Hoe de criminele relatie met deze Nigeriaan tot stand was gekomen, vermeldt het dossier niet.

4.3 Specialisten

Casus 5: een selfmade man in de xtc

Deze casus betreft een ‘ondernemende specialist’ die zich concentreerde op xtc en de zaken daarin steeds groter wist aan te pakken.³⁵ Hij begon op jonge leeftijd al met het sturen van zendingen van enkele duizenden xtc-pillen naar de Verenigde Staten. Die kocht hij van verkopers in het Amsterdamse partycircuit. Een jonge Amerikaan die een tijdlang in Nederland had gewoond en met hem bevriend was geraakt, regelde de afzet van de xtc-pillen in de Verenigde Staten. De winsten die met kleine partijen werden gemaakt, gebruikte de hoofdverdachte om te investeren in grotere. De misdaadondernemer breidde zijn netwerk bovendien snel uit. Al gauw waren er aanwijzingen dat hij in Nederland ook zelf aan het tableteren was geslagen. Voorts legde hij contacten met een groep die een methode had ontwikkeld die geschikt was om grotere hoeveelheden xtc naar overzeese bestemmingen te smokkelen. Daarnaast zette hij ook distributienetwerken op in diverse andere Amerikaanse steden. In vijf jaar tijd werden naar schatting 4,6 miljoen pillen naar de Verenigde Staten gestuurd. Het ging mis toen zijn oorspronkelijke distributeur werd aangehouden en als kroongetuige openheid van zaken gaf over de operatie.

Op basis van dat dossier werd in Nederland een opsporingsonderzoek gestart. Het bleek dat de misdaadondernemer inmiddels de bestemming had verlegd naar Australië. Intussen had hij ook grotere laboratoria opgezet voor het produceren van MDMA, waardoor hij het hele proces van fabricage, smokkel en de afzet in het buitenland, in eigen hand had. Voor de smokkel wilde hij in eerste instantie een beroep doen op dezelfde groep die de zendingen naar de Verenigde Staten had verzorgd, maar daar kreeg hij ruzie mee. Vervolgens organiseerde hij zelf transporten waarbij de pillen verborgen werden in onder andere kroonluchters, kluizen en een pizzaoven. Hoe de contacten met afnemers in Australië tot stand waren gekomen, is niet duidelijk. Het lijkt erop dat hij ‘vertegenwoordigers’ stuurde om klanten te zoeken, maar het valt niet uit te sluiten dat zij al wat namen van nuttige contactpersonen hadden meegekregen. Ook moet niet worden vergeten dat ons land in deze periode gold als het walhalla van de xtc en dat buitenlandse afnemers in Nederland eveneens actief op zoek waren naar leveranciers en daarvoor onder andere Amsterdamse uitgaansgelegenheden bezochten waar een groot deel van het publiek aan de pillen zat. En

35 Deze zaak werd bestudeerd in het kader van Spapens (2006).

waar ook diverse grote xtc-producenten, maar meer nog hun uitvoerend personeel, tot de stamgasten behoorden. Het leggen van contacten was dan ook bepaald geen rocketscience.

De hoofdverdachte concentreerde zich aldus op één markt. Hij was zelf nauw betrokken bij de productie van xtc en bekend met de bijzonderheden van het logistieke proces. Later schakelde hij hiervoor anderen in, maar bleef meer dan de meeste andere beschreven misdaadondernemers vrij nauw betrokken bij de uitvoering. Dat gold bijvoorbeeld ook voor het prepareren van de pizza-oven voor de smokkel. Hij wist binnen enkele jaren tijd echter ook de nodige relaties te ontwikkelen binnen het reguliere Amsterdamse criminele milieu, waar bijvoorbeeld degenen die de smokkellijn naar de Verenigde Staten runden, deel van uitmaakten. In die context duiken ook de namen van enkele ‘topcriminelen’ uit de ‘Hollandse netwerken’ op, maar in hoeverre zij hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van het criminele relatienetwerk van de hoofdverdachte, staat niet vast. Voorts was de misdaadondernemer van Joodse afkomst en in dit tijdvak speelde de zogenoemde *kosher-connection* – bestaande uit Israëliërs en Joodse Amerikanen met wereldwijde criminele handelscontacten – een zeer belangrijke rol bij de xtc-smokkel naar met name de Verenigde Staten. Ook dat droeg bij aan de ontwikkeling van zijn criminele netwerk.

Casus 6: groot in de wiet

In deze casus ging het om een crimineel samenwerkingsverband dat de hele productieketen van wietteelt bestierde.³⁶ Het opsporingsonderzoek vond plaats in 2005 en 2006. De groep beschikte over diverse growshops waar stekken werden verkocht en wiet van zelfstandige thuistelers werd ingekocht. Daarnaast had men ook nog een aanzienlijk aantal eigen grootschalige kwekerijen in bedrijf. Het ging hier in de kern om een ‘familiebedrijf’ waarin een vader en zoon de hoofdrol speelden. Ook de vrouw van de een en de vriendin van de ander waren nauw bij de criminele activiteiten betrokken en dat gold voorts voor een broer en een aangetrouwd familielid. Het criminele samenwerkingsverband concentreerde zich op wietteelt, hoewel er wel contacten werden onderhouden met andere leden van het Brabantse en Limburgse misdaadmilieu die met diverse vormen van georganiseerde criminaliteit bezig waren.

36 Deze zaak werd bestudeerd in het kader van Spapens en collega's (2007).

Over de achtergrond van de hoofdverdachten is niet veel te vinden in het dossier: ze bleven allemaal hardnekkig zwijgen tijdens de verhoren. Het ‘bedrijfsproces’ van wietteelt is echter relatief eenvoudig en de benodigde kennis is inmiddels bij brede lagen van de bevolking voorhanden. De hoofdverdachten hadden wel een zekere agrarische achtergrond – zo bezaten ze enkele akkerbouwpercelen –, maar voor de wietteelt lijkt dat niet zozeer van belang te zijn geweest. Bij de keuze om de criminele activiteiten hiertoe te beperken speelde het mogelijk wel een rol.

Contacten voor de verkoop zijn voor elke grootproducent van verdovende middelen cruciaal: het heeft immers geen zin om op grote schaal te fabriceren als er geen afnemers zijn. Daarover beschikte dit criminele samenwerkingsverband in zo ruime mate, dat de wiet nauwelijks aan te slepen viel (waardoor er vermoedelijk ook geen aanleiding bestond om zich tevens op andere criminele markten te richten). Ten eerste waren de hoofdverdachten waarschijnlijk al lange tijd actief met stroperij en kenden ze vanuit die hoedanigheid een ruim scala aan andere zware criminelen die er dezelfde ‘hobby’ op na hielden.³⁷ Ten tweede waren de growshops als het ware uithangborden voor potentiële afnemers: die belden vaak gewoon met degene die in de winkel de leiding had om ontmoetingen te regelen en wiet in te kopen.

Casus 7: ladingdiefstallen

Deze casus heeft betrekking op een onderzoek naar ladingdiefstallen in het grensgebied van Nederland en België.³⁸ Het ging om een Nederlandse dadergroep, die complete vrachtwagens met opleggers wegnam. Dit was voor zover bekend ook de enige activiteit van de groep. Ze waren tussen 2003 en 2006 vermoedelijk verantwoordelijk voor meer dan honderd ladingdiefstallen. De feiten werden voornamelijk in België en Nederland gepleegd. Men had in beide landen loodsen in gebruik waar de goederen tijdelijk konden worden opgeslagen. De groepering in kwestie bleek afzetmogelijkheden te hebben voor een veelheid van goederen, bijvoorbeeld gereedschappen, parfums, champagne, kleding, witgoed en de toen nog tamelijk nieuwe en prijzige ‘platte’ lcd-tv’s.

37 Formeel gezien maakte de hoofdverdachte zich dus ook schuldig aan een vorm van milieucriminaliteit. Aangezien hier sprake was van een ‘hobby’, zien we dit niet als een activiteit op een tweede misdaadmarkt.

38 Deze zaak werd bestudeerd in het kader van Van Daele en collega’s (2008).

De criminele groepering was betrekkelijk klein en bestond grotendeels uit een familieverband. De toenmalige vriendin van de hoofdverdachte hielp volop mee, terwijl haar broer de auto's stal die werden gebruikt tijdens de ladingdiefstallen en verpakkingsmaterialen, die verwezen naar de herkomst van de gestolen spullen, naar de stortplaats afvoerde. De grootouders waren van alles op de hoogte en verleenden eveneens hand- en spandiensten. De vrachtwagenladingsen werden meestal gestolen door hetzelfde drietal, waarvan er één bij de hoofdverdachte was geïntroduceerd door zijn vriendin, kort nadat hij met haar een relatie kreeg. Dat lijkt ook de start van het criminele samenwerkingsverband in de desbetreffende vorm te zijn geweest.

Waarom de hoofdverdachte zich beperkte tot het plegen van ladingdiefstallen, valt uit de beschikbare gegevens niet op te maken. Buiten kijf staat dat deze vorm van vermogenscriminaliteit buitengewoon lucratief kan zijn, ook als ze in een betrekkelijk beperkte frequentie wordt gepleegd. Een autodief zal bijvoorbeeld veel vaker een voertuig moeten stelen om hetzelfde 'inkomen' binnen te halen, terwijl het risico te worden gepakt ongeveer gelijk is. Bovendien is het 'snel geld', in vergelijking met bijvoorbeeld wietteelt of de productie van synthetische drugs. Vanuit een netwerkperspectief is het vooral van belang dat de steler over afnemers beschikt die grote partijen goederen 'met een luchtje' kunnen opkopen. Hoe deze netwerkcontacten zijn ontstaan, blijft onduidelijk. De hoofdverdachte stond wel op vriendschappelijke voet met enkele andere bekende ladingdieven, maar of hij in een eerder stadium bijvoorbeeld met hen heeft samengewerkt en aldus contacten kon opbouwen, is niet bekend. Zijn vriendin was overigens ook geen onbekende in het criminele wereldje en had eerder een relatie gehad met een wiettelers. Het lijkt er al met al op dat het criminele samenwerkingsverband in de drie jaar dat het actief was, geen behoefte had aan activiteiten op meerdere markten.

Casus 8: handel in exotische dieren

De misdaadondernemer in deze casus handelde op grote schaal in exotische dieren, zowel dieren die beschermd zijn op grond van internationale verdragen als dieren die (nog) niet bedreigd worden met uitsterven, maar die ook niet zonder meer in de Europese Unie mogen worden ingevoerd omdat ze ziektes met zich kunnen meedragen. Indien die bijvoorbeeld overslaan op pluimvee, kan dat tot enorme financiële schade leiden. Het opsporingsonderzoek werd uitgevoerd tussen 2010 en 2012. Exotische vogels werden onder meer naar

Nederland gesmokkeld op basis van een uitzonderingsregel die stelt dat iemand die in het buitenland woont en daar als particulier dieren houdt, bij verhuizing naar een lidstaat van de Europese Unie er maximaal vijf mag meenemen. Feitelijk werden de vogels in het wild gevangen in onder andere Oeganda en door koeriers naar Nederland vervoerd. Die koeriers ontvingen daarvoor bedragen van enkele duizenden euro's plus een weekje vrij verblijf in een luxehotel. De vogels brachten dan ook met gemak tien- tot twintigduizend euro op. De begeleiders vlogen met de dieren naar een Oost-Europese EU-lidstaat, vanuit de veronderstelling dat de controle daar minder scherp zou zijn, en werden daar door een handlanger vanuit Nederland opgehaald met een busje. De waardevolle beschermde dieren werden verkocht binnen een uitgebreid netwerk van 'liefhebbers', die elkaar vaak persoonlijk kennen van internationale beurzen en contact onderhouden via afgeschermd online chatrooms. Dat ging goed totdat een arts die op het vliegveld de vogels controleerde, opmerkte dat de bijbehorende papieren niet deugden, de vogels in beslag nam en de onderschepping in de EU-TWIX database werd opgenomen. Nederlandse politiemensen sloegen vervolgens aan op het feit dat een bij de politie bekend Nederlands bedrijf als bestemming was vermeld, waarna een opsporingsonderzoek werd gestart.

Het was in deze zaak evident dat de hoofdverdachte – die al jarenlang actief was met de handel in exotische dieren, maar nog nooit (hard) was aangepakt – over uitgebreide 'vakkennis' beschikte. Dat gold niet alleen voor de dieren, maar ook voor het proces van de internationale handel, alsmede hoe de daarvoor geldende regelgeving te omzeilen en documenten te vervalsen. Het is in dit licht ook belangrijk om te benadrukken dat het hier ging om een vorm van organisatiecriminaliteit, waarbij de legale en illegale dierenhandel binnen zijn bedrijf door elkaar liepen. Hij onderhield in Nederland wel enkele vriendschappelijke contacten met personen die actief waren met onder meer wietteelt, maar gezien de omvang van de Nederlandse 'wietindustrie' is de kans daarop al gauw aanwezig. Zijn internationale criminele netwerk, zowel in termen van toelevering als afzet, bevond zich volledig in de sfeer van de illegale dierenhandel.

4.4 Besluit

De meer verdiepende beschrijving van casuïstiek laat zien dat grosso modo de factoren die in tabel 2.1 op een rij werden gezet, inderdaad in wisselende hoedanigheden een rol spelen. Daarbij geldt wel de kanttekening dat het materiaal nog altijd veel beperkingen heeft omdat over lang niet alle bevorderende of

beperkende factoren zoals die in hoofdstuk 2 werden onderscheiden, gegevens voorhanden zijn. Opvallend is dat, in tegenstelling tot wat de uitkomsten uit hoofdstuk 3 suggereren, in de vier casussen waarin de leiders van de criminele groeperingen actief waren op meerdere markten, overlap in de kenmerken van bedrijfsprocessen, vooral in de zin van smokkel, niet zo'n grote factor lijkt te zijn. In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op de verschillende elementen van het analysekader.

Analyse van de bevindingen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de bevindingen uit de hoofdstukken 3 en 4 in het licht geplaatst van het analysekader dat in hoofdstuk 2 is geschetst. We onderscheiden daarin bedrijfsprocesgerelateerde, marktgerelateerde en persoonsgerelateerde factoren. De eerstgenoemde komen aan de orde in paragraaf 5.2, waarna de beide anderen volgen in de paragrafen 5.3 en 5.4. Paragraaf 5.5 besluit dit hoofdstuk.

5.2 Bedrijfsprocesgerelateerde factoren

Overlappende kenmerken van het criminele bedrijfsproces versus uniciteit

Een eerste factor die gerelateerd is aan het criminele bedrijfsproces zijn de overlappende kenmerken daarvan. Veel van de hiervoor beschreven vormen van georganiseerde misdaad hebben betrekking op internationale handel. Dat geldt vanzelfsprekend voor de handel in illegale goederen, meestal verdovende middelen, en voor de illegale handel in gereguleerde goederen, zoals sigaretten, vuurwapens en vuurwerk. Tot slot is er de smokkel van mensen en (beschermde) dieren.³⁹ De analyse in hoofdstuk 3 liet zien dat overlappende activiteiten, althans op een deel van deze criminele markten, regelmatig voorkomen. Dat geldt vooral voor de smokkel van uiteenlopende soorten verdovende middelen, vuurwapens en sigaretten. Bij de handel in beschermde dieren en vuurwerk zien we deze overlap minder.

We kunnen bij smokkel inderdaad een betrekkelijk grote overeenkomst in logistieke vereisten constateren. De infrastructuur van geprepareerde voertui-

39 Rechercheurs noemen ook de hier niet nader onderzochte handel in merkvervalsingen, bijvoorbeeld van kleding en medicijnen, die wordt gecombineerd met de invoer van verdovende middelen of precursoren. Bij deze smokkel wordt gebruikge-
maakt van dezelfde logistieke lijnen van en naar Azië.

gen, koeriers, corrupte contacten met bijvoorbeeld douaniers en contacten met afnemers, leent zich doorgaans al snel voor het smokkelen van verschillende soorten goederen, zo stellen ook geïnterviewde rechercheurs. Zo gebruiken bijvoorbeeld criminele groepen uit de Westelijke Balkanlanden, zo blijkt volgens een van hen uit een analyse van Europol van een netwerk van zo'n 3500 personen, hun handelslijnen voor de smokkel van zowel verdovende middelen, vuurwapens als mensen. Veel van de export van verdovende middelen vanuit Nederland is bovendien te typeren als 'kilohandel', naar landen in de Schengen-zone (Spapens, 2008). Daarvoor zijn doorgaans weinig tot geen afschermingsmethoden nodig, terwijl (kleine) buitenlandse dealers gewoonlijk vragen om allerlei soorten drugs.

Hier staat tegenover dat niet alle 'lijnen' geschikt zijn voor alle soorten illegale goederen. Zo was in hoofdstuk 3 te zien dat de import van grotere hoeveelheden cocaïne en heroïne vanuit Zuid-Amerika, respectievelijk Azië (met Afghanistan als belangrijkste bronland van papaver en Turkije als belangrijk doorvoerland naar West-Europa), een relatief gespecialiseerde activiteit is. Ook de smokkelmethode kan beperkingen met zich meebrengen. Met bolletjesslikkers of met koeriers die spullen in hun bagage smokkelen en reizen per vliegtuig, is het bijvoorbeeld lucratief om betrekkelijk kleine hoeveelheden cocaïne of heroïne te vervoeren, of kleine beschermde dieren zoals levende kolibries of gedroogde zeepaardjes.⁴⁰ Het is voor een crimineel samenwerkingsverband echter niet erg zinvol om luchtreizigers hasj of marihuana te laten smokkelen, laat staan vuurwapens.

Overlap in logistieke processen doet zich in beperktere mate voor bij de productie van illegale goederen. Die overlap betreft voornamelijk handelingen zoals het moeten vinden van geschikte afgeschermd productielocaties, de nood aan transportmiddelen en het moeten afvoeren van afval, en is dus minder groot dan bij smokkel. In Nederland gaat het bij productie eerst en vooral om wietteelt en de fabricage van synthetische drugs. Hoofdstuk 3 liet zien dat synthetischedrugproducenten relatief vaak van meerdere markten thuis zijn, maar dat het daarbij slechts in een beperkt aantal gevallen om wietteelt ging. Criminele samenwerkingsverbanden die het kweken van wiet als hoofdactiviteit hebben, zijn doorgaans meer specialistisch. Kennelijk zijn de kenmerken van de logistieke processen hier minder van belang.

40 Zo werd enkele jaren geleden een man op Schiphol aangehouden die zeldzame Surinaamse zangvogels smokkelde in een speciaal daarvoor geprepareerde jas.

Het plegen van seriematige vermogenscriminaliteit, zoals woning- en bedrijfsinbraken, voertuigdiefstal, winkeldiefstallen en ook straatroven en overvallen op lichtbewaakte objecten, is een sterk gespecialiseerde activiteit, zo bleek uit hoofdstuk 3. Overlap in logistieke kenmerken zien we hier vooral bij verschillende varianten van vermogenscriminaliteit: die worden dan ook vaak gecombineerd. Een van de geïnterviewde rechercheurs gaf een voorbeeld van een groep die als specialisme de methode van ‘gaatjes boren’ had, en die kennis benutte voor het inbreken bij verschillende objecten. Daarnaast stalen ze ook wietkwekerijen leeg. In een interview werd gemeld dat Marokkaanse bendes uit de grote steden die seriematig vermogensdelicten plegen, ook in de plaatselijke handel in verdovende middelen actief zijn en tevens worden ingezet als drugsrunners. Het is echter lastig aan te geven of hier sprake is van een breder en los netwerk van misdadigers, waarin met name jongeren gemakkelijk voor uiteenlopende klusjes kunnen worden ingeschakeld, of van een afgebakende criminele organisatie.

Overlappende kenmerken van criminele bedrijfsprocessen zijn minder aanwezig bij bijvoorbeeld mensenhandel, hoewel daar wel een relatie met afpersing zou kunnen worden verondersteld. Beperkte overlap geldt ook voor fraudevormen zoals investerings- of bankfraude en voor bepaalde vormen van milieucriminaliteit, zoals de handel in beschermde dieren of afvalzwendel, die tamelijk unieke logistieke eisen met zich meebrengen.

Kennis van het criminele bedrijfsproces versus het ontbreken daarvan

De veronderstelling vanuit de literatuur is dat kennis van de bedrijfsprocessen bevorderlijk is voor succes. Het ontbreken daarvan houdt immers in dat men die moet inhuren en in staat moet zijn om te beoordelen of die ondergeschikte dan inderdaad het werk goed doet.

Bij smokkelactiviteiten is dit relatief eenvoudig omdat dezelfde logistieke kennis voor uiteenlopende producten kan worden benut. Het speelde een rol bij de wapenimporteur uit casus 3. Bij de anderen was vooral hun organisatie-talent van doorslaggevende betekenis en niet zozeer hun inhoudelijke kennis van zaken: die hadden zij immers maar beperkt, of ze hadden slechts een van de criminele activiteiten waar ze zich mee bezighielden goed in de vingers. Dat beschouwen we hier echter vooral als een managementkwaliteit (zie hieronder).

Bij de handel in beschermde dieren kan men zonder diepgaande kennis van zaken weinig beginnen. Zo kan het verschil tussen een hoogst zeldzaam en een

relatief ‘gewoon’ dier soms niet meer zijn dan een rood vlekje op de kop. Ook het in leven houden van de dieren – hoewel een flinke sterfte tijdens het transport wordt ingecalculeerd – vergt speciale kennis van bijvoorbeeld de juiste voeding. Er is dan ook slechts een beperkt aantal handelaren in deze markt actief. Deze kennis – en hetzelfde geldt voor andere vormen van organisatiecriminaliteit en fraude – is echter minder goed voor andere vormen van misdaad te gebruiken.

Lage of hoge instapdrempel

De volgende factor die we in het analysekader hebben onderscheiden, is de hoogte van de instapdrempel. Die drempel wordt voor een deel opgeworpen door de aard van de vereiste kennis en vaardigheden. Hij wordt echter ook bepaald door hoe gemakkelijk toegang tot benodigde hulpmiddelen kan worden verkregen.

Het is bijvoorbeeld evident dat het eenvoudiger is om aan productiemiddelen te komen voor het telen van wiet dan voor het produceren van synthetische drugs, wat mogelijk verklaart dat we vaker zien dat de synthetischedrugsproducenten ook in de wietteelt zitten, dan andersom. Geïnterviewde rechercheurs stellen dat zij regelmatig zien dat de huidige drugslabverdachten inderdaad een achtergrond hebben in de wietteelt en er af en toe weer op terugvallen. Het bestendigen van de inkomsten lijkt daarbij een factor van betekenis. In laboratoria worden zo nu en dan aanwijzingen gevonden dat de verdachten ook met wietteelt bezig zijn, terwijl omgekeerd in wietkwekerijen chemicaliën of hardware worden aangetroffen voor de fabricage van synthetische drugs. ‘In een dorp zagen we op één plaats delict dat er twee boerenschuren waren ingericht voor drugsproductie. Een met een drugslab en in een soort tussenstuk was een afgesloten ruimte met een hennepkwekerij. Dezelfde verdachten waren tegelijkertijd met beide activiteiten bezig’, aldus een rechercheur. In een ander voorbeeld was van een verdachte die werd veroordeeld in verband met synthetische drugs ook een DNA-spoor aangetroffen in een wietkwekerij.

Wietteelt kan, zoals al werd aangeduid, worden gezien als een vrij gemakkelijk te organiseren illegale activiteit (Spapens e.a., 2007). Het heeft in die hoedanigheid ook betrekkelijk kleine criminelen de gelegenheid geboden om op grote schaal kwekerijen op te zetten en aldus uit te groeien tot leiders van criminele samenwerkingsverbanden. Volgens een ‘spijtoptant’ die enkele jaren geleden openheid van zaken gaf over de hennepactiviteiten in de regio Tilburg,

waren er aldaar op dat moment zo'n zestig criminele groepen die zich op wietteelt concentreerden en die elk tien of meer kwekerijen in bedrijf hadden (RIEC Zuid-West e.a., 2013).

De instapdrempel tot het plegen van vermogenscriminaliteit is evenmin erg hoog. Een recent onderzoek naar zeven Brabantse families in de georganiseerde criminaliteit liet zien dat vrijwel alle misdaadondernemers die bezig waren met strafbare feiten in voornamelijk de drugshandel en -productie, ooit waren begonnen met het plegen van vermogensdelicten (Moors & Spapens, 2017). De benodigde kennis om dit soort feiten te kunnen plegen, lijkt derhalve ruim voorhanden in het criminele milieu. Dat bijvoorbeeld drugs- en vermogenscriminaliteit, althans in grootschalige varianten, niet vaak worden gecombineerd, lijkt dan ook andere oorzaken te hebben (zie hieronder).

Een specifieke vorm van seriematige vermogenscriminaliteit is mobiel banditisme door Oost- en Zuidoost-Europese bendes. Deze groepen hebben ons land als tijdelijk werkterrein en lijken zich daarbij vaak tot één activiteit te beperken (hoewel dat niet wegneemt dat ze in eigen land mogelijk meer diverse strafbare feiten plegen). Dat buitenlandse criminele passanten in Nederland vooral specialistisch opereren, is ook zichtbaar bij mensenhandel.

Voor milieucriminaliteit is de instapdrempel juist relatief hoog. Het gaat bovendien vaak om branches die sterk gesloten werelden vormen. Voorbeelden zijn branches van afvalolie en grondsanering. Bij het innemen en verwerken van afvalolie was bijvoorbeeld lange tijd maar een klein aantal ondernemingen betrokken en zelfs na het vrijgeven van die markt zijn er maar een zestigtal vergunninghouders. Veel bedrijven zijn zakelijk met elkaar verweven en leidinggevend personeel werkte vaak voor diverse firma's in de sector (Spapens e.a., 2013). Dit maakt dergelijke branches ook moeilijk toegankelijk voor buitenstaanders die opereren op andere misdaadmarkten.

5.3 Marktgerelateerde factoren

Winstmogelijkheden versus krachtige concurrentie

De eerste marktgerelateerde factor die we hebben onderscheiden is de mogelijkheid om op andere markten grote(re) winsten te boeken, waarbij de beperking geldt van een krachtige concurrentie. In de hier onderzochte casuïstiek treffen we dat eerste in geringe mate aan. In slechts één casus die in hoofdstuk 4 werd beschreven, zien we dat een crimineel samenwerkingsverband dat op

grote schaal en met succes actief was in de synthetischdrugsproductie en -handel, ook een 'divisie' had die zich geheel op wietteelt richtte. Ongetwijfeld zullen daarbij de winstmogelijkheden van wietteelt een rol hebben gespeeld, maar ook andere motieven waren mogelijk aan de orde, zoals risicospreiding.

Dat de kracht van concurrerende criminele samenwerkingsverbanden de mogelijkheden tot diversificatie beperkt, is niet in de onderzochte dossiers aangetroffen, maar wordt wel in de interviews genoemd. Op lokaal niveau zou iedereen tot op zekere hoogte zijn eigen 'winkel' hebben en kan het opzetten van activiteiten op een markt die al door anderen wordt bediend, tot spanningen leiden. Daarbij speelt dan wel een rol dat de criminele activiteiten als concurrerend moeten worden gezien: bij vermogenscriminaliteit, met uitzondering van afpersing, ligt dat minder voor de hand dan bijvoorbeeld bij drugshandel of een illegale lotto.

In algemene zin is bekend dat de toegang tot markten van handelscriminaliteit moeilijk te controleren valt. Zo stelt een van de geïnterviewde chercheurs dat juist in de internationale handel in illegale goederen combinaties van criminele activiteiten gemakkelijk te ontplooien vallen.

Beperkingen van bestaande markten versus gespecialiseerd succes

De volgende factoren, namelijk diversificatie vanwege de onmogelijkheid om bestaande activiteiten uit te breiden, of het omgekeerde, juist specialistisch actief blijven omdat de zaken goed gaan en er verticaal in de logistieke keten nog uitbreidingsmogelijkheden liggen, treffen we in de onderzochte casuïstiek enkele malen aan. In twee casussen (casus 1 en 2) lijkt het erop dat het onvoldoende kunnen doorgroeien of kunnen creëren van continuïteit meespeelde bij de keuze om op allerlei markten activiteiten te ontplooien. In casus 1 lijkt dat vooral met persoonlijke factoren te maken hebben gehad (zie hieronder). In casus 2 was de kwaliteit van de geleverde xtc zo slecht, dat een 'lijntje' naar Spanje al snel vastliep, waardoor ook contacten met grootleveranciers van cocaïne verloren gingen. Het beeld wordt ook herkend door de geïnterviewde chercheurs. Een van hen geeft het voorbeeld van Turkse criminele samenwerkingsverbanden in de Randstad die, toen de smokkel van heroïne door een afnemende vraag minder opbracht, hun werkterrein hebben verbreed naar andere soorten drugs.

Eenzelfde constatering geldt voor de handel in en smokkel van illegale vuurwapens. In Nederland is dit voor de 'importeurs' een relatief kleinschalige

criminele activiteit en om hun inkomsten te vergroten doen zij er vaak nog andere dingen bij, zoals wietteelt. De afnemers, vaak leden van criminele samenwerkingsverbanden, hebben voor eigen gebruik geen behoefte aan regelmatige zendingen van grote aantallen vuurwapens (criminele motorbendes lijken een uitzondering), maar verkopen het overschot weer aan andere kennissen in het misdaadmilieu, ook internationaal. Dit blijkt ook uit het feit dat bepaalde grotere partijen vuurwapens, waarvan bekend is dat ze uit één bron afkomstig zijn, overal in het (internationale) criminele circuit opduiken (Spapens & Bruinsma, 2004). Voor criminelen zou wapenhandel als nevenactiviteit voorts functioneel zijn, omdat het bijdraagt aan hun (gewelddadige) reputatie en aldus collega-misdadigers afschrikt. Tot slot worden illegale vuurwapens regelmatig in natura betaald, dat wil zeggen: met verdovende middelen, en worden bij de uitvoer naar bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk vaak 'cocktailzendingen' aangetroffen waarin drugs en wapens gelijktijdig worden gesmokkeld. Dit verklaart, opgeteld, de grote mate waarin bij deze vorm van misdaad overlap wordt vastgesteld.

Voorbeelden van misdaadondernemers die bij een bepaalde vorm van criminaliteit blijven omdat ze daar succesvol in zijn en de zaken verticaal zo hebben uitgebreid dat ze vrijwel het hele proces beheersen, zien we ook in twee casussen terug (casus 5 en 6). In casus 5 wist de misdaadondernemer zijn bedrijfsproces van xtc-productie en -handel van klein naar groot op te bouwen. In casus 6 werden de illegale activiteiten in de wietteelt eveneens steeds verder uitgebreid. Casussen 7 en 8 betroffen eveneens (redelijk) succesvolle gespecialiseerde criminele samenwerkingsverbanden, maar hier lijken andere motieven toch meer doorslaggevend te zijn geweest. Zoals hiervoor al werd genoemd, ging het in casus 8 (illegale dierenhandel) om een vorm van criminaliteit die veel kennis vergt van het 'product' en bovendien ging het om witteboordencriminaliteit. In casus 7 lijken persoonlijke factoren belangrijker te zijn geweest. Daarnaast was deze groep nog maar betrekkelijk kort actief, hetgeen ook kan verklaren waarom ze (nog) niet in andere misdaadmarkten geïnteresseerd was.

De volgende onderdelen in het analysekader verwijzen naar de risico's van een bepaalde misdaadmarkt. In economische zin kunnen die worden gespreid door ook op andere markten actief te zijn. Daar staat tegenover dat spreiding ook kan betekenen dat een van de activiteiten juist een opsporingsprioriteit is, waardoor het criminele samenwerkingsverband juist eerder op de korrel wordt genomen door de instanties. Dit specifieke motief zien we in de casuïstiek van hoofdstuk 4 niet terug, maar het wordt wel als voorbeeld genoemd door een van de geïnterviewde rechercheurs. Hier ging het om een crimineel samenwer-

kingsverband dat naast een hoofdactiviteit ook voortdurend zocht naar verbreding. Zo werden proefpakketjes van een ander product gestuurd, of werd een andere handelslijn uitgetoetst. Dit bood de mogelijkheid om snel te switchen als het met de hoofdactiviteit tegenzat.

Het punt van de grotere kans om door diversificatie in het vizier van de opsporingsautoriteiten te komen wordt in casus 1 expliciet genoemd: daar stelde een lid van het criminele samenwerkingsverband dat de misdaadondernemers van de groep te veel risico namen door zich met allerlei activiteiten tegelijk bezig te houden. Of dit voor de andere kopstukken meewoog in de keuze om polycriminaliteit juist te vermijden, blijkt niet uit de dossiers. De laatste jaren is de opsporingsdruk op wietteelt bijvoorbeeld wel toegenomen, maar dit lijkt voornamelijk tot een verschuivingseffect naar België te hebben geleid en (nog) niet tot een overstap naar andere misdaadmarkten.

5.4 Persoonsgerelateerde factoren

Sociale-netwerkcontacten en sociale vaardigheden

Wanneer we kijken naar sociale-netwerkcontacten, de eerste persoonsgerelateerde factor die in het analysekader werd onderscheiden, zien we het belang daarvan in de casuïstiek inderdaad terug. Dat geldt ook voor de keerzijde, namelijk het niet of niet bestendig kunnen benutten van zulke relaties, vanwege gebrek aan sociale vaardigheden.

Alle generalisten waren criminelen die al een hele tijd meeliepen en over een groot netwerk beschikten. In casus 1 en 2 werden zij dan ook door anderen actief benaderd met de mogelijkheid om zich in nieuwe criminele activiteiten te begeven. In deze beide casussen lijken de misdaadondernemers steeds het gevoel te hebben gehad 'dat er nog wel iets bij kon', omdat de bestaande bezigheden nog niet genoeg opbrachten, ofwel omdat er een nieuwe gelegenheid werd geboden terwijl er niet zo veel extra werk tegenover stond, of allebei. In casus 3 had de misdaadondernemer vanuit de aard van zijn werkzaamheden (wapenhandel) al op voorhand een groot netwerk van afnemers nodig om zaken mee te doen. In casus 4 ging het om een notoire criminele familie, die eveneens over ruime contacten in het misdaadmilieu beschikte, ook internationaal.

Het beeld dat criminele kopstukken met een breed netwerk eenvoudiger op meerdere markten tegelijk actief kunnen zijn, treffen we ook aan in de interviews. Als voorbeeld wordt een bekende Zuid-Nederlandse crimineel genoemd,

die bezig was met laboratoria voor synthetische drugs, het regelen van grondstoffen, het importeren van cocaïne, het vervoeren van hennep naar Engeland, hypotheekfraude, geweld en afpersing. Iemand die wat te bieden heeft, kan gemakkelijk via netwerkcontacten worden benaderd. Zo kreeg een Rotterdamse criminele groep die niet actief was in de handel in verdovende middelen, maar wel goede contacten had in de fruithandel, het aanbod om mee te doen met de import van cocaïne in de vorm van het regelen van dekladingen. Handige misdaadondernemers kunnen ook in hun eigen sociale omgeving nieuwe marktkansen zien en exploiteren. Zo was een spilfiguur in een crimineel netwerk dat wiet uitvoerde naar het buitenland tevens een fervent bezoeker van de sportschool, waar hij geïnteresseerd raakte in de handel in anabolen en voedingssupplementen. Voor de verkoop van de laatstgenoemde legale producten, zette hij een webwinkel op. Een belangrijke factor zijn ook contacten in afzetnetwerken voor drugs of gestolen goederen. Een voorbeeld is een criminele groep van jonge Marokkanen die vermogenscriminaliteit combineerde met het rippen van wietkwekerijen. Ze hadden zowel contacten met afnemers van gestolen goed, dat ze gewoonlijk 'op bestelling' leverden, als, via de broer van een vriend, met inkopers van de gestolen wiet.

Daar staat echter tegenover dat ook de meeste hier onderzochte specialisten een behoorlijk omvangrijk netwerk van criminele relaties hadden, of in de loop der tijd hadden opgebouwd. Dat gold in casus 5 voor de xtc-producent, die ook contacten had met vertegenwoordigers van de 'Hollandse netwerken' en in casus 6 voor de wiettelier, die vanuit de stroperij allerlei onderwereldfiguren kende. In casus 7 gold voor de ladingdief (en zijn vriendin) dat ze toch tenminste in het lokale misdaadmilieu geen onbekenden waren. Kennelijk is de aanwezigheid of afwezigheid van een (omvangrijk) aantal criminele relaties dus minder van belang bij het bepalen van een keuze voor diversiteit of niet.

De milieucrimineel in casus 8 is een relatieve uitzondering: van hem waren maar weinig criminele relaties bekend. Degenen die met dergelijke vormen van misdaad bezig zijn, bewegen zich bovendien in andere sociale kringen dan de leden van het 'gewone' misdaadmilieu. Daarmee komen witteboordencriminelen gewoonlijk pas in contact tijdens het uitzitten van een celstraf, maar daartoe worden zij zelden veroordeeld. Echter, ook bij vormen van milieucriminaliteit waarbij de daders dichterbij de 'gewone' onderwereld aan zitten, zoals bij de illegale handel in vuurwerk, is weinig polycriminaliteit zichtbaar. Datzelfde geldt voor fraudeurs, voor zover ze zich niet met 'gewone' oplichting of fles-sentrekkerij bezighouden.

In casus 1 zien we terug dat het duo misdaadondernemers, als gevolg van

hun gewelddadigheid en onbetrouwbaarheid, de kennelijk uitgebreide (lokale) netwerkcontacten maar matig weet te benutten. Het is niet moeilijk om in de literatuur soortgelijke voorbeelden te vinden van misdadigers die zich moeilijk in de hand weten te houden, ook al omdat ze voortdurend het gevoel hebben te worden ‘belazerd’ (zie ook Moors & Spapens, 2017; Van Leiden e.a., 2014). Hoewel de andere misdaadondernemers zeker geen lieverdje te noemen zijn, waren zij voor zover bekend toch voorzichtiger of functioneler in het gebruik van dreiging of daadwerkelijk geweld. Gemiddeld genomen lijkt dat ook vaker voor te komen dan de ‘ongecontroleerde’ variant.

Uit de interviews wordt duidelijk dat uitvoerend personeel gemakkelijk wordt ingeschakeld voor uiteenlopende criminele activiteiten. Een voorbeeld zijn twee personen die in een laboratorium voor synthetische drugs aan het werk waren. Ze hadden het aanbod gekregen om snel wat geld te verdienen, waarbij ze dachten dat het om wietteelt ging. Toen bleek dat het synthetische drugs betrof, zijn ze daar toch maar mee aan de slag gegaan. Lokale veelplegers worden ook voor allerlei klusjes ingezet. Het ene moment pleegt iemand een bedrijfsinbraak en op het andere moment wordt hij weer ingehuurd voor het dumpen van drugsafval. Hoe meer contacten iemand heeft in de onderwereld, hoe gemakkelijker hij kan worden benaderd. Ook facilitators, die zelf weliswaar een gespecialiseerde dienst aanbieden, worden regelmatig ingeschakeld door criminele samenwerkingsverbanden die op verschillende misdaadmarkten actief zijn.

Motivatie

Het begrip motivatie is hier uitgelegd als een keuze om al dan niet op bepaalde misdaadmarkten actief te willen worden, ofwel uit morele overwegingen, ofwel vanwege factoren als de pakkans. Zo kan vermogenscriminaliteit over het algemeen als risicovoller worden gezien dan slachtofferloze criminaliteit. Bij vermogensdelicten zijn er immers slachtoffers die aangifte doen, hetgeen kan leiden tot een reactief opsporingsonderzoek, terwijl er ook een grotere kans bestaat om op heterdaad te worden gepakt. Het ligt dan ook voor de hand dat een misdaadondernemer die eenmaal de mogelijkheid heeft om zich op minder zichtbare markten te begeven en daar succesvol is, waarschijnlijk niet ook nog kraken zal blijven zetten of overvallen plegen. Dat is inderdaad zichtbaar wanneer naar de antecedenten van spilfiguren in drugsbendes wordt gekeken. Hoewel zij hun criminele carrières doorgaans zijn begonnen met het plegen van (kleinschalige) vermogensdelicten, stoppen zij daarmee meestal als ze lucratie-

vere jachtterreinen hebben gevonden, hoewel sommigen het niet kunnen laten om dan bijvoorbeeld toch nog met zaken als flessentrekkerij bezig te blijven.

Degenen die zich daarentegen specialiseren in vermogensdelicten, blijken minder geneigd om daarnaast ook op geheel andere markten actief te worden. Volgens de geïnterviewde rechercheurs is dat inderdaad een kwestie van persoonlijke keuze. Plegers van vermogenscriminaliteit hebben karakterologisch vermoedelijk juist een voorkeur voor ‘snel geld’ in plaats van voor meer arbeidsintensieve strafbare feiten met uitgestelde beloning, terwijl die soms toch ook een lage instapdrempel hebben. De hiervoor genoemde Marokkaanse rippers zouden hun criminele contacten bijvoorbeeld ook kunnen benutten om wietkwekerijen op te zetten, maar daar hadden ze, volgens de geïnterviewde rechercheur die het voorbeeld gaf, geen geduld voor. Vermoedelijk gold voor de ladingdief uit casus 7 iets vergelijkbaars, hoewel het dossier daar geen uitsluitend over geeft. In twee van de vier casussen die betrekking hadden op specialisten, was men bovendien nog maar vrij kort actief, hetgeen ook kan verklaren dat er nog geen noodzaak werd gevoeld om iets anders te gaan doen.

De strafmaat lijkt weinig verband te houden met een keuze voor specialisatie of juist diversificatie. In de casussen wietteelt (tweeënhalf jaar cel in hoger beroep voor de hoofdverdachte) en handel in exotische dieren (vijftien maanden cel, waarvan vijf voorwaardelijk) gaven de pakkans en de strafdreiging weinig aanleiding tot diversificatie. De misdaadondernemers in casus 2, 4 en 5 overwogen voor zover bekend echter ook niet om uit de xtc-productie en -handel te stappen, al had die op dat moment de allerhoogste opsporingsprioriteit. Sterker nog, in casus 2 en 4 werden de misdaadondernemers recentelijk nogmaals opgepakt, waarbij ze er wederom van werden verdacht dat ze in de synthetische drugs zaten.

Managementkwaliteiten

In hoeverre managementkwaliteiten van doorslaggevende betekenis waren valt, vanwege een gebrek aan detailinformatie, niet met zekerheid te zeggen. Dat ze een rol speelden kan echter uit sommige gegevens wel worden afgeleid. Zo is evident dat de misdaadondernemers in casus 1 op dat punt niet bepaald de snuggersten waren, omdat ze zowel met hun bovenwereldbedrijven als tijdens hun onderwereldactiviteiten, regelmatig in conflict kwamen met hun ‘bedrijfsleiders’ of ondergeschikten. De leiders van het criminele samenwerkingsverband in casus 4 waren daar beduidend behendiger in: zij wisten ‘op afstand’

diverse illegale activiteiten aan te sturen en bovendien op zo'n manier dat het bewijs van die rol niet eenvoudig te leveren viel.

Het onderhavige onderzoek liet zien dat milieucriminaliteit en fraude sterk gespecialiseerde vormen van misdaad zijn. Wanneer misdaadondernemers ervoor kiezen om zich te beperken tot één criminele markt, vloeit dit vooral voort uit het feit dat men bekend is met dat specifieke logistieke proces. Het gaat om een 'kunstje' dat men goed kent. Bovendien is dat kunstje dermate lucratief dat er (nog) geen enkele aanleiding is om ook op andere criminele markten activiteiten te ontplooien.

5.5 Besluit

Wanneer we de belangrijkste factoren op een rij zetten die gerelateerd zijn aan diversificatie dan wel specialisatie, kunnen daaruit op hoofdlijnen de volgende conclusies worden getrokken. Het is duidelijk dat met name de 'markten' van goederen- en mensensmokkel vanuit logistiek perspectief op elkaar lijken, hoewel, zoals we al in de hoofdstukken 3 en 4 constateerden, we het belang daarvan in het licht van diversificatie ook weer niet moeten overschatten. De overlap zit met name bij de wat kleinschaliger export en doorvoer vanuit Nederland (de 'kilohandel') en minder bij de grootschalige import van cocaïne of heroïne. De smokkel van wapens, mensen en levende beschermde dieren stelt ook weer eigen eisen.

De keuze voor polycriminaliteit lijkt dus primair door andere overwegingen te worden bepaald. Een strategische keuze voor diversificatie brengt, evenals voor gewone bedrijven, ook voor misdaadondernemers met zich mee dat op voorhand lastig te voorspellen is of het resultaat positief dan wel negatief uitpakt. Andere markten vergen andere kennis en vaardigheden, terwijl risicospreiding ook contraproductief kan zijn, omdat men zich daarmee op markten kan begeven die juist hoger staan op het lijstje van opsporingsprioriteiten.

Motivatie speelt kennelijk ook een belangrijke rol. Zo is het opvallend dat degenen die zich richten op het plegen van vermogensdelicten minder geneigd zijn om tevens onderwereldactiviteiten te ontplooien die meer op 'werken' lijken. Bewuste keuzes zien we ook terug als we kijken vanuit een netwerkperspectief: 'specialisten', met uitzondering van bepaalde soorten fraudeurs en milieucriminelen, beschikken doorgaans net zo goed over een behoorlijk netwerk in het misdaadmilieu, waardoor zij theoretisch even gemakkelijk zouden kunnen verbreden als polycriminelen, maar dat toch niet doen.

Evenals in de ‘bovenwereld’ lijken de kwaliteiten van de misdaadondernemer belangrijk. Het op afstand kunnen aansturen van illegale activiteiten op diverse markten tegelijk, vergt inderdaad managementkwaliteiten die niet iedereen heeft. Voorts moet er uiteindelijk wel een goed ‘product’ worden geleverd om te kunnen doorgroeien. Persoonsfactoren spelen net zo goed een rol: ‘ongeleide projectielen’ die wild om zich heen gaan slaan (of schieten) wanneer zaken even niet helemaal lopen zoals ze hadden verwacht, kunnen vaak niet anders dan op meerdere markten tegelijk actief zijn. Ze slagen er immers niet goed in om bestendigheid te creëren en van daaruit hun zaken uit te bouwen.

Discussie en mogelijke consequenties voor de opsporing

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we nader in op de vraag welke consequenties voor de opsporing uit de bevindingen in de voorgaande hoofdstukken kunnen worden afgeleid. Echter, voordat daartoe in paragraaf 6.3 wordt overgegaan, is het goed om met name de uitkomst dat specialisatie goeddeels de norm lijkt te zijn, nogmaals tegen het licht te houden. Er zijn immers enkele studies, en ook in interviews is dat aangegeven, die erop lijken te wijzen dat polycriminaliteit vaker voorkomt dan zaaksdossiers en de jurisprudentie laten zien. In paragraaf 6.2 worden daarom eerst de bevindingen nog eens kritisch beschouwd. Vervolgens wordt in paragraaf 6.3 eerst naar mogelijke beleidsmatige consequenties gekeken voor de opsporing en vervolgens kort naar de meer rechetactische aspecten (§6.4). Paragraaf 6.5 besluit dit hoofdstuk.

6.2 Discussie

De uitkomsten van de analyse zijn op het oog redelijk eenduidig. Criminele samenwerkingsverbanden die het smokkelen van goederen of mensen als hoofdactiviteit hebben, zijn het vaakst van meerdere markten thuis. Het algemene beeld is echter dat specialisatie meer de norm is dan diversificatie. Daar staat tegenover dat de geïnterviewde rechetcheurs juist de ervaring hebben dat criminelen vaker actief zijn op meerdere markten dan uit opsporingsdossiers naar voren komt. Wel bevestigen zij dat dit met name bij smokkelzaken speelt. Hoe kloppend is dan het beeld dat met name in hoofdstuk 3 werd geschetst?

Rechetcheurs stellen dat dit specialistische beeld mede voortvloeit uit de keuze van de politie en het Openbaar Ministerie om niet alle strafbare feiten waarover informatie voorhanden is of wordt binnengehaald, ook in het opsporingsonderzoek of de strafzaak mee te nemen. Onderzoeken werken doorgaans met een afgebakende doelstelling en zijpaden worden vermeden. Alles in kaart brengen wat een crimineel samenwerkingsverband doet, gebeurt zelden. Het Openbaar Minis-

terie heeft volgens een geïnterviewde onderzoeker ‘liever één flink harde zaak, met zekerheid van strafoplegging, dan kwetsbaarheid inbouwen door open eindjes’. Een onderzoeker noemt het voorbeeld van een persoon bij wie 88 kilo MDMA werd aangetroffen, en daarnaast een DNA-spoor in een wietkwekerij. Dat laatste wordt dan wel aan de rechtbank meegedeeld, maar speelt verder geen rol omdat het eerste feit al een forse veroordeling oplevert. In andere gevallen worden aanwijzingen in de richting van betrokkenheid bij andere strafbare feiten als restinformatie weggeschreven. Uit recent onderzoek door Van Wijk en Scholten (2016) blijkt dat deze restinformatie op haar beurt onderbenut wordt. Dit lijkt er dus op te wijzen dat de uiteindelijke strafzaken een deels vertekend beeld geven van de activiteiten van de betrokken misdaadondernemers. Daar valt aan de andere kant wel weer het een en ander op af te dingen, zoals hieronder wordt besproken.

(Ongeplande) aanhoudingen en onderzoeken: een afwijkend beeld?

Om nader te beschouwen of we niet op het verkeerde been worden gezet, is gekeken naar mediaberichten waarin verslag wordt gedaan van aanhoudingen en onderzoeken. Dit zou een objectiever beeld moeten geven omdat op dat moment immers nog niet is besloten wat er op de dagvaarding wordt gezet. Bovendien is het niet mogelijk om aangetroffen zaken die op meervoudige criminele activiteiten wijzen, te laten liggen omdat ze niet in de doelstelling van het opsporingsonderzoek passen. Om hiervan een beeld te krijgen hebben we gekeken naar persberichten van het Openbaar Ministerie over de periode van juni 2015–mei 2016. De volgende tabel geeft de bevindingen weer.

Tabel 6.1: Overlap in mediaberichten OM aanhoudingen/onderzoeken
(juni 2015–mei 2016)

Hoofdfact	Aanhoudingen/onderzoeken	Overlap
Smokkel cocaïne	11	0
Smokkel heroïne	1	0
Smokkel cannabis/hasj	2	1
Smokkel synthetische drugs	3	3
Sigarettensmokkel	0	0
Wietteelt	2	0
Productie synthetische drugs	4	2
Mensenhandel	4	0
Mensensmokkel	5	0
Vermogensdelicten	3	1
Fraude	17	1
Milieucriminaliteit	1	0
Vuurwapensmokkel/handel	2	2
Totaal	55	10 (19%)

De tabel laat zien dat in een jaar tijd in 19 procent van de mediaberichten over aanhoudingen melding wordt gemaakt van activiteiten op meer dan één misdaadmarkt. Criminele groeperingen die actief zijn met synthetische drugs en vuurwapensmokkel en -handel zijn het vaakst polycrimineel actief. Cocaïnesmokkel en fraudezaken worden relatief vaak gerapporteerd en in die gevallen is maar zeer beperkt sprake van overlap met andere illegale activiteiten. Bij cocaïne wordt dat vooral verklaard door het feit dat degenen die worden aangehouden vaak de ondergeschikte uitvoerders zijn die op een haven terrein de drugs uit de containers halen of, als wordt gekozen voor een gecontroleerde aflevering, op de plek aanwezig zijn waar deze ‘landt’.

Wanneer we kijken naar berichtgeving over rechtszaken (niet in de tabel) is bij cocaïnesmokkel vaker sprake van overlap. Voor het overige wijkt het beeld niet af: het percentage zaken waarin sprake is van illegale activiteiten op meerdere markten is zelfs gemiddeld lager (11 procent). De oorzaak is de sterke oververtegenwoordiging van vermogenscriminaliteit en fraude (opgeteld 87 van 150 zaken), waarbij nauwelijks sprake is van polycriminaliteit.

Afwijkende bevindingen in ander (beleids)onderzoek

In hoofdstuk 3 is enkele keren geconstateerd dat bevindingen uit (beleids-) onderzoek als het gaat om polycriminaliteit, in enkele gevallen tegenstrijdig leken met wat de jurisprudentie liet zien. Uit eerder onderzoek naar mensenhandel en sigarettensmokkel bleek dat de betrokken verdachten er relatief vaak andere criminele activiteiten op na hielden, respectievelijk juist niet, terwijl de hier bestudeerde rechterlijke uitspraken (tot op zekere hoogte) het omgekeerde beeld lieten zien. Een sluitende verklaring valt hier niet voor te geven. Mogelijk speelt een rol dat in de onderhavige studie de analyse van jurisprudentie specifiek ging over criminele organisaties, terwijl de analyses van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2014), respectievelijk Van Dijck (2007), zich ook richtten op zaken waarin daarvan geen sprake was. Dit zou dan echter weer betekenen dat ‘kleine zelfstandigen’ bij mensenhandel vaker polycrimineel zijn en bij sigarettensmokkel juist niet. Bij eerder onderzoek naar mensenhandel werd inderdaad geconstateerd dat loverboys vaak verschillende soorten strafbare feiten plegen, maar toch bleek ook daar de overlap als geheel gering.

Opmerkelijk is dat de NRM zich baseert op dossiers van opsporingsonderzoeken: wanneer daarin met regelmaat sprake is van polycriminele activiteiten,

heeft de politie deze dus wel meegenomen in het onderzoek. Dat dit vervolgens niet terugkomt in de rechterlijke uitspraken, valt dus alleen te verklaren wanneer het Openbaar Ministerie er vrijwel altijd voor kiest om de verdachten voor die bijkomende feiten niet te vervolgen. Die beslissing zou dan logischerwijs moeten voortvloeien uit de conclusie dat ze qua ernst of omvang in het niet vallen bij het hoofdfeit mensenhandel, of dat ze niet nodig zijn om tot een veroordeling te komen.

Een meer voor de hand liggende verklaring is echter dat er sprake is van een verschil in definitie. In deze studie zijn andere strafbare feiten niet als overlap beschouwd wanneer die in dienst stonden van hetzelfde criminele bedrijfsproces. Het lijkt er echter op dat in het NRM-rapport bijvoorbeeld witwassen, het plaatsen van pornografische foto's van minderjarige slachtoffers op het internet om klanten te lokken, of uitbuiting in de sfeer van wietteelt, wel als afzonderlijke nevenactiviteiten zijn opgevat.

Smokkel van illegale vuurwapens: de uitzondering die de regel bevestigt?

Er is geconstateerd dat de handel in illegale vuurwapens een outlier is. Op grond van criminele inlichtingen constateren Boerman en Bruinsma (2012) dat alle wapenhandelaars ook nog op andere criminele markten actief zijn. Opnieuw komt dat niet in die mate terug in de jurisprudentie. Zoals hiervoor al uiteen is gezet, is het beeld van polycriminele wapenhandelaars wel realistisch. De jurisprudentie vertekent hier omdat de onderzoeken (slechts vier) diverse keren het aantreffen van een arsenaal in de orde van tientallen vuurwapens als aanleiding hadden en in die zaken kennelijk niet is gekeken naar de andere criminele activiteiten van de betrokkenen. Het lijkt daarmee inderdaad de uitzondering die de regel bevestigt.

Criminele inlichtingen, preweegdocumenten en restinformatie als alternatieve informatiebronnen?

Het voorgaande roept niettemin de vraag op of andere bronnen niet een beter licht werpen op de vraag van meerdere markten. Een eerste alternatief waaraan kan worden gedacht zijn criminele inlichtingen – een bron die voor dit onderzoek niet beschikbaar was. Deze bron heeft echter twee belangrijke nadelen. Ten eerste is de informatie onbevestigd, zoals ook Boerman en Bruinsma

(2012) al constateerden. Het komt regelmatig voor dat wanneer een opsporingsonderzoek wordt gestart, de criminelen in kwestie met andere dingen bezig blijken te zijn dan informanten noemden.

Ten tweede is vaak onduidelijk hoe het criminele samenwerkingsverband waar de inlichtingen betrekking op hebben, precies in elkaar steekt. Een geïnterviewde rechercheur stelde dat het ‘altijd weer anders zit dan je van tevoren denkt’. Informatie kan voorts betrekking hebben op bredere netwerken dan in het opsporingsonderzoek worden meegenomen. Het primaire subject kan bijvoorbeeld een crimineel samenwerkingsverband aansturen, terwijl zijn broer ook actief is op een andere misdaadmarkt en soms met hem samenwerkt, zoals we in casus 2 in hoofdstuk 4 zagen. In het desbetreffende opsporingsonderzoek werd de broer niet meegenomen, maar in criminele inlichtingen kunnen ze mogelijk wel als één groep worden beschouwd.

Een ander mogelijk alternatief zijn zogenoemde preweegdocumenten. Daarin wordt immers gebruikgemaakt van meer bronnen dan alleen criminele inlichtingen, maar zijn nog geen definitieve keuzes gemaakt ten aanzien van de afbakening van het opsporingsonderzoek. Ook hier geldt echter dat vaak pas tijdens het opsporingsonderzoek duidelijk wordt met welke criminele activiteiten de groep precies bezig is.

Tot slot kan worden gedacht aan een analyse van restinformatie. Daarbij spreken we immers over aanwijzingen die tijdens een opsporingsonderzoek worden verkregen, waarbij er echter voor wordt gekozen om deze niet nader te onderzoeken, of om ze niet in het rechtbankdossier op te nemen. Lang niet alle restinformatie heeft echter betrekking op activiteiten op meerdere markten. Het gaat ook om illegale activiteiten op dezelfde markt, maar waarvan het bewijs niet helemaal rond te krijgen viel, of waarvan het Openbaar Ministerie besluit dat opnemen in het dossier niet nodig is. Daarnaast betreft het ook met enige regelmaat vastgestelde contacten met andere misdaadondernemers, waarvan echter niet duidelijk is of men op dat moment samen in criminele zaken actief is, of dat sprake is van een meer sociaal contact. Ook hier valt dus niet eenvoudig vast te stellen tot op welke hoogte men daadwerkelijk van meerdere markten thuis is.

6.3 *Mogelijke consequenties voor het opsporingsbeleid*

Om mogelijke consequenties voor het opsporingsbeleid in kaart te kunnen brengen, is het eerst nodig om kort te schetsen wat bij het prioriteren van spe-

cifieke misdaadvormen de beleidsmatige speelruimte is en hoe die is vertaald in (wisselende) prioriteiten.

Bij de opsporing kan een onderscheid worden gemaakt tussen veelvoorkomende criminaliteit, *high impact crime* (HIC) en ondermijnende en georganiseerde criminaliteit.⁴¹ De opsporing van veelvoorkomende criminaliteit en HIC beslaat ongeveer 80 procent van de totale opsporingscapaciteit. Hieronder vallen in de context van dit rapport bijvoorbeeld straatroof, overvallen en seriematige woninginbraken. Op deze vormen van criminaliteit wordt doorgaans incidentgericht gerechercheerd, dus naar aanleiding van een specifiek voorval waarvan aangifte is gedaan. Wanneer echter sprake is van een concentratie van problemen, worden vormen van HIC ook wel planmatig aangepakt, waarbij een aantal zaken bijeen wordt genomen (Huisman e.a., 2016). Te denken valt aan een golf van straatroven of woninginbraken in een bepaald gebied, die overigens niet het werk van één bepaalde criminele groepering hoeft te zijn. De overige 20 procent van de researchcapaciteit wordt planmatig ingezet op basis van vooraf bepaalde landelijke prioriteiten. De minister van Veiligheid en Justitie formuleert die.

Gestelde prioriteiten hebben logischerwijs grote gevolgen voor de opsporingspraktijk. De werkwijze van de weeg- en stuurploegen werd in 2014 beschreven in het Landelijk Werkingsdocument Opsporing. De focus ligt daarbij sterk op de landelijke prioriteiten: voor ‘overige’ vormen van (middel)zware en georganiseerde criminaliteit die lokaal of regionaal wel een negatieve maatschappelijke impact hebben, maar die niet door aangiften, meldingen of tips bij de politie worden binnengebracht, is weinig aandacht, en seriematige zaken, zeker als de misdrijven over gebiedsgrenzen heengaan, worden te weinig opgepakt (Huisman e.a., 2016). Als gevolg van de kritiek op het gebrek aan mogelijkheden om lokaal in te spelen op problemen die niet direct binnen de landelijke kaders vallen, werd het beleid overigens recent wat bijgesteld om daartoe meer ruimte te creëren.⁴²

Hoewel dus veel werk wordt gemaakt van het stellen van landelijke opsporingsprioriteiten, zijn ze op hoofdlijnen al lange tijd dezelfde, met uitzondering van illegale vuurwapens (zie hieronder). Het eerste NDB verscheen in 2004, waarna er opvolgende edities kwamen in 2008 en 2012 (KLPD, 2004;

41 Er wordt gesproken over ondermijnende en georganiseerde criminaliteit omdat bepaalde vormen zoals fraude en milieucriminaliteit wel ondermijnd zijn, maar vaak niet als georganiseerde misdaad kunnen worden opgevat. Van georganiseerde criminaliteit kan worden gezegd dat ze (vrijwel) altijd ondermijnd is.

42 Zie: Directoraat-Generaal Politie, *Voortgangsbericht vorming Nationale Politie*, 17 juni 2016.

Boerman e.a., 2008; Boerman e.a., 2012).⁴³ Verschillen zijn dat in 2004 wiet- teelt nog niet als een dreiging werd opgevat, terwijl in 2012 kinderporno en cybercrime als prioriteiten werden toegevoegd. Voorts werd onderzoek gedaan naar nieuwe vormen van georganiseerde criminaliteit. Een twintigtal daarvan kwam daarbij aan de orde, waaronder afpersing, handel in vervalste medicijnen en matchfixing (Van der Leest & Moerenhout, 2012). Geen ervan bracht het tot een nieuwe opsporingsprioriteit, ofschoon voor de aanpak van de laatst- genoemde vorm van misdaad, vanwege grote politieke druk, in 2013 wel werd besloten tot de oprichting van een apart ‘combiteam’ van politie en FIOD. Dat heeft tot op heden overigens geen zaken aan het licht gebracht.

De opsporingsprioriteiten zijn het meest recent in 2013 in een brief aan de Tweede Kamer meegedeeld.⁴⁴ Centraal in die brief stond het begrip ondermij- nende criminaliteit. Als prioriteiten werden gesteld: de productie van, en/of in- en uitvoer van de verdovende middelen cocaïne, heroïne, synthetische drugs, cannabis (met inbegrip van hennep teelt), mensenhandel, witwassen van crimineel verkregen vermogen, zware of georganiseerde fraude, met speciale aandacht voor horizontale fraude en misbruik van rechtspersonen en (zware) milieucriminaliteit. Nieuw waren, zoals aangegeven, in dat jaar kinderporno- grafie, met speciale aandacht voor de productie ervan, en cybercrime, met name *high tech crime*. Verder werden op het vlak van vermogenscriminaliteit twee vormen als dreiging gekwalificeerd: georganiseerde criminaliteit in relatie tot woninginbraak en georganiseerde criminaliteit in relatie tot overvallen op wo- ningen en bedrijven. Beide werden echter beschouwd als HIC en moesten dus vanuit die context worden opgespoord.

Illegale vuurwapens: de consequenties van wisselend beleid

Hoe stabiel de meeste opsporingsprioriteiten ook mogen zijn, de smokkel van en handel in illegale vuurwapens is daarop een uitzondering. In 2004 werd het onderwerp tot prioriteit bestempeld, om in 2008 weer van dat lijstje te worden afgevoerd. In 2012 keerde wapenhandel weer terug als dreiging, maar werd er geen aparte opsporingsprioriteit aan gegeven. De geconstateerde overlap met andere criminele markten speelde bij die beslissing – hoewel dat niet expliciet

43 In 2017 is een nieuwe versie van het NDB verschenen, maar deze kon voor dit onderzoek niet meer worden meegenomen.

44 Brief van minister Opstelten aan de voorzitter van de Tweede Kamer inzake het Nationaal dreigingsbeeld georganiseerde cri- minaliteit 2012 en Vierde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit, d.d. 13 maart 2013.

wordt vermeld – een belangrijke rol. Verondersteld werd dat het fenomeen als het ware vanzelf werd bestreden door andere vormen van georganiseerde misdaad aan te pakken. Dat bleek een ernstige misvatting.

Hoewel er op papier inderdaad een sterke overlap bestond met andere vormen van ondermijnende criminaliteit, was het gevolg dat in onderzoeken die zich primair op andere strafbare feiten richtten, vuurwapens veelal als ‘bijvangst’ werden gezien en er niet of nauwelijks in de diepte op verder werd gerechercheerd.⁴⁵ Dat was echter niet de enige consequentie. Een verandering in opsporingsprioriteit heeft immers ook gevolgen voor de informatie-organisatie, dat wil zeggen: voor het ‘binnenhalen’ en analyseren van informatie die tot opsporingsonderzoeken leidt. Zo worden informanten minder op het specifieke thema ‘gerund’ omdat er toch geen opvolging plaatsvindt. Dat was vanaf 2008 direct merkbaar. De registratie van in beslag genomen vuurwapens kwam op een steeds lager pitje te staan en op nationaal niveau werd een team dat zich bezighield met het verzamelen en analyseren van *intelligence* afgebouwd tot slechts enkele analisten. Als gevolg daarvan moest Nederland zich ook noodgedwongen terugtrekken uit allerlei internationale netwerken van wapendeskundigen. Opgeteld leidde dit alles ertoe dat binnen een paar jaar het zicht op de illegale vuurwapenmarkt sterk verminderde.

De gemaakte keuze werd eind 2015 noodgedwongen weer teruggedraaid, als gevolg van het toegenomen gebruik van zware automatische vuurwapens bij criminele afrekeningen en terroristische aanslagen met dergelijke wapens. De opsporing van illegale vuurwapenhandel werd dientengevolge weer tot een afzonderlijk speerpunt benoemd. De ‘uitgeklede’ informatie-organisatie moest echter weer grotendeels opnieuw worden opgebouwd.

Stellen van opsporingsprioriteiten op basis van polycriminaliteit?

Het voorbeeld van illegale wapenhandel illustreert dat zeer voorzichtig moet worden omgesprongen met de veronderstelling dat een markt die vooral samenhangt met andere vormen van georganiseerde misdaad, geen aparte prioriteit meer behoeft. Het laat zien dat ook het inzicht in een misdaadmarkt waarop vooral generalisten actief zijn, dan snel kan verdwijnen.

Het feit dat een misdaadmarkt relatief veel specialisten telt, zou daarentegen

45 Uiteraard werd wel incidentgericht opgespoord, bijvoorbeeld naar aanleiding van onderscheppingen van smokkelzendingen of het aantreffen van grotere aantallen vuurwapens in een woning.

wel kunnen worden meegewogen bij de prioriteitstelling. Wanneer een dergelijke markt immers een aantal jaren weinig of geen aandacht krijgt, is de consequentie dat degenen die daarop actief zijn vrijwel ongestoord hun gang kunnen gaan. Zo kon wietteelt in de jaren negentig van de vorige eeuw tot bloei komen en, in de woorden van Frank Bovenkerk, ‘een alternatieve economie van de onderklasse’ worden, omdat er strafrechtelijk nagenoeg geen aandacht voor was (Bovenkerk, 2001). Bovendien werd destijds, onder grote druk van het buitenland, vrijwel alle opsporingscapaciteit ingezet voor de aanpak van de productie van en handel in synthetische drugs, waardoor er voor de organisaties achter de wietteelt weinig meer overbleef. Pas sinds een jaar of vijf is daarin, althans in Noord-Brabant, verandering gekomen, maar de strafrechtelijke aanpak blijft moeizaam (Moors & Spapens, 2017).

Een belangrijke les die hieruit kan worden getrokken, is dat de inwinning van informatie over wat zich in het misdaadmilieu afspeelt, niet direct moet worden gekoppeld aan de opsporingsprioriteiten. Hoe lastig dat ook is: ook de informatie-organisatie ten aanzien van een niet (langer) geprioriteerde vorm van georganiseerde misdaad moet overeind worden gehouden. Om het personeel van dergelijke afdelingen niet geheel te frustreren is het echter onontkoombaar om, bij wijze van ‘inkijkoperatie’, zo nu en dan ook opsporingsonderzoek te doen naar niet-geprioriteerde fenomenen. Analyse kan immers niet zonder ‘verse’ informatie, al is het alleen maar om vermoedens te verifiëren. Continuïteit is altijd van essentieel belang: een team van analisten (of wetenschappers!) dat de taak krijgt om met terugwerkende kracht een probleem in kaart te brengen waar jarenlang weinig overheidsaandacht voor is geweest, wordt opgezadeld met een bijzonder lastige en soms onmogelijke opdracht.

Voor het maken van keuzes in het opsporingsbeleid mag het feit dat sprake is van meer gespecialiseerde of meer generalistische criminele markten echter geen doorslaggevende rol spelen.

6.4 Mogelijke consequenties voor de rechetactiek

De vraag die we ons vervolgens kunnen stellen, is in hoeverre gediversifieerde dan wel gespecialiseerde criminele samenwerkingsverbanden vragen om een verschillende rechetactische benadering. Die vraag laat zich op grond van de hier verzamelde informatie niet goed beantwoorden. Keuzes in rechetactiek zijn om te beginnen van veel meer factoren afhankelijk dan louter van

het feit of de subjecten met een of met meer vormen van misdaad bezig zijn. Daar komt bij dat de laatste jaren steeds meer wordt gekozen voor een integrale aanpak, waarbinnen een strafrechtelijke benadering slechts een van de componenten is.

Zowel bij gediversifieerde als gespecialiseerde criminele samenwerkingsverbanden kan gezocht worden naar zwakke plekken. Bij de eerstgenoemde zou dat de illegale activiteit kunnen zijn die het slechtst is afgeschermd. Daarbij moet uiteraard wel worden overwogen dat het stoppen van een enkele criminele activiteit met zich mee kan brengen dat de andere gewoon doordraaien, of dat de misdaadondernemer eenvoudig besluit om een activiteit af te stoten of tijdelijk stil te leggen, wanneer hij merkt dat de overheid vooral daarop de pijlen richt. Bij een gespecialiseerd crimineel samenwerkingsverband kan er, met name wanneer het een groot deel van het logistieke proces in eigen hand heeft, ervoor worden gekozen om de inspanningen vooral te richten op de zwakste schakel in de bedrijfskolom.

In beide gevallen geldt dat gerichte keuzes pas kunnen worden gemaakt, wanneer voldoende zicht is verkregen op de breedte dan wel de diepte van de criminele activiteiten. We hebben hier dus te maken met proces een dat zich moeilijk laat sturen. Een ‘recept’ valt dan ook niet te geven.

6.5 Besluit

In dit hoofdstuk zijn de onderzoeksbevindingen om te beginnen kritisch tegen het licht gehouden. De noodzaak daartoe vloeit voort uit het feit dat er toch enige discrepantie blijkt te zijn tussen het beeld dat geïnterviewde onderzoekers schetsen, alsmede enkele studies, en de bevindingen uit de literatuur en jurisprudentie. Hoewel voorzichtigheid moet worden betracht, lijken twee aspecten deze tegenstelling te verklaren. Het eerste is dat lastig te bepalen valt of verschillende illegale activiteiten nog door hetzelfde samenwerkingsverband worden gepleegd en in hoeverre uiteenlopende vormen van misdaad nog centraal worden aangestuurd. Dit neemt niet weg dat het evident is dat de politie en het Openbaar Ministerie keuzes maken in wat zij wel en niet op de dagvaarding zetten. Het tweede is dat hier is gekozen om illegale activiteiten die in dienst staan van hetzelfde logistieke proces niet te beschouwen als diversificatie. Wordt daarentegen uitgegaan van afzonderlijke feiten in het Wetboek van Strafrecht, dan zal de conclusie in veel gevallen inderdaad zijn dat die groep polycrimineel actief is. De onderhavige studie was slechts een beperkte verkenning: diepgaand

vervolgonderzoek, dat zich bijvoorbeeld zou kunnen richten op restinformatie, zou nodig zijn om meer inzicht te verkrijgen.

Hoewel dat vanuit wetenschappelijk oogpunt zeer zeker interessant zou zijn, is de beleidsmatige urgentie daarvoor minder groot. Op voorhand vertrokken we met de veronderstelling dat het voor zowel het opsporingsbeleid als de rechetactiek uitmaakt of een misdaadmarkt al dan niet veel overlap vertoont met andere markten, of, met andere woorden, of een criminele groep gespecialiseerde dan wel gediversifieerde illegale activiteiten ontplooit. De werkelijkheid blijkt weerbarstiger. Voor relatief gespecialiseerde markten geldt nog het meest dat het buiten de prioriteiten houden daarvan, tot gevolg heeft dat criminelen relatief ongestoord hun gang kunnen gaan. Echter, bij gediversifieerde markten kunnen we evenmin stellen dat deze weinig afzonderlijke prioriteit behoeven, omdat de criminelen die daarop actief zijn vanzelf wel een keer 'aan de beurt' komen. Vanuit een rechetactisch perspectief is het lastig om keuzes te maken, aangezien op voorhand vaak niet zo duidelijk is waarmee een crimineel samenwerkingsverband op een bepaald moment wel of niet doende is. Het zoeken naar de 'zwakste schakel' is bij gediversifieerde misdaadgroepen van belang, maar evengoed bij gespecialiseerde.

De boodschap die hier kan worden meegegeven is dat het sowieso risicovol is om strak te sturen op afzonderlijke misdaadmarkten. In plaats daarvan kan beter worden gekozen om, zoals nu al in de eenheid Zeeland-West-Brabant gebeurt, programmatisch te sturen. Een dergelijke filosofie biedt veel grotere flexibiliteit, voorkomt dat de informatie-organisatie selectief informatie inwint, omdat er met bepaalde informatie toch 'niets' gebeurt, en sluit beter aan bij een integrale benadering.

Beantwoording van de onderzoeksvragen

In dit slothoofdstuk zetten we de conclusies uit dit onderzoek kort op een rij. Dit doen we, op beknopte wijze, aan de hand van de drie onderzoeksvragen, zoals die in hoofdstuk 1 zijn geformuleerd. Degenen die niet het hele rapport willen lezen en toch snel een meer samenvattend beeld van de bevindingen willen krijgen, worden verwezen naar hoofdstuk 5 en naar de besluiten bij de afzonderlijke hoofdstukken.

Zijn criminele samenwerkingsverbanden die tegelijkertijd opereren op meerdere misdaadmarkten uitzonderlijk of juist de norm, en zijn er vormen van zware of georganiseerde misdaad die zich gemakkelijker laten combineren dan andere en zo ja, waarom?

Deze vraag is primair beantwoord aan de hand van literatuur waarin casuïstiek wordt beschreven en op grond van jurisprudentie. Aan de hand van de database van www.rechtspraak.nl zijn uitspraken verzameld waarin sprake is van een criminele organisatie, in een tijdsbestek van tien jaar (2006-2015).

De uitkomst is dat gespecialiseerde criminele groepen aanzienlijk vaker worden aangetroffen dan polycriminele samenwerkingsverbanden. In 80 procent van de rechterlijke uitspraken betreft het activiteiten op slechts één misdaadmarkt. Dat beeld wordt echter sterk beïnvloed door het feit dat een groot deel van de uitspraken vermogensdelicten en fraude betreft, en daarbij is weinig sprake van overlap met andere misdaadmarkten. Maar ook mensenhandel en milieucriminaliteit staan redelijk op zichzelf.

Vormen van criminaliteit die vaker gecombineerd worden, zijn de smokkel van uiteenlopende soorten verdovende middelen, mensen, illegale vuurwapens, sigaretten en synthetische drugs (de laatste inclusief productie). Toch zijn ook hier wel verschillen in het gemak waarmee de logistieke processen polycriminaliteit toestaan. Bij de export of doorvoer vanuit Nederland, meestal in de vorm van 'kilohandel', zien we dat verschillende goederen gemakkelijker kunnen worden gesmokkeld dan bij de grootschalige import. Zo is een methode als 'bolletjesslikken' weinig lucratief bij hasj of marihuana. Ook grote cocaïne-importeurs zijn vaak specialisten.

Hoe slagen criminele samenwerkingsverbanden die van meerdere markten thuis zijn, erin om succesvol toegang te krijgen tot die diverse markten?

De keuze voor polycriminele activiteiten lijkt meer door andere factoren te worden bepaald dan door de kenmerken van logistieke processen. Dat geldt ook voor het al dan niet succesvol gelijktijdig op meerdere markten kunnen optreden. Net zoals bij bedrijven in de bovenwereld, zo laat de literatuur uit de organisatie- en managementwetenschappen zien, is aan de hand van meer algemene kenmerken van een markt niet te voorspellen of een keuze voor diversificatie dan wel voor specialisatie de beste is. Dat kan in elk individueel geval anders zijn en de kwaliteiten van ‘manager’ lijken daarbij het belangrijkste.

Managementkwaliteiten zijn nodig om uiteenlopende illegale activiteiten op afstand te kunnen aansturen. Een misdaadondernemer moet voldoende autoriteit (of reputatie) hebben om ondergeschikten of bedrijfsleiders in het gareel te kunnen houden. Het hanteren van ongecontroleerde dreigementen of geweld als er iets misloopt, draagt doorgaans echter niet bij aan dat succes.

Netwerkcontacten zijn belangrijk: zonder contacten in het misdaadmilieu is het instappen in een nieuwe markt moeilijker, hoewel toegangsdrempels soms laag liggen, zoals bij wietteelt. Toch lijkt bewuste keuze hier meer doorslaggevend: ook de specialisten in de onderzochte casuïstiek beschikten veelal over een diversiteit aan contacten in de onderwereld. Plegers van georganiseerde of seriematige vermogenscriminaliteit houden zich regelmatig bezig met uiteenlopende vormen daarvan, maar begeven zich bijvoorbeeld minder gemakkelijk in de drugsproductie of -handel. Daar hebben ze kennelijk het geduld of de motivatie niet of minder voor, of ze stappen (vrijwel) volledig uit de vermogenscriminaliteit wanneer ze zich op andere markten gaan richten. Kennis en vaardigheden lijken vooral voor ‘organisatiecriminelen’ van essentieel belang: zij moeten hun ‘business’ zeer goed kennen om de mazen te kunnen vinden. Daardoor is de instapdrempel voor buitenstaanders tegelijkertijd hoog.

Welke beleidsmatige en rechetactische consequenties voor het opsporingsbeleid vloeien voort uit de antwoorden op de vragen 1 en 2?

De veronderstelling waarmee dit onderzoek werd gestart, is dat het een verschil maakt voor het opsporingsbeleid en de opsporingstactiek, of we op misdaadmarkten vaker met gediversifieerde dan wel specialistische criminele samenwerkingsverbanden van doen hebben. Dat blijkt in de praktijk genuanceerder te

liggen. Wanneer een markt sterk overlapt met andere, betekent het niet langer prioriteren daarvan evengoed dat het zicht erop sterk afneemt. Dit heeft er vooral mee te maken dat het niet langer prioriteren tevens leidt tot het inperken van de inwinning van informatie. Tegelijkertijd heeft het buiten beschouwing laten van een criminele markt die een sterker specialistisch karakter heeft, evenzeer ongewenste consequenties, namelijk dat degenen die erop actief zijn vrijwel ongestoord hun gang kunnen gaan. De conclusie die daaruit voortvloeit is dat het verstandiger is om bij het bepalen van het opsporingsbeleid de keuzes van prioriteiten niet te laten bepalen door het feit dat misdaadmarkten elkaar wel of niet in sterkere mate overlappen. Eenzelfde constatering geldt, mutatis mutandis, ook voor de rechetactiek. Vanzelfsprekend bieden polycriminele samenwerkingsverbanden meer aanknopingspunten in de breedte, terwijl gespecialiseerde groepen die wellicht meer bieden in de diepte. In beide gevallen zal echter steeds op zoek moeten worden gegaan naar de ‘zwakste schakel’. Al met al luidt de conclusie dat in plaats van strak te sturen op geprioriteerde misdaadmarkten, beter kan worden gekozen voor een programmatische benadering van bredere fenomenen. Dit biedt veel grotere flexibiliteit, voorkomt dat de informatie-organisatie selectief informatie inwint, omdat er met bepaalde informatie toch ‘niets’ gebeurt, en sluit beter aan bij een integrale benadering.

Tot slot

Vanzelfsprekend is deze studie slechts een verkenning, waaruit eerder vervolgvragen voortvloeien dan in marmer gebeitelde antwoorden. Duidelijk is wel dat op het beeld dat criminelen ‘alles doen waar ze maar geld mee kunnen verdienen’ in de praktijk wel wat af te dingen valt. Sommigen kiezen er juist welbewust voor om dat niet te doen, terwijl ze het wel zouden kunnen. Bij degenen die wel polycrimineel actief zijn, is lang niet altijd sprake van een positieve keuze: ze moeten soms wel, omdat ze niet in staat zijn om bestendigheid en groei op een enkele markt te organiseren. De persoon van de misdaadondernemer lijkt al met al belangrijker dan de kenmerken van de processen en de markt.

Literatuur

- Abadinsky, H. (1994). *Organized Crime* 3rd Edition. Chicago: Nelson Hall.
- Boerman, F. & M. Bruinsma (2012). *De illegale handel in vuurwapens en explosieven. Verslag van een onderzoek voor het nationaal dreigingsbeeld 2012*. Zoetermeer: KLPD.
- Boerman, F., M. Grapendaal & A. Mooij (2008). *Nationaal dreigingsbeeld 2008, georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: KLPD.
- Boerman, F., M. Grapendaal, F. Nieuwenhuis & E. Stoffers (2012). *Nationaal dreigingsbeeld 2012, Georganiseerde Misdad*. Zoetermeer: KLPD, Dienst IPOL.
- Bottenberg, M., J. Valk, M. Kuipers & L. de Weerd (2012). *Seksuele uitbuiting. Criminaliteitsbeeldanalyse 2012*. Driebergen: KLPD.
- Bovenkerk, F. (2001). *Misdadprofielen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Bunt, H. van de & E. Kleemans (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Derde rapportage op basis van de monitor georganiseerde criminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Commissione Antimafia XVI (2010). *Commissione parlamentare d'inchiesta sul fenomeno della mafia e sulle altre associazioni criminali, anche straniere. 2010. Audizione del Procuratore Distrettuale Antimafia di Reggio Calabria, dottor Giuseppe Pignatone. 21 september 2010*.
- Daele, D. van, T. Spapens & C. Fijnaut (2008). *De strafrechtelijke rechtshulpverlening van België, Duitsland en Frankrijk aan Nederland*. Antwerpen/Oxford: Intersentia.
- Datta, D., N. Rajagopalan & A. Rasheed (1991). 'Diversification and Performance: Critical Review and Future Directions'. In: *Journal of Management Studies* 28: 529-558.
- Dijck, M. van (2007). 'Cigarette trafficking in the Netherlands'. In: *Crime and Justice International* 23 (101): 4-14.
- Duyne, P. van (2003). 'Organizing cigarette smuggling and policy making, ending up in smoke'. In: *Crime, Law and Social Change* 39: 285-317.
- Duyne, P. van, R. Kouwenberg & G. Romeijn (1990). *Misdadondernemingen. Ondernemende misdadigers in Nederland*. Arnhem: Gouda Quint.

- Ferwerda, H., N. Arts, E. de Bie & I. van Leiden (2005). *Georganiseerde autodiefstal*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.
- Fijnaut, C. (1996). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: de rol van autochtone criminele groepen*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Fijnaut, C., F. Bovenkerk, G. Bruinsma & H. van de Bunt (1996). *Eindrapport georganiseerde criminaliteit in Nederland*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Gestel, B. van & R. Kouwenberg (2016). *Over grenzen op dievenpad*. Den Haag: WODC.
- Grapendaal, M. e.a. (2008). *Georganiseerde bovenregionale vermogenscriminaliteit*. Zoetermeer: KLPD.
- Grapendaal, M. e.a. (2012). *Criminaliteitsbeeldanalyse ladingdiefstal 2008-2010*. Zoetermeer: KLPD.
- Huisman, S. (2005). *Criminaliteitsbeeldanalyse synthetische drugs 2002-2004*. Driebergen: KLPD.
- Huisman, W. e.a. (2003). *De zwakste schakel*. Amsterdam: Vrije Universiteit / Politie Amsterdam-Amstelland.
- Huisman, S., M. Princen, P. Klerks & N. Kop (2016). *Handelen naar waarheid. Sterktezwakteanalyse van de opsporing*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Husken, M. (2007). *De criminele carrière van Mink K.* Amsterdam: Balans.
- Jansen, F. (2012). *Georganiseerde hennepsteelt. Criminaliteitsbeeldanalyse 2012*. Driebergen: KLPD.
- Kabki, A. (2014). *Fraude ontrafeld*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Kleemans E., E. van den Berg & H. van de Bunt (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland*, Den Haag: WODC/ Ministerie van Justitie.
- Kleemans, E., M. Bienen & H. van de Bunt (2002). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland, Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC / Ministerie van Justitie.
- Klerks, P. (2000). *Groot in de hasj*. Antwerpen: Samson/Kluwer Rechtswetenschappen.
- KLPD (2004). *Nationaal dreigingsbeeld zware of georganiseerde criminaliteit. Een eerste proeve*. Zoetermeer: KLPD.
- KLPD (2010). *Georganiseerde hennepsteelt. Criminaliteitsbeeldanalyse 2009*. Driebergen: KLPD.
- KLPD (2012a). *Heroïne. Criminaliteitsbeeld 2012*. Driebergen: KLPD.

- KLPD (2012b). Synthetische drugs en precursoren. Criminaliteitsbeeldanalyse 2012. Driebergen: KLPD.
- Kruisbergen, E., H. van de Bunt & E. Kleemans (2012). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Vierde rapportage op basis van de monitor georganiseerde criminaliteit*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Kuppens, J., E. de Vries Robbé, I. van Leiden & H. Ferwerda (2006). *Zware jongens op de weg. Een onderzoek naar georganiseerde diefstal in de wegtransportsector*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.
- Laan, F. van der (2012). *Cocaïne. Criminaliteitsbeeldanalyse 2012*. Driebergen: KLPD.
- Laan, F. van der & A. Weenink (2005). *Eindrapportage van het project Polaris. Mobiel banditisme uit Polen en Litouwen*. Zwolle: KLPD.
- Leest, W. van der & L. Moerenhout (2012). *Nieuwe vormen van georganiseerde criminaliteit, in het bijzonder afpersing en medicijnvervalsing. Verslag van een onderzoek voor het Nationaal dreigingsbeeld 2012*. Zoetermeer: KLPD.
- Leiden, I. van, B. Bremmers & H. Ferwerda (2014). *Met grof geschut. Reconstructie van een moordonderzoek binnen de criminele woonwagenwereld*. Amsterdam: Reed Business.
- Mackey, T., J. Barney & J. Dotson (2017). 'Corporate Diversification and the Value of Individual Firms'. In: *Strategic Management Journal* 38: 322-341.
- Martínez-Campillo, A. & R. Fernández-Gago (2011). 'Diversification strategy, CEO management style and firm performance'. In: *Quality & Quantity: International Journal of Methodology* 45: 59-73.
- Moors, H. & T. Spapens (2017). *Criminele families in Noord-Brabant*. Amsterdam: Reed Business.
- NRM (2014). *Mensenhandel in en uit beeld II. Cijfermatige rapportage 2008-2012*. Den Haag: Nationaal Rapporteur.
- Paoli, L. (red.) (2014a). *The Oxford Handbook of Organized Crime*. Oxford: Oxford University Press.
- Paoli, L. (2014b). 'The Italian Mafia'. In: Paoli, L. (red.). *The Oxford Handbook of Organized Crime*. Oxford: Oxford University Press.
- Paoli, L. (2016). 'Towards a Theory of Organized Crime: some Preliminary Reflections'. In: Antonopoulos, G. (red.). *Illegal Entrepreneurship, Organized Crime and Social Control*. Cham: Springer.

- Picone, P. & G. Dagnino (2016). 'Revamping research on unrelated diversification strategy: perspectives, opportunities and challenges for future inquiry'. In: *Journal of Management and Governance* 20: 413-445.
- Pils, F. (2009). *Diversification, Relatedness, and Performance*. Wiesbaden: Gabler.
- Ramanujam, V. & P. Varadarajan (1989). 'Research on Corporate Diversification: a Synthesis'. In: *Strategic Management Journal* 10: 523-551.
- Reichel, P. & J. Albanese (red.) (2013). *Handbook of Transnational Crime and Justice, Second Edition*. Thousand Oaks: Sage.
- Reuter, P. (1983). *Disorganized Crime: Illegal Markets and the Mafia*. Cambridge (MA): The MIT Press.
- RIEC Zuid-West, Integraal Afpakteam (2013). *Integraal Appèl*. Oosterhout/Breda/Tilburg: Tilburg University.
- Sieber, U. & R. Bögel (1993). *Logistik der Organisierte Kriminalität*. Wiesbaden: Bundeskriminalamt.
- Spapens, T. (2002). 'Case-Report Euroregion Rhein-Waal'. In: Boer, M. den & T. Spapens (red.). *Investigating Organized Crime in European Border Regions*. Tilburg: IVA/Katholieke Universiteit Brabant.
- Spapens, T. (2006). *Interactie tussen criminaliteit en opsporing*. Antwerpen/Oxford: Intersentia.
- Spapens, T. (2008). *Georganiseerde misdaad en strafrechtelijke samenwerking in de Nederlandse grensgebieden*. Antwerpen/Oxford: Intersentia.
- Spapens, T. (2012a). *Prijs!* Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Spapens, T. (2012b). *Netwerken op niveau*. Tilburg: Prisma Print.
- Spapens, T. (red.) (2016). *Handboek milieucriminaliteit*. Amsterdam: Reed Business Information.
- Spapens, T. e.a. (2014). *A report concerning the macro and micro analyses of human trafficking*. Brussel: Trace.
- Spapens, T. & M. Bruinsma (2004). *Illegale vuurwapens in Nederland*. Zeist: Uitgeverij Kerckebosch.
- Spapens, T., M. Bruinsma, L. van Hout & J. de Jong (2013). *Vuile olie*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Spapens, T., H. van de Bunt & L. Rastovac (2007). *De wereld achter de wietteelt*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Spapens, T. & C. Fijnaut (2005). *Criminaliteit en rechtshandhaving in de Euregio Maas-Rijn Deel I*. Antwerpen/Oxford: Intersentia.
- Staring, R. e.a. (2004). *De sociale organisatie van mensensmokkel*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.

- Verhage, A. & T. Spapens (2016). 'Organisatie en criminaliteit'. In: *Cahiers Politie-studies* 39: 11-31.
- Verhoeven, M., B. van Gestel & D. de Jong (2011). *Mensenhandel in de Amsterdamse raamprostitutie*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- VNK (2008). *Illegale handel van shag en sigaretten. Nederland als criminele groeimarkt*. Den Haag: VNK.
- Wijk, A. van & L. Scholten (2016). *Onbenutte kansen. Een onderzoek naar het gebruik van restinformatie in de opsporing*. Amsterdam: Reed Business.
- Williams, P. & R. Godson (2002). 'Anticipating Organized and Transnational Crime'. In: *Crime, Law & Social Change* 37: 311-355.

Leden Redactieraad Programma Politie & Wetenschap

Voorzitter	prof. dr. H.G. van de Bunt Hoogleraar Criminologie Erasmus Universiteit Rotterdam
Leden	mr. drs. C. Bangma Politieacademie, Hoofd School voor Hogere Politiekunde mr. W.M. de Jongste Projectbegeleider Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Ministerie van Veiligheid en Justitie dr. P.P.H.M. Klerks Openbaar Ministerie, Parket Generaal prof. dr. P. van Reenen Van Reenen-Russel Consultancy b.v. Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM) Universiteit Utrecht drs. J.W. Swaan EMPM Politie, Eenheid Amsterdam drs. M. van Tankeren Operational auditor, onderzoeker Eenheid Den Haag
Secretariaat	Programmabureau Politie & Wetenschap Politieacademie Arnhemseweg 348 7334 AC Apeldoorn Postbus 834 7301 BB Apeldoorn www.politeenwetenschap.nl

Uitgaven in de reeks Politiewetenschap

1. **Kerntaken van de politie. Een inventarisatie van heersende opvattingen**
C.D. van der Vijver, A.J. Meershoek & D.F. Slobbe, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2001
2. **Bevoegdheden overd(r)acht. Een onderzoek naar delegatie en mandaat van beheersbevoegdheden in de politiepraktijk**
H.B. Winter & N. Struiksmā, Pro Facto B.V., Universiteit Groningen, 2002
3. **Sturing van politie en politiewerk. Een verkennend onderzoek tegen de achtergrond van een veranderende sturingscontext en sturingsstijl**
J. Terpstra, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2002
4. **Woninginbrekers en zware jongens. Daders vanuit het voormalig Joegoslavië aan het woord**
M. van San, E. Snel & R. Boers, Risbo, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2002
5. **Zeg me wie je vrienden zijn. Allochtone jongeren en criminaliteit**
F.M.H.M. Driessen, B.G.M. Völker, H.M. Op den Kamp, A.M.C. Roest & R.J.M. Molenaar, Bureau Driessen, Utrecht, 2002
6. **Op deugdelijke grondslag. Een explorerende studie naar private forensische accountancy**
J. van Wijk, W. Huisman, T. Feuth & H.G. van de Bunt, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2002
7. **Voorbij de dogmatiek. Publiek-private samenwerking in de veiligheidszorg**
A.B. Hoogenboom & E.R. Muller, COT, Den Haag, 2003
8. **Hennepteelt in Nederland. Het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding**
F. Bovenkerk, W.I.M. Hogewind, D. Korf & N. Milani, Willem Pompe Instituut, Universiteit Utrecht, 2003
9. **Politiekennis in ontwikkeling. Een onderzoek naar het verzamelen en veredelen van informatie voor het Politie Kennis Net**
I. Bakker & C.D. van der Vijver, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2003
- 10a. **Politie en geweld. Een verkenning van politiereacties op geweldsincidenten in vier Nederlandse regiokorpsen**
C.J.E. In 't Velt, W.Ph. Stol, P.P.H.M. Klerks, H.K.B. Fobler, R.J. van Treeck & M. de Vries, NPA-Politie Onderwijs- en Kenniscentrum, LSOP, Apeldoorn, 2003
- 10b. **Geweldige informatie? Onderzoek naar de informatiehuishouding van geweldsmeldingen bij de politie**
R. van Overbeeke, O. Nauta, A. Beerepoot, S. Flight & M. Rietveld, DSP-groep, Amsterdam, 2003

11. **Blauwe Bazen. Het leiderschap van korpschefs**
R.A. Boin, P. 't Hart & E.J. van der Torre, Departement Bestuurskunde, Universiteit Leiden/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2003
12. **Over de grens. Een verkenning van projecten voor probleemjeugd in Duitsland, Engeland en Zweden**
I. van Leiden, G. Verhagen & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2003
13. **Integriteit in het dagelijkse politiewerk. Meningen en ervaringen van politiemensen**
J. Naeyé, L.W.J.C. Huberts, C. van Zweden, V. Busato & B. Berger, Centrum voor Politiewetenschappen, VU Amsterdam, 2004
14. **Politiestraatwerk in Nederland. Noodhulp en gebiedswerk: inhoud, samenhang, verandering en sturing**
W. Ph. Stol, A.Ph. van Wijk, G. Vogel, B. Foederer & L. van Heel, Nederlandse Politieacademie, Onderzoeksgroep, LSOP, Apeldoorn, 2004
15. **De kern van de taak. Kerncompetenties van de politie als criterium voor de afbakening van kerntaken in de praktijk**
A. Mein, A. Schutte & A. van Sluis, ES&E, Den Haag, 2004
16. **Professionele dienstverlening en georganiseerde criminaliteit. Hedendaagse integriteitsdilemma's van advocaten en notarissen**
F. Lankhorst & J.M. Nelen, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Sectie Criminologie, Amsterdam, 2004
17. **Paradoxaal Politiebestel. Burgemeesters, Openbaar Ministerie en Politiechefs over de sturing van de politie**
L.W.J.C. Huberts, S. Verberk, K. Lasthuizen & J.H.J. van den Heuvel, Vrije Universiteit Amsterdam/B&A Groep, 's-Gravenhage, 2004
18. **Illegale vuurwapens in Nederland: smokkel en handel**
A.C. Spapens & M.Y. Bruinsma, IVA, Tilburg, 2004
19. **Samenwerking en netwerken in de lokale veiligheidszorg**
J. Terpstra & R. Kouwenhoven, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2004
20. **Uit balans: politie en bestel in de knel. State-of-the-art: bundeling van kennis en inzicht**
H.G. van de Bunt, A.B. Hoogenboom, L.W.J.C. Huberts, E.R. Muller, J. Terpstra, C.D. van der Vijver & C. Wiebrens, 2004
Redactie: G.C.K. Vlek, C. Bangma, C. Loef & E.R. Muller
21. **Politie en media. Feiten, fictie en imagopolitiek**
H. Beunders & E.R. Muller, Erasmus Universiteit Rotterdam/COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Leiden, 2005 (2e druk 2009)

22. **Integriteit van de politie. State-of-the-art: wat we weten op basis van Nederlands onderzoek**
L.W.J.C. Huberts & J. Naeyé, Centrum voor Politie- en Veiligheidswetenschappen/Vrije Universiteit, Amsterdam, 2005
23. **De sociale organisatie van mensensmokkel**
R. Staring, G. Engbersen, H. Moerland, N. de Lange, D. Verburg, E. Vermeulen & A. Weltevrede; m.m.v. E. Heyl, N. Hoek, L. Jacobs, M. Kanis & W. van Vliet, Erasmus Universiteit Rotterdam: Criminologie – Sociologie – Risbo, 2005
24. **In elkaars verlengde? Publieke en private speurders in Nederland en België**
U. Rosenthal, L. Schaap J.C. van Riessen, P. Ponsaers & A.H.S. Verhage, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Universiteit Gent, 2005
25. **De strafrechtelijke rechtshulpverlening van Nederland aan de lidstaten van de Europese Unie. De politieke discussie, het juridische kader, de landelijke organisatie en de feitelijke werking**
C.J.C.F. Fijnaut, A.C. Spapens & D. van Daele, Universiteit van Tilburg, Vakgroep Strafrechtwetenschappen, 2005
26. **Niet zonder slag of stoot. De geweldsbevoegdheid en doorzettingskracht van de Nederlandse politie**
J. Naeyé, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Vrije Universiteit Amsterdam, 2005
27. **Preventief fouilleren. Een analyse van het proces en de externe effecten in tien gemeenten**
E.J. van der Torre & H.B. Ferwerda, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005
28. **Zedenmisdriven in Nederland. Aangiften- en verdachtenanalyses op basis van HKS-gegevens**
A.Ph. van Wijk, S.R.F. Mali, R.A.R. Bullens, L. Prins & P.P.H.M. Klerks, Politieacademie Onderzoeksgroep, Apeldoorn, Vrije Universiteit Amsterdam. KLPD, 2005
29. **Groepszedenmisdriven onder minderjarigen. Een analyse van een Rotterdamse casus**
I. van Leiden & J. Jakobs, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005
30. **Omgaan met conflictsituaties: op zoek naar goede werkwijzen bij de politie**
O. Adang, N. Kop, H.B. Ferwerda, J. Heijnemans, W. Olde Nordkamp, P. de Paauw & K. van Woerkom, Onderzoeksgroep Politieacademie, Apeldoorn/Advies en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2006
31. **De strategische analyse van harddrugsscenes. Hoofdpijnen voor politie en beleid**
E.J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2006
- 32a. **Cijfers en stakeholders. Prestatiesturing en de gevolgen voor de maatschappelijke en politiek-bestuurlijke relaties van de politie**
A. van Sluis, L. Cachet, L. de Jong, C. Nieuwenhuyzen & A. Ringeling, Centre for Local Democracy, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2006
- 32b. **Operationele betrokkenheid. Prestatiesturing en bedrijfsvoering Nederlandse politie**
A.B. Hoogenboom, Nivra-Nyenrode, Breukelen, 2006

- 32c. **Op prestaties gericht. Over de gevolgen van prestatiesturing en prestatieconvenanten voor sturing en uitvoering van het politiewerk**
M.P.C.M. Jochoms, F. van der Laan, W. Landman, P.S. Nijmeijer & A. Sey, Politieacademie, Apeldoorn/Twynstra Gudde, Amersfoort/Universiteit van Amsterdam, 2006
33. **Het nieuwe bedrijfsmatig denken bij de politie. Analyse van een culturele formatie in ontwikkeling**
J. Terpstra & W. Trommel, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente 2006
34. **De legitimiteit van de politie onder druk? Beschouwingen over grondslagen en ontwikkelingen van legitimiteit en legitimiteitstoekenning**
Bundel onder redactie van C.D. van der Vijver & G.C.K. Vlek, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente/Politie & Wetenschap, 2006
35. **Naar beginselen van behoorlijke politiezorg**
M.J. Dubelaar, E.R. Muller & C.P.M. Cleiren, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden, 2006
- 36a. **Asielmigratie en criminaliteit**
J. de Boom, G. Engbersen & A. Leerkes, Risbo Contractresearch BV/Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2006
- 36b. **Criminaliteitspatronen en criminele carrières van asielzoekers**
M. Althoff & W.J.M. de Haan, m.m.v. S. Miedema, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Rijksuniversiteit Groningen, 2006
- 36c. **'Ik probeer alleen maar mijn leven te leven'. Uitgeprocedeerde asielzoekers en criminaliteit**
A. Leerkes, Risbo Contractresearch BV/Erasmus Universiteit, Rotterdam; Amsterdamse School voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek/Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 2006
37. **Positie en expertise van de allochtone politiemedewerker**
J. Broekhuizen, J. Raven & F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, Utrecht, 2007
38. **Lokale politiechefs. Het middenkader van de basispolitie**
E. J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2007
39. **Nog niet verschenen**
40. **Conflict op straat: strijden of mijden? Marokkaanse en Antilliaanse jongeren in interactie met de politie**
N. Kop, Martin Euwema, m.m.v. H.B. Ferwerda, E. Giebels, W. Olde Nordkamp & P. de Paauw, Politieacademie, Apeldoorn, Universiteit Utrecht, 2007
41. **Opsporing onder druk**
C. Liedenbaum & M. Kruijsen, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008

42. **Symbolen van orde en wanorde. Broken windows policing en de bestrijding van overlast en buurtverval**
B. van Stokkom, Centrum voor Ethiek, Radboud Universiteit Nijmegen, 2008
43. **Verkeershandhaving: prestaties leveren, problemen aanpakken**
G. Meershoek & M. Krommendijk, IPIT, Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008
44. **De frontlinie van opsporing en handhaving. Stelselmatige bedreigingen door burgers als contrastrategie**
M.J.G. Jacobs, M.Y. Bruinsma & J.W.M.J. van Poppel, IVA Tilburg, 2008
- 45a. **'Kracht van meer dan geringe betekenis'. Deel A: Politiegeweld in de basispolitiezorg**
R. Bleijendaal, J. Naeyé, P. Chattellon & G. Drenth, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45b. **'Kracht van meer dan geringe betekenis'. Deel B: Sturing en toetsing van de politieke gewelds-bevoegdheid**
G. Drenth, J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45c. **Agressie en geweld tegen politiemensen. Beledigen, bedreigen, tegenwerken en vechten**
J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45d. **Belediging en bedreiging van politiemensen**
J. Naeyé, m.m.v. M. Bakker & C. Grijsen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2009
- 45e. **Uitgangspunten voor politieoptreden in agressie- en geweldssituaties**
J. Naeyé, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
46. **Wijkagenten en hun dagelijks werk. Een onderzoek naar de uitvoering van gebiedsgebonden politiewerk**
J. Terpstra, 2008
47. **Bijzonder zijn ze allemaal! Vergelijkend onderzoek naar reguliere en bijzondere opsporing**
W. Faber, A.A.A. van Nunen & C. la Roi, Faber Organisatievernieuwing, Oss, 2009
48. **Gouden bergen. Een verkennend onderzoek naar Nigeriaanse 419-fraude: achtergronden, dadenkenmerken en aanpak**
Y.M.M. Schoenmakers, E. de Vries Robbé & A.Ph. van Wijk, Politieacademie, Apeldoorn/Bureau Beke, Arnhem, 2009
49. **Het betwiste politiestel. Een vergelijkend onderzoek naar de ontwikkeling van het politiestel in Nederland, België, Denemarken, Duitsland, Engeland & Wales**
A. Cachet, A. van Sluis, Th. Jochoms, A. Sey & A. Ringeling, Erasmus Universiteit Rotterdam/Politieacademie, Apeldoorn/Korps landelijke politiediensten, Driebergen, 2009
50. **Leven met bedreiging. Achtergronden bij aangiften van bedreiging van burgers**
B. Bieleman, W.J.M. de Haan, J.A. Nijboer & N. Tromp, Intraval & Rijksuniversiteit Groningen, 2010

- 51a. Het publieke belang bij private preventie. Een economische analyse van inbraakpreventiebeleid**
B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2009
- 51b. Het effect van langdurige opsluiting van veelplegers op de maatschappelijke veiligheid**
B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2010
- 52. Lokale politiek over politie**
T.B.W.M. van der Torre-Eilert, H. Bergsma & M.J. van Duin, met medewerking van R. Eilert, LokaleZaken, Rotterdam, 2010
- 53a. Trainen onder stress. Effecten op de schietvaardigheid van politieambtenaren**
R.R.D. Oudejans, A. Nieuwenhuys & G.P.T. Willemsen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
- 53b. Schieten of niet schieten? Effecten van stress op schietbeslissingen van politieambtenaren**
A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2012
- 53c. Politievaardigheden onder stress. Het optimaliseren van aanhouding en zelfverdediging in de praktijk**
P.G. Renden, A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015
- 53d. Effectief omgaan met acute stress. Effecten van aanleg en trainingservaring op de schietprestatie onder druk**
A. Landman, A. Nieuwenhuys & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015
- 54. Politie en publiek. Een onderzoek naar de communicatievormen tussen burgers en blauw**
H.J.G. Beunders, M.D. Abraham, A.G. van Dijk & A.J.E. van Hoek, DSP-groep, Amsterdam/Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2011
- 55. Managing collective violence around public events: an international comparison**
O.M.J. Adang with cooperation from: S.E. Bierman, E.B. Brown, J. Dietermann, C. Putz, M. Schreiber, R. van der Wal, J. Zeitner, Police Science & Research Programme, Apeldoorn, 2011
- 56. Stads- en regioScan in de grootste Brabantse gemeenten. De achtergronden van onveilige GVI-scores**
B.M.W.A. Beke, E.J. van der Torre, M.J. van Duin, COT, Den Haag; LokaleZaken, Rotterdam & Beke Advies, Arnhem, 2011
- 57. De mythe ontrafeld? Wat we weten over een goed politieleiderschap**
W. Landman, M. Brussen & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2011
- 58. Proactief handhaven en gelijk behandelen**
J. Svensson, H. Sollie & S. Saharso, Vakgroep Maatschappelijke Risico's en Veiligheid, Institute of Governance Studies, Universiteit Twente, Enschede, 2011

- 59a. De sterkte van de arm: feiten en mythes**
J.H. Haagsma, T.M. Rumke, I. Smits, E. van der Veer & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012
- 59b. Blauw, hier en daar. Onderzoek naar de sterkte van de politie in Nederland, België, Denemarken, Engeland & Wales en Nordrhein-Westfalen**
J.H. Haagsma, I. Smits, H. Waarsing & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012
- 60. De nachtdienst 'verlicht'**
M.C.M. Gordijn, Rijksuniversiteit Groningen, 2012
- 61. Opsporing Verzocht. Een quasi-experimentele studie naar de bijdrage van het programma Opsporing Verzocht aan de oplossing van delicten**
J.G. van Erp, F. van Gastel & H.D. Webbink, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2012
- 62. Jeugdige zedendelinquenten en recidive. Een onderzoek bij jeugdige zedendelinquenten naar de voorspellende waarde van psychiatrische stoornissen en psychosociale problemen voor (zedendelinquenten)recidive**
C. Boonmann, L.M.C. Nauta-Jansen, L.A. 't Hart-Kerkhoffs, Th.A.H. Doreleijers & R.R.J.M. Vermeiren, VUmc De Bascule, Duivendrecht, 2012
- 63. Hoe een angstaas een jokkebrok herkent**
J. Jolij, Rijksuniversiteit Groningen, 2012
- 64. Politie en sociale media. Van hype naar onderbouwde keuzen**
A. Meijer, S. Grimmelikhuijsen, D. Fictorie, M. Thaens, P. Siep, Universiteit Utrecht, Center for Public Innovation, Rotterdam, 2013
- 65. Wapengebruik. Van inzicht in modus operandi naar een effectieve aanpak**
M.S. de Vries, Universiteit Twente, Enschede, 2013
- 66. Politieverhalen. Een etnografie van een belangrijk aspect van politieculturen**
M.J. van Hulst, Tilburg University, Tilburg, 2013
- 67. Recherchebazen. Een empirisch onderzoek naar justitieel politieleiderschap**
E.J. van der Torre, M.J. van Duin & E. Bervoets, LokaleZaken, Rotterdam, 2013
- 68. Driehoeken: overleg en verhoudingen. Van lokaal tot nationaal**
E.J. van der Torre & T.B.W.M. van der Torre-Eilert, m.m.v. E. Bervoets & D. Keijzer, LokaleZaken, Rotterdam, 2013
- 69. Overvallen vanuit daderperspectief. Situationele aspecten van gewelddadige, niet-gewelddadige en afgeblazen overvallen**
W. Bernasco, M.R. Lindegaard & S. Jacques, NSCR, Amsterdam, 2013
- 70. Geweld tegen de politie. De rol van mentale processen van de politieambtenaar**
L. van Reemst, T. Fischer & B. Zwirs, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013

71. **Vertrouwen in de politie: trends en verklaringen**
L. van der Veer, A. van Sluis, S. Van de Walle & A. Ringeling, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013
72. **Mobiel banditisme. Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende criminele groepen in Nederland**
D. Siegel, i.s.m. R. Koenraadt, D. Lyubenova, N. Sovre & A. Troscianczuk, Universiteit Utrecht, 2013
73. **De ontwikkeling van de criminaliteit van Rotterdamse autochtone en allochtone jongeren van 12 tot 18 jaar. De rol van achterstanden, ouders, normen en vrienden**
F.M.H.M. Driessen, F. Duursma & J. Broekhuizen, Bureau Driessen, Utrecht, 2014
74. **Speciaal blauw. Verschijningsvormen en overwegingen van specialisatie en despecialisatie binnen de Nederlandse politieorganisatie**
R.J. Morée, W. Landman & A.C. Bos, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2014
75. **Gevangene van het verleden. Crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving**
M.H. Boone, H.G. van de Bunt & D. Spiegel, m.m.v. K. van de Ven, Erasmus Universiteit, Rotterdam, Universiteit Utrecht, 2014
76. **Brandstichters onder vuur. Een empirisch onderzoek naar zaken van brandstichting en hun daders**
L. Dalhuisen & F. Koenraadt, Universiteit Utrecht, 2014
77. **Van stadswacht naar nieuwe gemeentepolitie? Gemeentelijk toezicht en handhaving in de openbare ruimte**
T. Eikenaar & B. van Stokkom, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014
78. **Politiemensen over het strafrecht**
J. Kort, M.I. Fedorova & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014
79. **Kijken, luisteren, lezen. De invloed van beeld, geluid en schrift op het oordeel over verdachten-verhoren**
M. Malsch, R. Kranendonk, J. de Keijser, H. Elffers, M. Konter & M. de Boer, NSCR, Amsterdam, 2015
80. **De mentale gesteldheid van de familierechercheur. Een onderzoek naar werkgerelateerde stress en secundaire posttraumatische groei binnen een bijzondere groep politieambtenaren**
L.J.A. Bollen, M.C. Saan, M.J.J. Kunst, B.W.C. Zwirs & K.F. Kuijpers, Universiteit Leiden, 2015
81. **Na de vrijlating. Een exploratieve studie naar recidive en re-integratie van jihadistische ex-gedetineerden**
D.J. Weggemans & B.A. de Graaf, Universiteit Leiden, Universiteit Utrecht, 2015
82. **Dat heeft iemand anders gedaan! Een studie naar slachtofferschap en modus operandi van identiteitsfraude in Nederland**
L. Paulissen & J. van Wilsem, Universiteit Leiden, 2015

83. **Demonstratieve kampementen**
B. Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015
84. **Private ordebewaarders bij betogingen**
B. Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015
85. **Spelen met weerbaarheid. Belemmerende patronen en doorbrekende handelingsperspectieven bij het ontwikkelen van basisteams**
W. Landman, R. Kouwenhoven & M. Brussen, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2015
86. **‘Onnodige’ bureaucratie binnen het basispolitiewerk. Onderzoek naar de achtergronden van een hardnekkig verschijnsel**
J. Kort & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit Nijmegen, 2015
87. **Politie en GHB-problematiek op het platteland**
T. Nabben & D.J. Korf, Universiteit van Amsterdam, 2016
88. **Basisteams in de Nationale Politie. Organisatie, taakuitvoering en gebiedsgebonden werk**
J. Terpstra, I. van Duijneveldt, T. Eikenaar, T. Havinga & B. van Stokkom, Radboud Universiteit Nijmegen, 2016
89. **Samen of apart. De invloed van overleg tussen agenten bij het opstellen van het proces-verbaal**
A. Vredevelde, L. Kesteloo & P.J. van Koppen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2016
90. **Overvallen in beeld. Gedrag van daders, slachtoffers en omstanders**
M.R. Lindegaard, W. Bernasco & T. de Vries, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2016
91. **Boeven vangen. Een onderzoek naar proactief politieoptreden**
W. Landman & L. Kleijer-Kool, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2016
92. **VVC onder de aandacht. Een onderzoek naar ZSM en de gevolgen voor het politiewerk**
R. Salet & J. Terpstra, m.m.v. P. Frielink, Radboud Universiteit Nijmegen, 2017
93. **De mogelijke meerwaarde van bodycams voor politiewerk. Een internationaal literatuuronderzoek**
S. Flight, Sander Flight Onderzoek & Advies, Amsterdam, 2017
94. **Criminele families in Noord-Brabant. Een verkenning van generatie-effecten in de georganiseerde misdaad.**
H. Moors & T. Spapens, EMMA, Den Haag; Tilburg University, Tilburg, 2017
95. **Effectiviteit van het verdachtenverhoor. Een veldstudie naar de relatie tussen verhoortechnieken, de verklaring van verdachten en de aanwezigheid van de advocaat in zware zaken**
W.J. Verhoeven & E. Duinhof, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2017

